

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

TOPLUMSAL DIŞLANMA VE MÜSLÜMAN KİMLİĞİ İLİŞKİSİ:
İSTANBUL ESENLER ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Cem ZAFER

Danışman
Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN

BOLU - 2016

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Cem ZAFER'e ait "Toplumsal Dışlanma Ve Müslüman Kimliği İlişkisi: İstanbul Esenler Örneği" adlı çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.

30.09.2016

Unvan, Ad, Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN

Üye : Prof. Dr. Bozkurt KOÇ

Üye : Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN

Üye : Doç. Dr. Pınar ENNELİ

Üye : Doç. Dr. Erdal YILDIRIM

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Doktora tezi olarak sunduğum, “**Toplumsal Dışlanma Ve Müslüman Kimliği İlişkisi: İstanbul Esenler Örneği**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Cem ZAFER

30.09.2016

ÖN SÖZ

Türkiye’de toplumsal dışlanma çalışmaları kapsamında dinin ilişki alanını irdeleyen akademik çalışmalarının azlığı dikkat çekici bir boyuttadır. Oysaki içinde yaşadığımız coğrafyada toplumsal olgunun tarihsel olarak ele alınışının her evresinde, din en önemli etki kaynağını oluşturmaktadır.

Elinizdeki bu akademik metin, bu iki kavram arasındaki ilişkinin, kişisel ve entelektüel bir merak sonucunda oluşturulmuştur. Araştırmada, "Toplumsal Dışlanma ve Müslüman Kimliği İlişkisi" irdelenmeye çalışılmış ve yapılan saha araştırması sonucu elde edilen veriler ışığında hipotezlerin sağlanması yapılmıştır.

Araştırmamızın, seçilen konuya dair tüm sorulara yanıt vermesi yönünde bir savımız bulunmamaktadır. Ancak, sonrasında oluşturulacak akademik metinlere katkı sağlayacağı umudunu taşımaktayız.

Bu araştırma, birçok kişinin emeği neticesinde tamamlanmıştır. Bu noktada sabrı ve anlayışı ile son 10 yıldır bana destek olan danışman hocam Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN'e, akademik hassasiyeti ve disiplini ile yol gösterici olan hocam Doç. Dr. Pınar ENNELİ'ye ile saha çalışmasında her türlü yardımlarını esirgemeyen Esenler halkına teşekkürlerimi sunarım.

Cem ZAFER

ÖZET

TOPLUMSAL DIŞLANMA VE MÜSLÜMAN KİMLİĞİ İLİŞKİSİ: İSTANBUL ESENLER ÖRNEĞİ

Cem ZAFER

Doktora Tezi

Sosyoloji Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN

Eylül 2016, 176 + XIV Sayfa

Bu tezde; Toplumsal Dışlanma ve Müslüman Kimliği İlişkisi: İstanbul Esenler Örneği üzerinden, 457 kişilik örneklem gurubu belirlenerek analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda, sosyal dışlanmanın ekonomik boyutları yanı sıra, toplumsal ve politik boyutlarının önemi de göz önünde bulundurulmuştur.

Sosyal dışlanmayı incelerken Müslüman kimliğinin de dikkate alındığı araştırmada, bireyin tevekkül anlayışının ve dinin bu dışlanma karşısındaki birleştirici gücünün günümüzde ne yönde değiştiği de detaylı olarak ele alınmaya gayret edilmiştir.

Türkiye’de; ekonomik, siyasi ve sosyal sonuçları üzerinden ele alınan yoksulluk, gecekondü ve daha sonra sosyal dışlanma tartışmalarına pek dâhil edilmeyen Müslüman kimliği homojenleştirilerek kendi başına bir dışlanma unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu eksiklik araştırmamızda giderilmeye çalışılacak ve söz konusu değişkenler arasındaki ilişki farklı yönleriyle tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Sosyal dışlanma, Müslüman Kimliği, yoksulluk, Esenler, İstanbul,

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL EXCLUSION AND MUSLIM IDENTITY: İSTANBUL ESENLER SAMPLE UNIVERSE

Cem ZAFER

Phd. Thesis

Department of Sociology

Supervisor: Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN

September 2016, 176 + XIV Pages

In this thesis, the relationship between social exclusion and Muslim identity will be analysed in the context of a case study conducted in Esenler, Istanbul by 457 respondents.

This study will focus on social, cultural and political dimensions of social exclusion in addition to its economic dimension. It aims to find out changing patterns of unifying and persuasive power of religion in detail, while it concentrates on social exclusion together with Muslim identity.

In Turkey; it is often a case that Muslim identity is not included in the social exclusion debates and it has been perceived as a homogenized and an individual exclusion element unlike the poverty and slums which are studied by the economic, political and social results. This lack of perspective in regards to Muslim identity and social exclusion will be fulfilled in this study and the relationship between these two factors is discussed in detail.

Key words: Social Exclusion, Muslim Identity, Poverty, Esenler, Istanbul,

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
HARİTALAR LİSTESİ.....	xiv

GİRİŞ.....	1
------------	---

I. BÖLÜM

1. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	4
1.1. Sosyal Dışlanmanın Dinamikleri	4
1.1.1. Sosyal Dışlanmanın Ekonomik Boyutu -Yoksulluk.....	4
1.2. Yoksulluk ve Yoksulluk Tanımlamaları	5
1.3. Mutlak Yoksulluk.....	7
1.4. Göreli Yoksulluk.....	8
1.5. Yoksulluğu Belirleyen Temel Faktörler.....	9
1.6. Sosyal Dışlanmanın Sosyal, Politik ve Kültürel Boyutları.....	10
1.7. Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Küresel Bir Bakış	14

II. BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE YOKSULLUK, SOSYAL DIŞLANMA VE MÜSLÜMAN

KİMLİĞİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	18
2.1. Müslüman Kimliğin Sosyal Dışlanmayla İlişkisi.....	18
2.1.1. Din ve Refah	18
2.1.2. İslam ve Yoksulluk	22

2.1.3. Türkiye’de Yoksulluk Tanımlamaları ve Yoksulluk Algısı	26
2.2. Türkiye’de Gecekondu Çalışmaları.....	33
2.2.1. 1950-1969 Döneminde Türkiye’de Gecekondulaşma ve Yoksulluk	36
2.2.2. 1970-1979 Döneminde Türkiye’de Gecekondulaşma ve Yoksulluk	37
2.2.3. 1980-1989 Döneminde Türkiye’de Gecekondulaşma ve Yoksulluk	39
2.2.4. 1990 ve Sonrası Dönemde Türkiye’de Gecekondulaşma ve Yoksulluk	41
2.3. Türkiye’de Sosyal Dışlanma Çalışmaları	42
2.3.1. Türkiye’de Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma	42
2.3.2. Türkiye’de Sosyal İlişkiler Temelinde Dışlanma	44
2.3.3. Türkiye’de Politik İlişkiler Temelinde Dışlanma	52
2.3.4. Türkiye’de Kültürel İlişkiler Temelinde Sosyal Dışlanma.....	57
III. BÖLÜM	
3. YÖNTEM, BULGULAR VE YORUM.....	74
3.1.Yöntem.....	74
3.1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Önemi ve Hipotezler	74
3.1.2. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Araştırmanın Sınırlılıkları.....	75
3.1.3. Evren ve Örneklem Seçimi	79
3.1.4. Esenlerin Sosyo Ekonomik ve Demografik Yapısı.....	81
3.2. Bulgular ve Yorum	95
3.2.1. Sosyal Dışlanmanın Ekonomik Boyutu - Yoksulluk	106
3.2.2. Sosyal Dışlanmanın Sosyo-Kültürel Boyutu	113
3.2.3. Sosyal Dışlanmanın Politik Boyutu	122
3.2.4. Dini Aidiyet ve Kimlik Sahiplenilmesi.....	128
3.2.5. Dini Aidiyetin Sosyal Dışlanma Dinamikleri ile Olan ilişkisi - Sosyal Farkları İslam’la Açıklamak (mı), Dışlanmayı İslam’la Sağaltmak (mı)?.....	136
IV. BÖLÜM	
4. SONUÇ	144
KAYNAKÇA.....	154

EKLER	168
EK-1: Esenler İlçesi Suç İstatistikleri	169
EK-2: Esenler İlçesi'nde Kurulu Dernekler	170
EK-3: Esenler 'de Yeşil Alan.....	171
EK-4: Esenler İlçesi Nüfus istatistikleri: Nüfusa kayıtlı olunan İl'e göre (2016)	172
 ÖZ GEÇMİŞ.....	176

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Yoksulluğu Belirleyen Temel Faktörler	10
Tablo 3.1: Esenler ‘de İkamet Edenlerin Nüfusa Kayıtlı Oldukları İller İçerisinde En Fazla Kayda Sahip İlk 10 İl.....	86
Tablo 3.2: Esenler İlçesi Sigortalı ve İşveren Sayıları.....	88
Tablo 3.3: İBB Tarafından Esenler İlçesi'nde Yapılan Maddi Yardımlar	91
Tablo 3.4: Geriye Göç İçin İBB Tarafından Yapılan Yardımlar	91
Tablo 3.5: İBB Tarafından Yapılan Eğitim Yardımları.....	92
Tablo 3.6: İBB Tarafından Yapılan Eşya, Giyim ve Alışveriş Yardımları	92
Tablo 3.7: İBB Tarafından Bölgede Yapılan Ayni Yardımlardan Bez ve Medikal Malzeme Yardımı.....	93
Tablo 3.8: İBB Tarafından Sağlanan Kadın ve Aile Sağlığı Hizmetleri, Evde Sağlık Hizmetleri, Vektörlerle Mücadele Hizmetleri.....	93
Tablo 3.9: Araştırmaya Katılan Kişi Sayısı ve Bu Kişilerin Cinsiyet Dağılımı	95
Tablo 3.10: Katılımcıların Yaş Dağılımı	95
Tablo 3.11: Katılımcıların Medeni Hali.....	96
Tablo 3.12: Katılımcıların Eğitim Durumu.....	97
Tablo 3.13: Katılımcıların Doğum Yeri.....	98
Tablo 3.14: Katılımcılar Arasında Esenler ‘de Doğmayanların Esenler'e Kaç Yaşında Geldiği	99
Tablo 3.15: Katılımcıların Aile Kökenleri.....	99
Tablo 3.16: Katılımcıların İstihdam Durumu	101
Tablo 3.17: Katılımcıların İstihdam Edildikleri Kurumlar	102
Tablo 3.18: Katılımcıların Sosyal Güvence Durumu	103
Tablo 3.19: Katılımcıların İşsiz Kaldıkları Süre.....	103
Tablo 3.20: Katılımcıların Ortalama Aylık Geliri	104
Tablo 3.21: Katılımcıların Şu An İkamet Ettikleri Konutun Kime Ait Olduğu	105
Tablo 3.22: Katılımcıların Banka Hesap Sahibi Olmaları	106
Tablo 3.23: Katılımcıların Borçluluk Durumları	107

Tablo 3.24: Katılımcıların Borçlu Oldukları Kişi ve Kurumlar	107
Tablo 3.25: Katılımcıların Evlerine Haciz Gelmesi ya da Gelmemesi Durumu	108
Tablo 3.26: Katılımcıların Maddi Yardım Alıp Almamalarına Göre Dağılımı.....	108
Tablo 3.27: Katılımcıların Maddi Yardım Aldıkları Yere Göre Dağılımı.....	109
Tablo 3.28: Katılımcı Yakınlarının Son Bir Yılda Ciddi Bir Sağlık Sorunu Yaşayıp Yaşamadığı	110
Tablo 3.29: Katılımcı Ailelerinin Ekonomik Durumu.....	111
Tablo 3.30: Katılımcıların Esenler ‘de Yaşayanların Ekonomik Durumu Hakkındaki Düşüncesi.....	112
Tablo 3.31: Katılımcıların Boş Zamanlarında Kitap Okuyup Okumadığı	113
Tablo 3.32: Katılımcıların Boş Zamanlarını Aileleriyle Geçirip Geçirmediği.....	114
Tablo 3.33: Katılımcıların Boş Zamanlarını Çoğunlukla Arkadaşlarıyla Geçirip Geçirmediği	115
Tablo 3.34: Katılımcıların Boş Zamanlarında Çoğunlukla TV İzleyip İzlemediği	116
Tablo 3.35: Katılımcıların Boş Zamanlarında Çoğunlukla Uyuyup Uyumadığı.....	116
Tablo 3.36: Katılımcıların Boş Zamanlarında Çoğunlukla Derneklere Gidip Gitmediği	117
Tablo 3.37: Katılımcıların Düzenli Olarak Camiye Gidip Gitmediği	117
Tablo 3.38: Katılımcıların Tatil Amaçlı Olarak En Son Ne Zaman İstanbul Dışında Bir Yere Gidip Gitmediklerine Göre Dağılımı	118
Tablo 3.39: Katılımcıların Bugüne Kadar Herhangi Bir Konuda Horlandığını Düşündüğü Bir An Yaşayıp Yaşamadığı.....	119
Tablo 3.40: Katılımcıların Horlanma ve Aşağılanmaya Uğradığı Yere Göre Dağılımı	120
Tablo 3.41: Katılımcılardan, Horlanma ve Aşağılanmaya Uğradıklarını Düşünenlerin Horlanma ve Aşağılanmalarındaki Gerekçe	121
Tablo 3.42: Katılımcıların Herhangi Bir Derneğe Üye Olup Olmamalarına Göre Dağılımı	123
Tablo 3.43: Herhangi Bir Derneğe Üye Olan Katılımcıların Üye Oldukları Derneklere Göre Dağılımı	124
Tablo 3.44: Katılımcıların Kendilerini Herhangi Cemaat veya Tarikata Yakın Hissedip Hissetmediği	125

Tablo 3.45: Katılımcıların Çevresindekilerle Siyaset Konuşup Konuşmadığı	126
Tablo 3.46: Katılımcıların Herhangi Bir Sebeple Herhangi Bir Kuruma Şikâyet Dilekçesi Verip Vermediği	126
Tablo 3.47: Katılımcılar İçin Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Olmanın Ne Kadar Önemli Olduğu	127
Tablo 3.48: Katılımcılar Açısından Hangisinin Daha Önemli Olduğu.....	127
Tablo 3.49: Katılımcıların Kur'an Okumayı Bilip Bilmemelerine Göre Dağılımı	128
Tablo 3.50: Katılımcıların Kur'an Okumayı Nerede Öğrendiği	129
Tablo 3.51: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Bütün Kur'an'ı Anlayarak Okuyabilmelidir" Önerisine Katılıp Katılmadığı.....	129
Tablo 3.52: Katılımcıların Oruç Tutup Tutmama Durumlarına Göre Dağılımı	130
Tablo 3.53: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Dini Vecibelerini Yerine Getirir" Önermesine Katılıp Katılmadığı.....	131
Tablo 3.54: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Yaşadığı Bütün Zorlukları Tevekkülle Karşılar" Önermesine Katılıp Katılmadığı	131
Tablo 3.55: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Faizle İş Yapabilir, Borç Verip Alabilir" Önermesine Katılıp Katılmadığı.....	132
Tablo 3.56: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Politikayla Uğraşabilir" Önerisine Katılıp Katılmadığı.....	133
Tablo 3.57: Katılımcıların "Dini Vecibelerini Yerine Getiren Müslüman Bir İşveren Çalışanlarının Hakkını Daha Fazla Gözetir" Önermesine Katılıp Katılmadığı	134
Tablo 3.58: Katılımcıların "Dini Vecibelerini Yerine Getiren Müslüman Bir Lider Ülkeyi Daha İyi Yönetir" Önermesine Katılıp Katılmadığı	134
Tablo 3.59: Katılımcıların "Müslümanlar Türkiye'de Hak Ettikleri Yere Ulaşmıştır" Önerisine Katılıp Katılmadığı.....	135
Tablo 3.60: Katılımcıların "Müslümanlar Dünyada Hak Ettikleri Yere Ulaşmıştır" Önerisine Katılıp Katılmadığı.....	135
Tablo 3.61: Katılımcıların Neden Yoksul Oldukları Hakkındaki Fikirleri.....	136
Tablo 3.62: Katılımcıların Zenginlerin Neden Zengin Olduğu Hakkındaki Fikri.....	137
Tablo 3.63: Katılımcıların "Zengin Müslümanlar Yoksul Müslümanların Dertlerini Anlayamazlar" Önermesine Katılıp Katılmadığı.....	138

Tablo 3.64: Katılımcıların "Zengin Müslümanlar Gerekirse Müslüman Olmayan Zenginlerle İşbirliği Yapar" Önermesine Katılıp Katılmadığı	138
Tablo 3.65: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Çok Para Kazanıp, Zengin de Olabilir" Önermesine Katılıp Katılmadığı.....	139
Tablo 3.66: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Para İle İşi Olmadığından Yoksuldur" Önermesine Katılıp Katılmadığı	139
Tablo 3.67: Katılımcıların "Yoksul Müslümanlar İle Zengin Müslümanların Dini Hassasiyetleri Aynı Değildir" Önermesine Katılıp Katılmadığı	140
Tablo 3.68: Katılımcıların Türkiye'nin Sorunlarını Fakirleri Gözeten Bir Yönetimin Çözüp Çözemeyeceği Hakkındaki Görüşü.....	140
Tablo 3.69: Katılımcıların Para İle İlgili Konularda En Çok Hangisine Güvendiği...	141
Tablo 3.70: Katılımcıların Ailevi Meselelerde En Çok Kime Güvendiği	141
Tablo 3.71: Katılımcıların Dini Meselelerde En Çok Kime Güvendiği	142
Tablo 3.72: Katılımcıların Siyasi Kararlarında En Çok Kime Güvendiği.....	143

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 3.1: Esenler' in Suyolları Haritası - Avas ve Litros'un Konumu	81
Harita 3.2: Günümüzde Esenler	84

GİRİŞ

Çağımız ekonomik, sosyal ve kültürel sarsıntıların yaşandığı bir döneme tekabül etmektedir. Bütün yaşam biçimlerinde alışık olmadığımız devasa değişimler yaşanmakta ve çoğu zaman takip etmekte zorluk çektiğimiz yeni zamanlar tanımlamalarıyla karşı karşıya kalmaktayız. Bu anlamda Din Sosyologlarının ilgisini çekecek yeni araştırma alanları ve konuları ortaya çıkmaktadır. Şehirlerimizde, doğal akışı dışında iç ve dış göçler sonucu nüfus artışları yaşandıkça, ekonomik gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler sosyo-kültürel yapıları zorladıkça, alışkanlıklarımız değişmekte ve geleneksel olanla modern olan hususlar aynı mekânda ve aynı zaman diliminde yan yana belirebilmektedir. Son derece çarpıcı etkileri basit gözlemle dahi tespit edilebilen bu değişim süreçlerinin, sosyolojik vaka olarak irdelenmesi ihtiyacı duyulmaktadır. Bu çalışmada, merak ettiğimiz ve anlamaya çalıştığımız bir alana ufak bir temas niteliğindedir. Önemle ifade etmeliyiz ki, bu çalışma örneklem gurubunun inanç dünyasını tartışma konusu yapmamıştır çünkü bu husus Din felsefesinin konusudur. Din Sosyolojisi herhangi bir inanca mensup insanların dini pratikleri ve bu pratiklerin kendisinin ötekiyle ilişkisini nasıl etkilediği meselesiyle ilgilenir.

Bu bağlamda tezimizin temel arayışı, Müslüman kimliğinin sosyal dışlanmışlık konusunda herhangi olumsuz bir etken olup olmadığı meselesidir. Bu çalışmada, İstanbul Esenler örneği üzerinden sosyal dışlanmışlık ve Müslüman kimliği ilişkisini analiz edilmektedir. Bilindiği gibi, sosyal dışlanmışlık son yıllarda sıkça kullanılan bir kavramdır (Açıkgöz ve Yusufoğlu 2012). Yoksulluğun, sosyal dışlanmanın en önemli nedenlerinden biri olduğu birçok araştırmada ortaya konulmuştur (Silver 1994). Aynı zamanda sosyal dışlanma kavramının yoksulluk olgusundan daha kapsayıcı olduğu söylenmektedir (Sen 2000). Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar da artık daha kapsayıcı olan sosyal dışlanma dinamiklerine dikkat çekme meylindedirler. Örneğin BM İnsan Hakları Komitesi, sivil ve siyasi haklar ile ilgili

ayrımcılık kavramını; "...ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi herhangi bir temele dayandırılan ve bütün hak ve hürriyetlerin eşit şekilde bütün kişiler tarafından tanınmasını, kullanılmasını veya yararlanılmasını iptal etme veya azaltma amacını güden, herhangi bir ayırma, dışlama, sınırlama veya tercihte bulunma..." olarak yorumlamaktadır (BM İnsan Hakları Komitesi 1969:madde19).

Sosyal dışlanma kavramının bu kadar kapsayıcı olması biraz da sosyal dışlanma üzerinde etkili olan faktörler nedeniyledir. Sosyal dışlanmışlık kavramının ekonomi temelli yoksulluk olgusunu da içine alan, ama grupların yaşadığı sosyal, politik ve kültürel dışlanmayı da kapsayan bir kavram olması sosyal dışlanma üzerine yapılmış birçok çalışmada da incelenmiştir (Atılğan ve Çakar 2007; Ekim 2007; Erol 2012; Janet 2007). Bu nedenle, kentin yoksul bölgelerinde yaşayan insanların içinde bulundukları durumu sosyolojik olarak birçok yönüyle incelemek için sosyal dışlanma kavramı son derece elverişli bir kavramdır.

En genel tanımı ile ele alındığında dahi, sosyal dışlanma kavramının grupların kimlik aidiyetlerini ve birlikteliklerini de etkileyen önemli bir faktör olduğu yapılan araştırmalarda da ortaya koyulmuştur (Paugam 1996; Silver 1994; Akşit vd. 2012). Bu kimlik aidiyetlerden en önemlisi de dini aidiyettir. Müslüman kimliği özelinde değerlendirildiğinde, sosyal dışlanmışlığın Müslüman ümmete ait olma hissiyatı üzerinde bir etkisi olacaktır. Müslüman kimliği ve aidiyeti farklı sınıflar için farklılaşan anlamlar içermektedir, zira herkesin bu ümmete nasıl ve ne kadar ait olmak istediği de esasen farklıdır. Bunun yanında, sosyal olarak dışlanan insanların bu durumla nasıl başa çıktıkları konusu da önemlidir. Bu konuda yapılan araştırmalar kimlik aidiyetlerinin ve birlikteliğinin altını yine çizmektedirler (Chatters ve Taylor 2008). Dolayısıyla, sosyal dışlanma ve kimlik arasındaki ilişki çok katmanlı ve çok yönlüdür. Bu araştırmanın kapsamı dâhilinde, Müslüman kimliği ve sosyal dışlanma ilişkisi bu yönüyle Esenler ilçesi üzerinden analiz edilecektir.

Bu çerçevede, bu araştırmanın alana iki özgün katkısı olacaktır. Birincisi, Türkiye’de gecekondü ve yoksulluk olgusu üzerine yapılan çalışmalardan hareket

ederek, yoksulluktan daha kapsayıcı olan sosyal dışlanma kuramı ile farklı bir bakış açısı getirmeye çalışacaktır. İkincisi de, Türkiye’de Müslümanlık ve Müslüman kimliğine yönelik çalışmalarda eksik olan sosyal dışlanma temelli sosyo-ekonomik ve politik farklılaşmanın varlığı, ayrıca bununla ilişkili olarak Müslüman kimliğinin ve aidiyetinin homojen bir olgu olup olmadığı test edilmeye ve incelenmeye çalışılacaktır.

Tezin ilk bölümünde kuramsal olarak sosyal dışlanma üzerine yapılan çalışmalar ele alınacak, sosyal dışlanma farklı boyutları ile analiz edilecektir. Sosyal dışlanma kavramını küresel tanımıyla inceleyen ve bu alandaki yapılmış en eski çalışmalara kadar yer veren bu araştırma, sosyal dışlanma kavramı da tüm boyutları ile değerlendirilecek ve sonrasında da, bir aidiyet ve kimlik sahiplenmesi olarak Müslümanlığın sosyal dışlanma ile ilişkisi ele alınacaktır.

İkinci bölümde, Türkiye’de yapılan gecekondü ve yoksulluk çalışmaları incelenecek ve akabinde bu çalışmalar sosyal dışlama perspektifi ile yeniden değerlendirilecektir. Bu çerçevede, ortaya konulan çalışmalar kuramsal çerçevede verilen sosyal dışlanma dinamikleri kapsamında ele alınacaktır. Bu bölümde, yine Türkiye’de Müslüman kimliği üzerine yapılan çalışmalara odaklanılacak, bu çalışmaların Müslümanlara ve Müslüman kimliğine yaklaşımı ele alınacaktır.

Son bölümde ise, araştırmanın bulguları kuramsal çerçeve ışığında tartışılacaktır. Sosyal dışlanma ve Müslüman kimliği Esenler bölgesi üzerinden hareket eden bu çalışmanın iki temel boyutu olduğundan (Sosyal Dışlanma-Müslüman Kimliği) bu boyutların birbiri ile etkileşimi genel olarak değerlendirildiği gibi, bu etkileşimin toplumun geri kalanını nasıl etkilediği de tartışılacaktır.

I. BÖLÜM

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sosyal Dışlanmanın Dinamikleri

Sosyal dışlanma çağımızın en büyük vebasıdır. Sosyal dışlanma İnsanların entelektüel dünyalarını tahrip etmekte ve insanı ötekiyle ilişki kuramaz hale getirmektedir. İnsanlık tarihine baktığımızda bütün toplumsal yapılarda bu hastalıklı durum göze çarpmakta ve tarifi imkânsız sosyal acılara ve içe kapanmalara neden olduğu gözlenmektedir. Kuşkusuz bizi böylesine bir konuyu çalışmaya iten sebeplerin başında da, sosyal dışlanmayı insanlığın en büyük travmalarından biri olarak görme eğilimimizdir.

1.1.1. Sosyal Dışlanmanın Ekonomik Boyutu -Yoksulluk

Yoksulluk, birçok makro ve mikro faktör nedeniyle ortaya çıkmasının yanı sıra, sonuçları itibariyle de hem ekonomik hem de sosyolojik açıdan birbiriyle ilişkili birçok soruna yol açmaktadır. Küreselleşme, işsizlik, ekonomik krizler ve göç gibi bölgesel ve küresel unsurlar yoksulluğun başlıca nedenleri arasında görülmekte ve yol açtığı yoksulluk ile hem bölgesel hem de küresel düzeyde sosyolojik değişimlere neden olmaktadır. Zira yoksulluk; sosyal dışlanma, şiddet ve suç, gecekondulaşma ve gettolaşma, marjinalleşme, konut ve toplumsal ayrımcılık, cinsiyet ayrımcılığı gibi sorunlara yol açmaktadır (Açıkgöz ve Yusufoglu 2012). Bireylerin asgari geçimlerini karşılamadaki yeterliliklerinden hareket eden yoksulluk tanımlarında, toplumdaki ekonomik değişimleri anlamaya çalışmasının yanı sıra, ortaya çıkan bu sosyolojik değişimleri ve yarattığı sorunları da dikkate alınmaya çalışılmaktadır. Yoksulluk neden

olduğu sosyal dışlanma ile, şiddet ve suç, gecekondulaşma ve gettolaşma, marjinalleşme ve ayrımcılık ile sonuçlanan sosyolojik değişimler ve sorunlar yaratmasının yanı sıra; bu sorunlar ve değişimler üzerinden bireylerin farklı eksenlerde birleşmesine neden olan birleştirici bir etki de yaratmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde; yoksulluk kavramı ve yoksulluğun neden olduğu sosyal dışlanmanın beraberinde getirdiği farklı eksenlerde sosyal birleşme incelenmiştir.

1.2. Yoksulluk ve Yoksulluk Tanımlamaları

Yoksulluk, tanımı itibariyle farklılıklar gösterse de, sonuçları itibariyle hem politik hem de sosyolojik açıdan toplumlarda ciddi etkiler yaratmış ve dönüşümlere neden olmuştur. Akla gelen en basit anlamıyla yoksulluk bireyin beslenme, giyinme ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamakta sorun yaşadığı ve çoğu zaman hayatta kalma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı durumu ifade eder (MacPherson ve Silburn 1998). Öte yandan, yoksulluk tanımlamaları üç farklı grupta toplanmıştır; gelir eksenli (income), yeterlilik eksenli (capability) ve çok faktör odaklı (multi-dimensional) eksen (Dessalien 2000; Mixturelli ve Heffernan 2008).

Gelir eksenli yoksulluk tanımlamaları genel itibariyle en çok kullanılan tanımlamalardır ve bireyin minimum yaşam düzeyine erişiminde sorun yaşadığı ya da temel ihtiyaçlarını karşılamasının mümkün olmadığı durumları kapsamaktadır. Bu tanımlamada, yoksul ve yoksul olmayanın ayrımında gelir düzeyi ekseninde bir “yoksulluk çizgisi” kullanılmaktadır (Dessalien 2000; Mixturelli ve Heffernan 2008). Sosyal faktörleri gözardı etmesi ve sosyolojik durumu ortaya koymakta sorunları olması nedeniyle, statik olduğu ifade edilen gelir eksenli yoksulluk tanımlaması çokça eleştirilmiştir (Sumner 2004; Francis 2006).

Yeterlilik eksenli yoksulluk tanımlamaları ise bireyin geliri ile yapabileceklerini yetebilirlik esası dahilinde kabul etmektedir (Sen 1985). Bu nedenle de, yeterlilik esaslı yoksulluk tanımına göre birey, yoksul olması durumunda en temel yeterliliklerini yerine

getiremiyor ve kalkınamıyordur. Gelir eksenli yoksulluk tanımlamasıyla çok benzerlik gösterse de, yeterlilik eksenli yoksulluk tanımlaması temel ihtiyaçlarını değil, bireyin sınırlı olarak erişebildiği ve hatta erişemediği isteklerini, ihtiyaçlarını dikkate alır (Clark 2006). Örneğin bireyin sağlığının yerinde olması temel bir ihtiyaç iken ve gelir eksenli yoksulluk tanımlamalarında temel kriterlerden biri iken, bireyin dilediği zaman doktora gidebilmesi bireyin kendi kendine yetmesini ifade etmektedir ve yeterlilik eksenli yoksulluk tanımında kriterlerden biri olarak kabul edilmektedir (Misturelli ve Heffernan 2008).

Yeterlilik ve gelir eksenli yoksulluk tanımlamalarına gelen eleştiriler, yoksulluğun kaçınılmaz olduğu noktasında birleşmiş ve bireyin sosyal ilişkilerini incelemeye odaklanmıştır (Green ve Hulme 2005). Bireyin sosyo ekonomik ilişkileri kadar siyasi tercihlerinin de önemli olduğunu ifade eden bu görüşler, yapısalcı bir yaklaşım ortaya koymuş ve çok faktör eksenli yoksulluk tanımını oluşturmuştur (Misturelli ve Heffernan 2008).

Bu tanımlara ek olarak, yoksulluk kavramına dinamik bir bakış açısı getiren ve yoksulluk algısının toplumdan topluma, bölgeden bölgeye değiştiğini, bu nedenle de yaşandığı toplumun standartları doğrultusunda oluştuğunu ifade eden görüşler de mevcuttur (Townsend 2010). Yoksulluk algısının toplumdan topluma ve bölgeden bölgeye değiştiği kabul edilmişse de, yoksullukla mücadelede yoksulluk tanımının ölçülebilir olmasının önemi de anlaşılmıştır (Sarlo 2008).

Öte yandan, bu tanımlamalar çerçevesinde yoksulluk tanımlamalarında yalnızca ekonomik kriterlerin dikkate alınması durumunda çözümlerin de yalnızca ekonomik ekseninde olacağını oysa sosyal faktörlerin de değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden görüşler de olmuştur (Green ve Hulme 2005; Misturelli ve Heffernan 2008). Yani, hem dinamik bir yaklaşımla yoksulluk düzeyini ölçebilen, hem de bölgesel koşulları göz ardı etmeyen bir tanıma gerek duyulmuştur. UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) yoksulluğu, insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık) mahrum olma şeklinde tanımlayarak, kavramın sadece parasal bir içeriğe hapsedilmesini engellemiştir.

Yoksulluğun bu boyutuyla incelenebilmesi için çok geniş ve özellikle sosyal nitelikli istatistiklere ihtiyaç bulunmaktadır. UNDP bu amaçla hayat beklentisi, okuma yazma, çocuk ölüm oranları ve reel satın alma gücü gibi göstergeleri kullanmaktadır. Bu faktörler Beşeri Kalkınma İndekslerine (BKİ) eklenerek insani gelişme derecesinin ölçülmesinde temel oluşturmaktadır (Uzun 2003).

Dünya Bankası, yoksulluk olgusunu gelir ekseninde incelemiş ama aynı zamanda sosyal ve bölgesel faktörleri de tanımlamalarında dikkate almış, mutlak (absolute poverty) ve göreceli (relative poverty) yoksulluk olmak üzere iki yoksulluk tanımlaması getirmiştir. Mutlak yoksulluk bir halkın ya da onun belirli bir kesimin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmek için gıda, giyim ve barınak gibi sadece en basit ihtiyaç maddelerini karşılayabilmesini ifade ederken, göreceli yoksulluk ise bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belirli bir oranının altında olması durumudur (Uzun 2003; Tireli 2009). Bu çalışmada da, Dünya Bankası'nın yoksulluk tanımlamaları olan Mutlak ve Göreceli Yoksulluk tanımlamaları kullanılmıştır.

1.3. Mutlak Yoksulluk

Dünya Bankası'nın mutlak yoksulluk tanımlamasında, öngörölmüş bir gelir ve/veya tüketim seviyesinin altında kalan bireyler mutlak yoksul olarak nitelendirilmektedir. Mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Bu refah düzeyi, barınma, beslenme, sağlıklı olma ve eğitim alma gibi temel ihtiyaçların karşılanabildiği düzeye tekabül etmektedir (BM 1995). Bu nedenle de, bireylerin mutlak yoksul olarak sınıflandırılabilmesi için hem bireylerin gelirlerinin hesaplanması ve daha sonra bu gelirlerin, asgari geçimleri için gereken gelir düzeyi ile karşılaştırılarak hesaplanması gerekmektedir (Tireli 2009). 1990 yılında Dünya Bankası tarafından günde 1\$ olarak hesaplanan yoksulluk düzeyinin, düşük gelirli ülkeler için makul olduğu ancak yüksek gelirli ülkeler için kabul edilemez olduğunu ifade eden birçok görüş ortaya çıkmışsa da, mutlak yoksulluğun küresel analizleri için ortak bir hesaplama yönteminin gerekliliği bu tartışmalarda ağır basmıştır. Bu tartışmalar neticesinde, yalnızca bireyin gelirinin değil,

Bölgesel ve küresel gelir farklılıklarının da yoksulluk düzeyinin hesaplanmasında dikkate alınması gerektiği anlaşılmıştır (Ravallion 2010). Tüm bunların sonucunda da mutlak yoksulluğun belirlenmesinde kullanılan günlük gelir düzeyi 2000 yılında 1\$'dan 1,08\$'a, 2005 yılında ise günümüzde halen kullanılmakta olan 1,25\$ seviyesine yükseltilmiştir (Chen ve Ravallion 2008). Mutlak yoksulluğu belirleyen gelir düzeyinin çok düşük olduğu ve bölgesel farklılıklar gösterebileceği çoğu zaman ifade edilmişse de, 1,25\$ seviyesinde dünyada mutlak yoksul olarak sınıflandırılabilir insanlar dağılımı heterojen ve bölgesel niteliktedir. Eylül, 2013 itibariyle 1,25\$ seviyesinde mutlak yoksul olarak nitelendirilebilecek insan sayısı 1,2 milyar olarak hesaplanmış ve bu insanların %32,9'u Hindistan'da, %12,8'i ise Çin'de yaşamakta olduğu saptanmıştır (USAID 2013).

2011 yılı içerisinde 2,2 milyar insanın günlük 2\$'ın altında bir gelirle, yani mutlak yoksulluk düzeyine çok yakın bir günlük gelirle yaşadığı hesaplanmış ve mutlak yoksullukla mücadele politikalarında dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir. Üstelik 2,2 milyar düzeyindeki bu rakamda, 1981 yılında bu gelir düzeyinde yaşayan insanlarla karşılaştırıldığında yalnızca 2,59 milyonluk bir azalma olduğu anlaşılmıştır. Tüm bu araştırmalar ve değerlendirmeler neticesinde, mutlak yoksulluğun kronik bir hal aldığı ve 2015 yılı itibariyle de mutlak yoksul sayısının 1 milyarın altına inmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır (Dünya Bankası 2014).

1.4. Göreli Yoksulluk

Dünya Bankası'nın iki yoksulluk tanımlamasından biri olan göreli yoksulluk, toplumun ortalama refah düzeyinin belirli bir oranında gelir elde edilen durumu ifade etmektedir. Günümüzde Gini katsayısı ile bireyler arasındaki gelir eşitsizliği incelenmekte ve göreceli yoksulluk hesaplanmaktadır. Bireyin yaşadığı toplumda kendini konumlandığı yeri ve bu yerin ekonomik karşılığını ifade eden göreli yoksulluk, sosyal faktörleri de dâhil etmesi nedeniyle mutlak yoksulluktan daha geniş kapsamlıdır (Dünya Bankası 2005; Dünya Bankası 2011). Göreli yoksulluk, bir bireyin ya da hane halkının, içinde bulunduğu sosyal grubun diğer üyeleri ile farklılıklarını

incelediği gibi, ilgili grubun diğer gruplarla olan karşılaştırmasını da inceleyebilmektedir. Bu nedenle de, görelî yoksulluk tanımlamaları dâhilinde, ilgili bireyin ya da sosyal grubun, toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olması durumunda yoksul olarak sınıflandırılabilir. (Tireli 2009).

Mutlak yoksulluktan farklı olarak, görelî yoksulluk bölgesel ve bireysel harcamaları ilgili bireyin veya grubun gelirlerini içinde yaşadığı toplumu da dikkate alarak incelemektedir (Dünya Bankası, 2005). Bu nedenle de mutlak yoksulluk düzeyinin, yani günde 1,25\$ gelire sahip olmanın, yoksulluk düzeyini belirlemede yeterli olmadığı bölgelerde ve özellikle gelişmiş ülkelerde yoksulluk hesaplamalarının yapılmasında görelî yoksulluk kullanılmaktadır (Dünya Bankası 2011; Ravallion ve Chen 2009).

Öte yandan, toplumun belirli bir bölümü diğer kesimlere göre daha az gelir elde etmeye başlamış ise bu durum toplam yoksulluk düzeyinde majör bir değişiklik yaratmasa da, toplumun belirli bir kesiminde yoksulluk yaratmakta ve kümelenmiş yoksulluk (aggregate poverty) ortaya çıkmaktadır. Mutlak yoksulluk durumu ile incelenmesi pek de mümkün olmayan bu durum, toplumun çeşitli gruplarının gelir düzeyi ve total gelir düzeylerinin karşılaştırılması ile incelenmektedir (Ravallion ve Chen 2009). Gelir eşitsizliği ile de ifade edilen bu durum; hem ülkelerin gelir düzeyleri arasındaki farklılığa işaret eden ülkeler arası eşitsizlik, hem de ülkede gelir dağılımının bozukluğunun ifadesi olan, ülke içerisindeki farklı bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğini kapsamakta ve göreceli yoksulluğu ortaya koymaktadır (Tireli 2009).

1.5. Yoksulluğu Belirleyen Temel Faktörler

Bölgesel, toplumsal, hane halkı ve bireysel özellikler olmak üzere yoksulluğu belirleyen dört temel faktör vardır. Bireysel özellikler; bireyin yaşını, aldığı eğitim durumunu, istihdam durumunu ve sağlık durumunu ifade etmektedir. Hane halkı özellikleri; bireyin içinde yaşadığı ailenin sahip olduğu maddi ve beşeri sermayeyi ifade etmektedir. Toplumsal özellikler ise, bireyin yaşadığı toplumu diğer toplumlardan

ayıran özellikleri; bu toplumun sosyal yapısını ve sosyal sermayesini ifade etmektedir. Bölgesel özellikler, bireyin yaşamakta olduğu çevrenin diğer bölgelerden farklı özelliklerini ifade eden izolasyon, sanayileşme, doğal kaynakların durumunu kapsamaktadır (Dünya Bankası 2005).

Tablo 1.1: Yoksulluğu Belirleyen Temel Faktörler

Bölgesel Özellikler	İzolasyon, Daha az altyapı ile piyasa ve hizmetlere ulaşım zorlukları, Doğal kaynaklar, elverişli ve kaliteli arazi Çevre ve hava koşulları Bölgesel yönetim Eşitsizlik
Toplumsal Özellikler	Altyapı (örn: suya erişim) Arazi dağılımı Kamu hizmetlerine erişim (örn: eğitim veya sağlık merkezlerine yakınlık) Sosyal yapı ve sosyal sermaye
Hanehalkı Özellikleri	Hanehalkı büyüklüğü Bağımlılık oranı Hanehalkı reisinin cinsiyeti Mallar (örn: toprak ve diğer üretim faktörleri ile konut, menkul kıymet) İstihdam ve gelir yapısı Hanehalkı fertlerinin eğitim ve sağlık durumları
Bireysel Özellikler	Yaş Eğitim İstihdam durumu Sağlık durumu

Kaynak: Dünya Bankası (2005).

Öte yandan bu faktörlerin birbirleriyle etkileşim halinde olduğu da göz ardı edilmemelidir. Örneğin bireyin sağlık durumu, onun istihdamı üzerindeki etkisi olduğu kadar bölgesel özelliklerden alt yapının olmaması da istihdamı üzerinde etkili olabilmektedir.

1.6. Sosyal Dışlanmanın Sosyal, Politik ve Kültürel Boyutları

Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak Avrupa’da, Fransa’da 1960’larda ortaya çıkmış ve savaş sonrası Fransa’da yeniden yapılanma sürecinde oldukça tartışılmışsa da, en yoğun kullanıldığı ve kavramsal olarak literatürde de yerini bulduğu dönem 1970 ve sonrasında yaşanan ekonomik krizler dönemine tekabül etmektedir. İlgili dönemde

gerek Katolik Kilisesi gerekse politikacıların, bireyin toplum yaşamına entegrasyonunun artırılması için toplumsal yaşamdan dışlananları çeşitli sınıflar halinde incelemeleri ve bu kapsamda bir çözüm bulmaya çalışmaları da pek işe yaramamıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise, Fransa'nın Planlama Şeflerinden Jean-Baptiste de Foucauld Fransa'da toplumda oluşan sosyal dışlanmanın önlenmesi için toplumdaki sosyal adalet konseptinin ve düzenin değiştirilmesi gerekmekte olduğunu, refah devletine geçiş için devletin vatandaşlık tanımlarında yalnızca hak ve özgürlükleri değil, etik ve kültürel değerlere de önem vererek “diğer” ini anlamaya ve topluma dâhil etmesi gerektiğini ifade etmiştir (Silver 1994). Özetle, sosyal dışlanma kavramının ortaya çıkması Fransa'da ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik krizlere dayansa da; toplumdaki sosyal yapı, etik ve kültürel değerler üzerinde de etkilerini göstermiştir. Bu nedenle de bir toplumda sosyal dışlanmanın ortadan kaldırılması için yalnızca ekonomik sorunları ortadan kaldırmanın yetmeyeceği; var olan etik ve kültürel değerlerin de dikkate alınması ve bu değerlerde ortaya çıkan sorunların da ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Günümüzde ise halen önemli sorunlardan biri olan sosyal dışlanma üzerine birçok çalışma yapılmış, literatüre birbiriyle paralel sosyal dışlanma tanımı eklenmiştir. Sosyal dışlanmayı toplumun ‘normal’ aktivitelerinden dışlanmak olarak kabul eden görüşe ek olarak (Saith 2001); Locke'un bireylerin sürekli hareket ettiği savına atıfta bulunarak, sosyal dışlanmanın sürekli devam eden bir ayrımcılığın sonucu olduğunu kabul eden ve bunun bölgesel olmadığını ifade eden görüşler (Omtzigt 2009) de vardır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan yoksul bireylerin toplum içinde nasıl hareket edeceğini açıklamasa da, Omtzigt (2009)'ın temel vurgusu sosyal dışlanma ve bu sosyal dışlanmanın yaşandığı ülkede sistematik bir ayrımcılığın yaşandığını ifade etmesi noktasındadır. Yoksul bireyin toplum içerisindeki dikey ve yatay hareketliliğini yoksul olmayan bireyleri de dikkate alarak inceleyen çalışmasında ise Fischer (2011) sosyal dışlanmayı yapısal, enstitüsel veya bireysel olarak bir başka kişinin topluma katılımına blokaj koyma olarak tanımlamış ve yoksulluk ile sosyal dışlanmaya konsept olarak bir ayırım çizgisi çekmeye çalışmıştır.

Bunlara ek olarak, sosyal dışlanmanın çok yönlü incelenmesi gerektiğini, çünkü sosyal dışlanmanın bireyin istihdamında, günlük hayatında karşılaştığı yasal düzenlemelerde ve uygulamalarda, piyasalara erişiminde, siyasi olarak temsilinde ve kendini ifade etme şansının verilmesinde, sosyal ilişkilerindeki zayıflıkla da ilişkilendiren görüş (Sen 2000) de sosyal dışlanmaya daha geniş bir eksenle bakmaktadır. Bireylerin içinde yaşadıkları toplumun yaşamından uzaklaşacak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk içinde olmaları, haklarını ve yaşamlarını koruyacak sosyal destekten uzak durmaları olarak ifade eden görüş (Çakır 2002) ise diğer görüşlere nazaran, sosyal dışlanma kavramını durum olarak kabul etmiştir.

Bir diğer sorun da sosyal dışlanma tanımlarındaki toplumda diğer bireyler için ‘normal’ olandan dışlanması tanımlaması, yani gelişmekte olan ülkelerdeki yapısal sorunlardır. Örneğin Hindistan’da nüfusun %83’ü enformel sektörde çalıştığı düşünülürse, batılı anlamdaki sosyal dışlanma tanımı kapsamında Hindistan’da formel sektörde çalışmanın bir çeşit dışlanma olduğu yönünde pek de doğru olmayan bir sonuca varılabilir (Saith 2001). Bu nedenle de küresel anlamda yoksulluk ve sosyal dışlanma tanımlarının, batılı eksenle çıkartılması, bölgesel yapısal sorunları ve kültürel farklılıkları da dâhil ederek incelemelerine devam etmesi gerekmektedir.

Bhalla ve Lapeyre (1997) ise sosyal dışlanmanın nedenlerini inceledikleri çalışmada; sosyal dışlanmanın, yoksulluk ile örtüştüğünü ve insanlar arasındaki etkileşim ile yoksulluğun dağılımı arasında bir ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Yine aynı çalışmalarında, Bhalla ve Lapeyre ekonomik dışlanma ile sosyal dışlanma arasında bir ilişki olduğunu geliştirmekte olan ve gelişmemiş ülkeler ekseninde incelemişler, gelişmemiş ülkelerde bireylerin önceliğinin yoksullukla mücadele olması nedeniyle sosyal dışlanmanın bir öncelik olmadığını zira bireylerin hayatta kalma mücadelesi verdiklerini açıklamışlardır. Yani sosyal dışlanma, etkileri ve kendini gösteriş biçimi farklı dahi olsa, yalnızca gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin sorunudur çünkü gelişmemiş ülkelerde bireyler temel ihtiyaçlarını karşılama savaşı verdikleri için sosyal dışlanma öncelikleri arasında değildir. Tam tersi durumda da, yani gelişmiş ülkelerde de ülke genelinde refah sağlanmış olduğundan, bireyler minimum yaşam giderlerini

sağlamışlardır ve sosyal dışlanmanın ortadan kaldırılması ve bireyin toplum hayatına maksimum oranda katkı sağlaması temel odak noktalarından biridir.

Öte yandan, Bhalla ve Lapeyre (1997), Buğra (2007) ve Sen (2000)'in görüşlerinde benzerlik gösteren ve bu çalışmada da üzerinde durulacak olan nokta ise sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki ilişkidir. Zira sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylerin yalnızca sınırlanan ilişkileri insan ilişkileri değil, aynı zamanda siyasi ve bürokratik ilişkileridir. Bireyin toplum yaşamına dâhil olması ile ifade edilen insani ilişkiler siyasi katılım, siyasi temsili de kapsamakta çünkü bireyin özgürlükleri arasında kabul edilmektedir (Marlier ve Atkinson 2010; BM 1995). Bhalla ve Lapeyre (1997) bireyin ekonomik gücü ile birey-devlet arasındaki ilişki arasında bir bağ kurulmakta, bunu da ekonomik kaynaklar yalnızca bireyin ekonomik mal ve hizmetlere erişimini değil, aynı zamanda siyasi haklarına ve özgürlüğe erişimini de mümkün kılmasıyla açıklayabilmektedirler. Buğra (2007)'nin de ifade ettiği gibi yoksulluk, çalışma hayatıyla ilgili, eğitim, sağlık ve temel altyapı hizmetlerine ulaşamamayla ilgili, bazen de yoksul insanı etkileyen özel siyasi ve kültürel koşullarla ilgili bir durumdur. Yani yoksul bireylerin hak taleplerine zemin oluşturabilecek koşullar var iken, yoksul kesimin bu tür hak taleplerini dile getirmek ve bu taleplerin peşini kovalamak açısından önemli dezavantajlara sahip bir kesim olduğu ortadadır. Townsend (2010)'in yoksulluk tanımında da üzerinde durduğu 'normal bireylerin sahip olduğu standartlara ve servislere sahip olma' durumu ile ifade etmeye çalıştığı standartlar ve servisler de aslında, toplumda sosyal dışlanmaya maruz kalmayan ve yoksul olmayan bireylerin sahip oldukları standartlar ve servislerdir. Bu nedenle de tüm toplumca normal olarak kabul edilebilen sahip olma ve yapabilirlik durumları, sosyal dışlanma ve yoksulluk ile mümkün olmamakta çünkü bireyin sahip olma kapasitesi ortadan kalkmaktadır (Howarth ve ark. 1998). Yoksulluğun kısa vadeli ve çözülebilir olmaktan çıkıp, yapısal bir sorun haline gelmesi ile birlikte bu sosyal dışlanma da yapısal bir sorun haline gelmekte ve Bhalla ve Lapeyre (1997)'in ifade ettikleri yoksulluk ile sosyal dışlanmanın örtüştüğü durum ortaya çıkmaktadır.

1.7. Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Küresel Bir Bakış

Sosyal dışlanmanın birçok nedeni olsa da, genellikle nedenleri ve sonuçları itibariyle yoksullukla örtüşmektedir (Buğra 2007; Bhalla ve Lapeyre 1997). Bu nedenle de günümüzde politika yapıcılar, bir ülkede sosyal dışlanmanın ve yoksulluğun azaltılmasını birlikte ele alır, çözümler üretmeye çalışmaktadırlar (Marlier ve Atkinson 2010). Bireyin yoksul olması durumunda toplumda “öteki” olacağı, yoksulluk kavramını 1974 yılında ilk kez ortaya atan ve Fransa’da dönemin Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı olan Rene Lenoir tarafından da ifade edilen ve bu nedenle de sosyal dışlanmanın engellenmesi için toplumda sosyal dışlanmaya uğrayanlar on başlık altında incelenmiştir. Bu on başlık altında, fiziksel ve/veya zihinsel engellileri, intihara meyilli insanları, bakıma muhtaç yaşlıları, tacize uğramış çocukları, uyuşturucu bağımlılarını, çocuk suçluları, yalnız ve bakıma muhtaç aileler ile çok sorunlu aileleri, marjinal bireyleri, asosyal bireyleri, toplum yaşamına uymayan bireyleri incelemişler ve bu duruma bir çözüm bulmaya çalışmışlardır (Omtzigt 2009). Sosyal dışlanmanın kavramsal olarak ortaya çıktığı döneme bakıldığında İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik ve sosyal yapılanma sürecinin etkilerinin görülmesi, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan sınıflar arası farklılıkların ve özellikle ekonomik farklılıkların insanların hayatlarında yarattığı değişiklikler, 1970 dönemindeki petrol krizleri, 1980 dönemindeki ekonomik krizler ile birleştiğinde kavramın doğuşu ve tanımlanması sırasında Fransa’da çok ciddi ekonomik sıkıntıların mevcut olduğu görülebilmektedir. Yukarıda on başlık altında da ifade edildiği üzere, sosyal dışlanma ve yoksulluk yarattığı etkiler itibariyle toplumda ayrışmalara neden olmuş, bu nedenle ilgili dönemde Katolik Kilisesi, Fransa’daki sosyal dışlanmanın engellenmesi ve sosyal entegrasyonun artırılmasının önemine işaret etmiştir (Silver 1994). Günümüzde ise, Fransa’da 1990’lardan itibaren gelir eşitsizliğinin önlenmesi ve yoksulluk riskini azaltıcı politikalar izlenmesi neticesinde sosyal dışlanma ve etkileri azaltılabilmektedir. Sosyal dışlanma bireyin istihdam edilememesi (iş kaybı) ile başlayan, akabinde bireyin yaşayacak, barınacak yer bulamamasından kaynaklı olarak sosyal ilişkilerinin kopması (taşınma, evini değiştirme, bulunduğu sosyal çevreyi terk etme) sonrasında alkolizm ve uyuşturucu bağımlılığı ile devam eden bir süreci içermektedir (Janet 2007). Bu nedenle Fransa’da sosyal dışlanmanın önlenmesi, Rene Lenoir’in 1974 yılında yaptığı on grup

ekseninde Fransa’da sosyal dışlanmanın azaltılması ve toplum hayatının bir düzene sokulması açısından son derece önemlidir. Çünkü günümüzde Fransa’daki sosyal dışlanmayı inceleyen çalışmasında Janet (2007)’in de belirttiği gibi, devletin sosyal sorumlulukları alması ve minimum yaşam giderini kendi vatandaşları için karşılaması neticesinde giderilebilmiş ancak göçmenler özellikle Mağrip kökenliler arasında yoksulluğun kümeleşmiş olduğunu ve buna paralel sosyal dışlanmanın en üst düzeyde olduğu anlaşılmıştır. Özetle, sosyal dışlanma kavramının ortaya çıktığı Fransa’da bu kavramın ortaya çıkışı ekonomik yani yoksulluk nedeni olduğundan öncelikle bu soruna neden olan istihdam ve gelir sorunları aşılma çalışılmış, akabinde ise sosyal entegrasyonu arttırıcı politikalar izlenmeye çalışılmışsa da, günümüzde Fransa’da yaşayan göçmenlerin toplum yaşamına dâhil olması pek de mümkün olmamış ve sosyal dışlanmaya maruz kalmışlardır.

Fransa ile paralel olarak, Avrupa Birliği genelinde de yoksulluk ve sosyal dışlanmanın minimuma indirilebilmesi ve ortadan kaldırılabilmesi için politikalar izlenmeye çalışılmıştır. Örneğin yapılan çalışmalarda, Avrupa Birliği’nde sosyal dışlanma ve yoksulluk ile mücadelenin ülkeler arası işbirliğine, kültürel farklılıklara ve ülkelerin geçmişleri dikkate alınarak uygulandığı ifade edilmektedir. Avrupa Birliği’nin çok kültürlü yapısına paralel olarak, sosyal dışlanma ve yoksulluğun nedenleri de farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıkların minimuma indirilmesi, Avrupa Birliği’nin entegrasyonu sürecinde sıkça dile getirilmiş ve özellikle cinsiyet eşitliği ile sosyal dışlanma ekseninde çalışmalar yapılmıştır (Marlier ve Atkinson 2010). Kadın ve erkek arasında eşit çalışma şartlarının sağlanması, kadınların iş hayatına katkılarının arttırılması ile Avrupa Birliği genelinde kadınların sosyal dışlanmadan etkilenmesi minimum düzeye indirilmeye çalışılmıştır.

Paugam (1996)’ın yedi batı Avrupa Birliği üyesi ülke üzerinde yaptığı çalışmada, İtalya’da sosyal bağların daha güçlü olduğunu ve özellikle Akdeniz ülkelerinde (çoğunlukla Güney İtalya) istihdam edilemeyen işsizlerin yasadışı işlere dahil olduklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda da, Avrupa Birliği içerisinde, özellikle Güney İtalya’da yoksulluk nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylerin sahip

oldukları güçlü bağları kullanarak yasadışı işlere dahil olması ve toplumdaki ayrışmayı arttırdığı ifade edilebilir.

Paugam (1996)'ın yaptığı çalışmaya ek olarak, Robila (2006) oniki Avrupa Birliği üyesi ülkeyi ekonomik koşulları ve sosyal dışlanma ekseninde incelemiş ve farklı kültürel altyapıya sahip bireylerin yoksul ve sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylere olan tutumlarının farklı olduğunu ifade etmiştir. Robilla (2006) yapmış olduğu çalışmada çeşitli mülakatlar yapmış ve yoksulluk nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylerin neredeyse yarısının bunu günümüz toplumlarındaki adaletsizliğe bağladığını, bunun da Avrupa Birliği ülkelerinde gerek ülke bazında mikro ve gerekse makro politikalarla sosyal politikalar geliştirilerek aşılması gerekliliğine değinmiştir. Bölgesel yoksulluk algısına ve bu algılar arasındaki farklılıklara işaret eden Robilla (2006), bu algıların ülkeler bazında kümeleştiğini ve ülkeler arasında farklılıklar oluşturduğunu en nihayetinde de yoksulluk ve sosyal dışlanmanın Avrupa Birliği üyesi ülkeler için entegrasyonu engelleyen sorunlardan biri olduğunu ifade etmiştir. Örneğin Danimarka ya da Hollanda'daki bireylerin yoksulluk ve sosyal dışlanma noktasında, Yunanistan ve İspanya'dan farklı düşünüyor olması ülkeler arasındaki ekonomik ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan ama birliğin sosyal entegrasyonunu etkileyen, aynı zamanda Paugam (1996)'ın da ifade ettiği gibi yasadışı işlerin daha çok Güney Avrupa Ülkeleri'nde görülmesine kadar varan bölgesel farklılıklara neden olmaktadır.

Küresel olarak uygulanan politikalarda ise, Birleşmiş Milletler (1995) yoksulluk ve sosyal dışlanma ile yapılacak mücadelelerde yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz kalmış bireylerin toplumla entegrasyonunu arttırabilecek istihdam imkanlarının yaratılmasına, sosyal ilişkilerinin iyileştirilmesine ve toplum hayatına katılımını sağlayabilecek şartlar sunulmasının önemine işaret etmiştir. Birleşmiş Milletler (1995)'in yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele politikaları kapsamında yalnızca maddi yetersizlik değil, bireyin temel insan haklarına da atıfta bulunulmuş ve bireyin eğitim alması, bulunduğu toplumda sağlık imkanlarından yararlanması, temel hak ve özgürlüklerini kullanabilmesi, en önemlisi ise yaşadığı ülkede var olan tüm gruplarla etkileşim içinde olabilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ÷lkelerde (Asya- Pasifik ÷lkeleri, Afrika ÷lkeleri ve Latin Amerika ÷lkeleri) yoksulluk nedeniyle hayat kalitesinin ve şartlarının çok düşt÷ğ÷n÷, bu nedenle de yoksulluk ve sosyal dışlanmanın bu ÷lkelerde çok daha sert etkiler oluşturduğu gözlemlenmiştir (BM 1995). Gelişmekte olan ÷lkelerde yaygın olan, yoksulluk ve sınıflar arası gelir dağılımının farklılığının neden olduğu sosyal dışlanma, en sonunda toplumsal çatışmalara neden olabilmekte ve çok daha büyük sorunlar yaratabilmektedir. Örneğin Geiser (2005)'in Nepal'deki mutlak yoksulluk ve sosyal dışlanmanın neden olduğu sosyal çatışmaları incelediği çalışmasında, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın Nepal ekonomisine verdiği zararlar ortaya konulmuş, yaşanan krizin başka krizleri de beraberinde getirdiği bir süreci başlattığı ifade edilmiştir. Yaptığı araştırmanın sonunda Geiser (2005), Nepal'de yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önüne geçilebilmesi için ise uluslararası kuruluşların bölgesel organizasyonları ve grupları hedefine alarak, yani mikro düzeyde bir entegrasyondan hareketle sosyal dışlanmanın önüne geçilmesi, bireylerin istihdamlarının ve vasıflarının da eğitim olanaklarının artırılması ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

Sosyal dışlanma ve yoksulluk gelişmiş ve gelişmekte olan ÷lkelerde farklı sonuçlar yaratsa da, bu sorunlar ilgili ÷lkede hem ekonomik hem de sosyal açıdan olumsuz sonuçlar ortaya koymaktadır. Güney İtalya'da oluşan yasadışı yapılanmaların kemikleşmesi ve yapısal soruna dönüşmesi, Nepal'de yoksulluk ve sosyal dışlanma nedeniyle ortaya çıkan çatışmaların hem ekonomik hem de sosyal yapısal sorunlar yaratması, Avrupa Birliği içerisindeki entegrasyon sürecinin üye ÷lkelerde farklı düzeyde gör÷len ve farklı biçimde algılanan yoksulluk ve sosyal dışlanma nedeniyle negatif yönde etkilenmesi gibi birçok soruna yol açan yoksulluk ve sosyal dışlanmanın, daha bu sorunlara yol açmadan ve kronikleşmeden en başta kontrol altına alınması gerekmektedir. Bireyin istihdam edilememesi ve toplum hayatına dâhil edilememesi ile başlayan bu süreç, toplum içerisinde ayrışmalara ve akabinde bu ayrışmalar ekseninde toplanan bireylerin çatışmalarına neden olmaktadır. Bu çatışmaların şiddeti ve biçimi ÷lkedeki yoksulluk ve sosyal dışlanmanın düzeyi ile doğru orantılı olmasının yanı sıra, yarattığı sonuçlar itibariyle de toplumlarda yapısal sorunlara neden olmakta ve uzun sürede çözümleri mümkün olamamaktadır.

II. BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE YOKSULLUK, SOSYAL DIŞLANMA VE MÜSLÜMAN KİMLİĞİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

2.1. Müslüman Kimliğin Sosyal Dışlanmayla İlişkisi

2.1.1. Din ve Refah

Din ve refah konusu üzerine yapılan araştırmalarda; hayat tarzının, sosyal imkânların, hayatla mücadele için sahip olunan imkânların, bireyin davranışlarının ve ruhsal durumunun etkili olduğu ifade edilmiştir. Dinin, özellikle yaşam tarzını ve sosyal çevreyi belirleyici bir enstrüman niteliğinde olmasının da bireyin hem fiziki hem de ruhsal sağlığı üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir. Öte yandan, inanç sahibi bir bireyin herhangi bir dini grup içerisinde yer alması da burada ifade edilen refahı, bireyin sosyal ilişkilerine yaptığı katkılar yönüyle de zenginleştirdiği görüşü ileri sürülmektedir. Örneğin, birey hayatla mücadele için ihtiyaç duyduğu kaynaklara bu gruplar vasıtasıyla ulaşabilmekte ve din, insanlar arasında yardımlaşma yoluyla refahı arttırıcı etki yaratmaktadır (Chatters ve Taylor 2008: 147). Genel olarak ifade etmek gerekirse, din bireyi kendisi gibi inanç sahibi bireylerin bulunduğu gruplara dahil olan bireyler arasında yardımlaşma güdüsü ile refahını ve yaşam standardını arttırıcı etki yaratmaktadır.

Öte yandan, Emile Durkheim, Max Weber, Karl Marx’ın din hakkındaki görüşleri de kendilerinden sonraki ve günümüzdeki çalışmalara katkı sağlamıştır (Akşit vd. 2012). Durkheim, dinin sosyal kökenleri ve farklı kültürlerdeki dini inanışlar

üzerine araştırmalar yapmış, dinin insanları disipline eden, onları bir araya getiren, toplumsal düzeni sağlayan ve bu yolla da insanlardaki mutluluğu arttıran fonksiyonlarından bahsetmiştir. Ayrıca Durkheim (2011), dinin fonksiyonel rolünden bahsetmiş ve bu boyutuyla da dinin hem dünyevi hem de kutsal boyutunun olduğunu eklemiştir. Zira Durkheim'a göre din, kutsallığına inanılan şeyler ve inançlar bütünüdür. Bu bütünlük dahilinde de, bireyin günlük hayatına katkı sağlaması, toplumsal düzeni sağlaması ve bireyleri bir araya getirmesi son derece olağandır. Bireyin toplum ilişkilerini düzenleyen din, toplum içerisinde de sosyal bir enstitü fonksiyonuyla kolektif bir bilinç oluşmasını sağlamakta ve Durkheim'ın da ifade ettiği gibi toplumdaki tüm yapıların ve sınıfların oluşmasında etkili olmaktadır.

Max Weber (1974) ise, dine getirilebilecek herhangi bir tanımlama ile onun birçok özelliğinin dışarıda bırakılabileceğini ifade etmiş ve bu nedenle de bir tanım getirmekten uzak durmuştur. Bu görüşü nedeniyle de Weber, dini fikirler ile diğer sosyal kurumlar ve aktörler arasındaki ilişkiler ve bu fikirlerin kurumlar üzerindeki etkilerini incelemiştir. Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu çalışmasında da dini fikirler ile ekonomik aktivite arasındaki ilişkiyi incelemiş, dinin toplumdaki yapıları belirleyen etkileri olabileceğine dikkat çekmiştir. Protestan ahlak ile bireyin ekonomik aktiviteleri arasında bir bağ kurmuş, sınıf ilişkilerini incelemiş ve sosyal yapıyı da bu bağlamda analiz etmiştir. Weber, protestan nüfusa sahip toplumlarda daha kapitalist ekonomilerin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Zira bu toplumlarda, Protestan inanç gereği bireyler çok çalışmaya, daha çok kazanmaya ve bu kazançları ile yeniden yatırım yapmaya teşvik edilmişlerdir ki bu da Weber'in kapitalizmin ruhu ile işaret ettiği boyuttur. Ayrıca, farklı dinleri içerisinde bulunduran toplumlarda ise en başarılı işadamlarının Protestan olduğunu ve bu nedenle de ticari faaliyetlerinin ilgili ülke içerisinde en çok iktisadi katkıyı sağladığı görüşünü eklemiştir. Kısacası Weber, dine bir tanımlama getirmemiş ancak, protestan ahlakıyla inşa edilen kapitalizm ruhu arasındaki bağ ile protestan inanca sahip bireylerin daha çok çalıştıklarından ve bu nedenle de içinde bulundukları toplumlarda daha başarılı olabildiklerinden bahsetmektedir.

Tıpkı Weber gibi, Karl Marx da dinin sosyal sistemdeki rolünü, fonksiyonelliğini ön plana alarak incelemiş, dinin sosyal sınıflar arasındaki ilişkilere egemen olan üretim ilişkilerindeki çarpıklıkların görülmesini engelleyen bir role sahip olduğunu savunmuştur. Bu nedenle de, Marx (1955)’a göre din, “kitlelerin afyonu”dur ve sömürgeye dayalı sosyal düzende insanların bulundukları yeri sorgulamamasına neden olmakta ve bu sistemin devamını da meşrulaştırmaktadır. Marx’ın tanımı dahilinde inançlı insan, toplum içerisinde bulunduğu yeri sorgulamamakta, bu da en nihayetinde sömürüye dayalı sistemi daha da güçlendirmekte ve sistem bu şekilde devam etmektedir. Bu tanımlamalar dâhilinde de Marx’a göre din, “kalpsiz dünyanın kalbi”dir ve bir çeşit yanılsama yaratarak sistemin bekasını sağlamaktadır.

Freud’un din hakkındaki görüşleri de Marx’ın bu görüşleriyle çeşitli düzeyde benzerlik göstermektedir ve Freud’a göre din, insanlardan gerçeklerin saklanması nedeniyle olan bir “yanılsama”dır. Bu nedenle de Marx’tan farklı olarak, Durkheim ve Freud’un din hakkındaki görüşlerinin daha psikolojik olduğunu ifade etmek doğru olacaktır.

Öte yandan İslam da dâhil olmak üzere birçok dinde dindarlığın itikat, ibadet ve ahlak gibi farklı boyutları da vardır, bu nedenle de dinlerin hem kitabi hem de pratik boyutlarıyla çoğul nitelikler arz ettiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Günümüzde yapılan araştırmalar ise, dini inanç ve sosyal yapı arasındaki paralelliği bir de yoksulluk ve refah ekseninde incelemiştir (Akşit vd. 2012). Böylece, Durkheim, Max Weber, Karl Marx’ın işaret ettiği din ve sosyal yapı arasındaki ilişkiyi refah ekseninde inceleme fırsatı bulmuşlardır. Hunt (2002)’un ABD’deki etnik yapı ve dini inançlar ile yoksulluk üzerine yaptığı çalışmada, Katolik, Protestan ve Yahudi bireyleri etnik aidiyetleri ile birlikte incelemiş, bireyin hem yoksulluğu algılamasında hem de içinde bulunduğu yoksulluk durumunu yaşamasında bir paralellik bulmuştur. 1993 yılında Kaliforniya’da 2854 denek üzerinde yapılan anketler ile gerçekleştirilen bu çalışmada, Yahudi ve Katolikler arasında fakirlik /yoksulluk algısının daha kaderci ve hatta kötü şans olarak görüldüğü sonucunu ortaya koymuştur. Aynı çalışmada, Yahudi bireylerde sistemi değiştirmeyi amaçlayan bir duruş olduğu da ayrıca ifade edilmiştir. Bir diğer konu da, tüm bu genellemelere rağmen fakirlik / yoksulluk ile etnik köken ve dini inançlar

arasında bir paralellik olsa da, bireylerin eğitim düzeylerinin artması, farklı dini inançlar arasında evliliklerin artması gibi nedenlerle bu farklılıklar zamanla azalmıştır. Ellison ve McFarland (2013)'ın önemli bulgularından biri de, endüstrileşen dünyada ABD'de sekülerleşmenin artması beklenirken, tam tersi durumun yaşandığı yönündedir. Örneğin, aynı çalışmada ABD'nin ilk yerlilerinin dini inançlarının şu anki kadar fazla olmadığı ve beklenenin aksine inançlı birey sayısında artış görüldüğü görüşü yer almıştır. Bu çalışmalar dâhilinde, dini inançlar ile bireyin refah düzeyi arasında bir paralellik olduğu, zamanla eğitim düzeyinin artması, aynı inanca ve etnik kökene sahip bireyler arasında dayanışma bağlarının oluşması, farklı dini inançlar arasında evliliklerin artması gibi nedenlerle bu paralellik kısmen ortadan kalkmıştır. Dinin, bireyin yaşamına ve toplum hayatına fonksiyonel bir biçimde yaptığı katkıyı ele alan bu çalışmalar ile dinin ortadan kalkacağından ziyade, dinin hangi biçimlerde geri döneceği ve nelerle eklemleneceği üzerinde durulmuştur.

Dinin subjektif anlamı ve dindarlık tanımlamaları konusunda birçok farklı yaklaşım ve tanım bulunmaktadır. Subaşı (2004:107)'na göre dindarlık, bireyin dinsel yapıyla kurduğu bağlılık düzeyinin subjektif bir ifadesidir. Subaşı (2004)'nın din ve dinsellik ekseninde yaptığı bu tanıma ek olarak, İslam Ansiklopedisi ise dini 'Allah ile kul arasındaki münasebetleri düzenleyen kanun, nizam ve bir yol' olarak tanımlamış ve dini Allah ile kul arasında değerlendirmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1994). Öte yandan, Hunt (2002)'un çalışmasında da ifade ettiği üzere, dinin bireysel olarak yaşanmasına ek olarak, aynı dine inanan bireyler arasında da etkileşimler yaşanmakta, kültürün ve etnik kökenin de etkileri bu süreçte görülmekte, en nihayetinde de dinin toplumsal boyutu ortaya çıkmaktadır. Akşit vd. (2012)'nin de işaret ettiği üzere dinin toplumsallığı, gruplar arasında farklı şekillerde yaşanıyor ve algılanıyor oluşu, kültürün diğer öğeleriyle girdiği ilişkiler ve değişim dinamikleri de araştırmalara dahil edilmelidir. Bu nedenle de, özellikle 1960 sonrasında olgunlaşmaya başlayan din ve dinden kaynaklanan dünya görüşü, yalnızca inananlarla sınırlı kalmamakta ve kültürün tüm öğelerine sızmaktadır. Weber 'in de ifade ettiği gibi, dini fikirler ile sosyal kurumlar ve aktörler arasındaki ilişki bir noktadan sonra sosyal yapı üzerinde de etkili olabilmektedir. Chatters ve Taylor (2008)'un bireyin kendi inancına mensup bireyler ile aynı gruplar içerisinde yer almasının, bu bireyin refahını arttırıcı etkileri olduğunu ifade

etmesi de Hunt (2002)'un çalışmasındaki refah, kültür ve yoksulluk araştırmasındaki bulgular ile örtüşmekte ve Durkheim, Weber ve Karl Marx'in işaret ettiği dinin fonksiyonel yönünü ortaya çıkartmaktadır. Çalışmanın bu kısmında da İslam ve yoksulluk inceleneceğinden, İslam dininin fonksiyonel olarak yoksulluk ile olan ilişkisini bireyin inancıyla başlayan ancak bireyler arasındaki etkileşimlerle şekillenen boyutu da dikkate alınacaktır.

2.1.2. İslam ve Yoksulluk

İslam dini 570-632 yılları arasında, Arap yarımadasında ortaya çıkmış ve günümüzde ise dünya nüfusunun %23'üne eşdeğer bir nüfusa yayılmıştır (Pew Research, 2010). İslam inancına göre, Hz. Muhammed'e Allah tarafından vahiy yoluyla indirilen Kur'an'da Allah tektir, birdir ve benzeri yoktur. İslam'a göre kişinin Allah'ın varlığına ve birliğine (tek oluşuna), meleklerin varlığına, ilâhî metinlerin, kitapların gönderildiğine, peygamberler gönderildiğine (ve bu peygamberlere), ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine, kaza ve kadere inanması gerekir (İhlas suresi 1- 4 / 112)

Cahiliye dönemi Arapları arasında kader düşüncesi yer almıştır. Kader, bir insanın diğer bir insana üstünlüğünün sebebi olarak kabul edilmiştir. Ancak toplumda herkes kader konusunu aynı şekilde anlamamıştır. Toplumunun bir kısmı kaderi, insanın kendisiyle ilgili her şeyin doğumundan itibaren belirlendiği, değiştirilmesi mümkün olmayan alın yazısı olarak kabul ederken, diğer kısmı, bu kanaati benimsememiştir (Şahin H. 2011). Cahiliye döneminden farklı olarak, İslam inancı dahilinde "*kader*"i imandan sayan hadislerinden biri de şöyledir: *Kul şu dört şeye inanmadıkça iman etmiş olmaz: Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet etmek; Allah'ın Resulü olduğuna şehadet etmek; Öldükten sonra dirilmeye iman etmek; Kader'e, hayır ve şerrin O'ndan olduğuna inanmak*" (Aydın 1998:77). Cahiliye düşüncesinde insan yaratılınca, Yaratıcıyla bağlarını keser. Varlığını çok daha kuvvetli başka bir egemen gücün kontrolüne sokar. Bu güç dehrdir. Dehr, beşikten mezara kadar ferdin tüm hayatını yönlendiren, her şeyi yok eden, yaşamı boyunca insanı durmadan felakete ve sefalete sürükleme gücüne sahip olan bir şey olarak telakki edilmektedir. İslam inancı dahilinde,

Hız. Muhammed hayatta iken kader meselesi tartışılımtır ve Hız. Muhammed bu tartışmaları yasaklamıştır.

“...Ebû Hûreyre diyor ki; biz mescitte kader konusunu tartışıyorduk. O sırada Allah Resûlü içeri girdi. Kızdı ve yüzü kıpkırmızıydı. “Siz bununla mı emrolundunuz, yoksa ben size bunun için mi gönderildim? diye sordu ve arkasından şöyle dedi: “Kuşkusuz sizden öncekilerin helak olmaları, bu konuyu tartışmaları dolayısıyla olmuştur. Bu konuda tartışmaktan vazgeçin.”Diğer bir hadiste de Hız. Peygamber’in şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Bakıyorum da Kur’an’ın bir kısmını diğer bir kısmıyla karşı karşıya getiriyorsunuz. Kuşkusuz sizden öncekiler, bu yüzden helak olmuşlardır.” (şahin H. 2011:53).

Kısacası, Kur’an-ı Kerim, müminlerin inanç dünyasına hayatı belirleyen güç olarak Allah’ın iradesini koymuş, şuursuz varlıkların, insan hayatında belirleyici olduğu fikrini reddetmiştir. İşlam inancı dahilinde, “hayır da şer de Allah’tan” olduğundan ve inanç sahiplerinin buna karşı çıkmaksızın, kadere inanmaları, itaat etmeleri ve teslim olmaları gerekmektedir. Tevekkül kadere imanın bir sonucudur, maddi ve manevi sebeplerin hepsine başvurduktan ve alınması gereken bütün tedbirleri alıp yapacak başka bir şey kalmadıktan sonra Allah’a güvenip dayanmak ve gerisini O’na bırakmak demektir. Burada kader ve tevekkül anlayışı dâhilinde; "Ben Allah'a tevekkül ettim, Allah benim rızkımı verir." inancıyla oturup beklemek, tembellik göstermek tevekkül değil, yanlış bir kader anlayışıdır. Oysa İşlam’daki kader ve tevekkül inancı dâhilinde tavsiye edilen, “İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur” ayetini (Necm 53/39) düştur edinmek, işlerinin sonucu hakkında hiçbir endişeye kapılmadan Allah’a sınırsız bir şekilde güvenmek ve dayanmaktır. Özetlemek gerekirse, İşlam’da kader ve tevekkül inancı dâhilinde, Allah’ın iradesine teslim olmanın tezahürü, Allah’a olan samimi güven ve bu güvenin verdiği tükenmez ümittir ama bu süreçte de bireyin elinden geldiğince mücadele etmesidir (Kamali 2015).

Üç farklı grupta toplanan yoksulluk tanımlamaları; gelir eksenli, yeterlilik eksenli ve çok faktör odaklı yalnızca bireyin yeterliliklerini değil, aynı zamanda yetersizliklerini de inceleyebilmekte, böylece çok daha geniş bir perspektiften

yoksulluğu inceleme imkanı vermektedir. Gelir eksenli yoksulluk tanımları bireyin minimum yaşam düzeyine erişiminde sorun yaşadığı ya da temel ihtiyaçlarını karşılamasının mümkün olmadığı durumları kapsamaktadır. Yeterlilik eksenli tanım ise bireyin geliri ile yapabileceklerini yeterlilik esası dahilinde kabul etmektedir, yani birey bu tanımlamaya göre yoksul ise en temel yeterliliklerini yerine getiremiyor ve kalkınamıyordur.

UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) yoksulluğu, insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık) mahrum olma şeklinde tanımlayarak, kavramın sadece parasal bir içeriğe hapsedilmesini engellemiştir. Okuma yazma oranı, çocuk ölüm oranları ve reel satın alma gücü gibi daha birçok göstergenin de dahil olması ile yoksulluk tanımlamaları yalnızca ekonomik birer indikatör olmasının yanı sıra, sosyal boyutuyla da incelenme fırsatı elde edilmiştir.

Çalışmamızda temel olarak kullanılan Dünya Bankası tanımlamaları da yoksulluğun ekonomik boyutlarına ek olarak, toplumsal hayatı ve bireyin kendi hayatını dahil eden boyutlarını da hesaba katmaya çalışmıştır. Çalışmamızın da temel dinamiğini oluşturan yoksulluk ve sosyal dışlanmanın kendi içerisindeki etkileşimi, akabinde bunların toplumsal hayatı ne yönde şekillendirdiği inceleneceğinden, dünya bankası tanımlamalarını kullanmayı uygun bulunmuştur. Bu tanım dahilinde yalnızca ekonomik faktörleri değil; toplumsal özellikleri, hane halkı özelliklerini, bölgesel özellikleri ve en önemlisi bireysel özellikleri çalışmamızda temel değişkenler olarak kullanılmıştır. Bireyin eğitim düzeyi ile yaşadığı bölgenin kent merkezlerine uzaklığı, yani dünya bankası tanımlamalarında bireysel ve bölgesel özelliklerin kombinasyonuna tekabül etmekte olan bu iki değişkeni bir arada incelememiz bize yoksul bireylerin yetersiz eğitim alması durumunda ve kent merkezlerinde belirli niteliklilik gerektiren işlerde istihdam edilememesi durumunda yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi inceleme şansı elde edilmiştir. Kısacası, Dünya Bankası'nın yoksulluk tanımlamasını bir tanımın da ötesinde, yoksulluğu ve onun tezahürlerini araştırmada bir kavram olarak kullanmak bize akabinde birçok faktörü sebep sonuç ilişkisi içerisinde inceleme fırsatı

da vermiştir. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında detaylı olarak yoksulluk kavramı, yine bu ekseninde detaylıca tartışılacak ve sosyal dışlanma ile olan ilişkisi incelenecektir.

Yapılmış birçok çalışmada (Bhalla ve Lapeyre (1997); Buğra (2007); Sen (2000)) yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki ilişki incelenmiş ve sosyal dışlanma ile yoksulluğun örtüştüğü ortaya çıkmıştır. Bu nedenledir ki, yoksul bireyler yalnızca ekonomik olarak bir dışlanmaya maruz kalmamakta aynı zamanda sosyal dışlanmaya da maruz kalmaktadır. Zira sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylerin yalnızca sınırlanan ekonomik ilişkileri değil, aynı zamanda insani, siyasi ve bürokratik ilişkileridir. Bireyin toplum yaşamına dahil olması ile ifade edilen insani ilişkiler siyasi katılım, siyasi temsili de kapsamakta çünkü bireyin özgürlükleri arasında kabul edilmektedir. Bu da, yukarıda ifade ettiğimiz üzere Dünya Bankası'nın yoksulluk tanımlamalarının yalnızca tanım dışında aynı zamanda kavram olarak kullanılmasını da çalışmamız açısından daha anlamlı kılmaktadır.

Sosyal dışlanma alanında yapılan çalışmalara önce küresel akabinde ise lokal ve Türkiye örneği ile inceleyerek ele alan bu çalışmamız, önce Fransa örneğinden hareket etmiştir zira savaş sonrası yapılanma sürecinde Fransa'nın Planlama Şeflerinden Jean-Baptiste de Foucauld Fransa'da toplumda oluşan sosyal dışlanmanın önlenmesi için toplumdaki sosyal adalet konseptinin ve düzenin değiştirilmesi gerekmekte olduğunu, devletin vatandaşlık tanımlarında yalnızca hak ve özgürlükleri değil, etik ve kültürel değerlere de önem vererek “diğer” ini anlaması ve topluma dâhil etmesi gerektiğini ifade etmiştir (Silver 1994). Bu nedenledir ki, yoksulluk ve sosyal dışlanmayı ele alan ilk çalışmalar esasen Fransa'da ortaya çıkmıştır. Burada ifade edilmesi gereken bir diğer önemli nokta da, yoksulluk ve sosyal dışlanma çalışmalarının yalnızca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılabilirliğidir. Bireyin temel ihtiyaçlarını karşılamak- survival- odaklı bir hayat sürdüğü gelişmemiş ülkelerde sosyal dışlanma ve yoksulluk üzerine bir çalışma yapma literatür çerçevesinde de anlamsız bulunmakta ve rasyonel sonuç sağlayamayacağı tartışılmaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse, yoksulluk yalnızca ekonomik yetersizlik ve ekonomik dışlanmayı beraberinde getirmemekte, aynı zamanda bireyin tüm hayatını

etkileyen ve akabinde toplumun genel yapısında da etkiler yaratabilen sonuçlar yaratmaktadır. Dünya Bankası tanımında da ifade edildiği üzere, bireyin yoksulluğuna neden olan sebepler esasen bireyin sosyal dışlanmasının da nedenleri olarak gösterilebilmekte bu nedenle de ekonomik yetersizliği belirleyen bu etmenler aslında bireyin toplumla, devletle ve diğer tüm yapılarla olan ilişkilerini de etkilemektedir. Bu nedenle din ve refah ile olan ilişkisini de dahil ederek, sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki bu örtüşmeyi de bu çalışma dahilinde incelemeye çalıştık. İslam da dâhil olmak üzere birçok dinde dindarlığın itikat, ibadet ve ahlak gibi farklı boyutları da vardır, bu nedenle de dinlerin hem kitabi hem de pratik boyutlarıyla çoğul nitelikler arz ettiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. İslam inancı dahilinde, “hayır da şer de Allah’tan” olduğundan ve inanç sahibi bir bireyin buna karşı çıkmadan, Allah’a ve kadere inanmaları, itaat etmeleri ve teslim olmaları gerekmektedir. Yani, yoksul bir bireyin bunun kendi kaderinin bir parçası olduğu ve bu kadere itaat etmesini içeren bu anlayış dahilinde, birey rızkı için çalışan ve gerisini Allah’a bırakan bir anlayışla -tevekkül- hareket etmektedir. Yoksulluk ve sosyal dışlanmayı incelerken Müslüman kimliği de hesaba katan çalışmamızda, bireyin tevekkül anlayışının ve dinin bu dışlanma karşısındaki birleştirici gücünün günümüzde ne yönde değiştiği de, çalışmamızın ileriki bölümlerinde detaylı olarak incelenecektir.

2.1.3 Türkiye'de Yoksulluk Tanımlamaları ve Yoksulluk Algısı

Türkiye’de yoksulluk ile ilgili birçok çalışma yapılmış ise de bu çalışmalar küresel düzeyde yapılan çalışmaların tarihsel olarak çok gerisinde kalmıştır. Türkiye’de tüketim harcamaları üzerine yapılan ilk çalışma, 1933 yılında Ticaret Bakanlığı Konjonktür Yayın Müdürlüğü tarafından uygulanan ve Ankara’da “memur”, İstanbul’da “işçi” ailelerini kapsayan “Aile Bütçe Anketleri”dir. Türkiye genelini kapsayan gelir ve yoksulluk istatistiklerinin derlenmesi ise ilk kez 1987 yılından itibaren Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi’nin uygulanması ile başlamıştır. 1987 yılında yapılan bu ankette bölge, nüfus tabakaları, kir ve kent ayrımı yapılarak gelir ve tüketim farklılaşmasını gösteren bilgiler elde edilmiştir. Günümüzde uygulanmakta olan "Hane Halkı Bütçe Anketi" 2003 yılında her ay değişen 2160, yıl boyunca 25 920 hane halkına

uygulanmıştır 2009 yılından itibaren ise, anketlerin uygulanacağı örnek hane halkının seçiminde yeni kurulan Ulusal Adres Veri Tabanı kullanılarak örnek hane halkı sayısının artırılması planlanmıştır (TÜİK 2008).

Yoksulluk hesaplamaları ve tanımlamaları açısından en çok kabul gören ise Türkiye İstatistik Kurumu tarafından, Dünya Bankası tanımlamalarının da dikkate alınması ile oluşturulan Mutlak ve Göreli yoksulluk tanımlamalarıdır. TÜİK (2015)'e göre yoksulluk en genel tanımı ile “insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu ”dur.

Temel ihtiyaçlar açısından bir sınıflandırmaya gidildiğinde de, dar ve geniş anlamda yoksulluk tanımlaması getirilmiş ve dar anlamda yoksulluk, mutlak yoksulluğa da tekabül eden bu kavram, açlıktan ölme ve barınacak yer bulamama olarak ifade edilmiştir. Bu bakımdan, mutlak yoksulluk hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Bireyin asgari refah düzeyini yakalayamaması neticesinde yaşamının tehlikeye atıldığı düzeye eşdeğer olan mutlak yoksulluk kavramı, dayanıklı tüketim malları için yapılan harcamaları dâhil etmemekte, gıda ve gıda dışı harcama bileşenlerini içeren bir mutlak yoksulluk sınırları hesaplanarak tespit edilmektedir (TÜİK 2015). Hane halkı açısından hesaplanan aylık toplam harcama değeri o hanede bulunan yetişkin fert sayısına bölünerek her hane halkı için eşdeğer kişi başına ortalama tüketim harcama değeri hesaplanmaktadır. Eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda yoksulluk sınırının (açlık sınırı) altında kalıyorsa bu hanedeki bireyler çok yoksul (gıda yoksulu) olarak sınıflandırılmaktadır. Eğer eşdeğer fert başına düşen tüketim harcaması, gıda ve gıda dışı bileşenlerden oluşan yoksulluk sınırından daha küçük değere sahip ise hane halkı yoksul olarak sınıflandırılır. Bu tanımlamalarda kullanılan, açlık sınırı, bir kişinin yaşamını devam ettirebilmesi için alması gereken gıda maddelerinin maliyetine tekabül etmektedir. Yoksulluk sınırı ise, kişinin beslenmesi için alması gereken gıdaya ek olarak, giyim, barınma, ulaştırma, haberleşme gibi minimum yaşam düzeyini ya da temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için alması gereken ürün ve hizmetlerin toplam değerine tekabül etmektedir (TÜİK 2008).

Görelî yoksulluk ise bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belirli bir oranının altında olması durumudur. Bu tanımlamaya göre, toplumun genel düzeyinin belirli bir oranının altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hane halkı görelî anlamda yoksul olarak kabul edilmektedir (TÜİK 2015). Refah düzeyinin saptanmasında da, gelir ya da tüketim düzeyi baz alınabilmektedir. TÜİK'in yoksulluk çalışmalarında, hane halkı bütçe anketi verilerine göre eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si görelî yoksulluk sınırı olarak tanımlanmıştır. Eşdeğer fert başına medyan gelirin belirli bir oranı (%50, %60 veya %40'i) kullanılarak oluşturulmaktadır.

TÜİK tarafından bu perspektiflerle yapılan ilk ve en kapsamlı çalışma 2002 Yoksulluk Araştırması'dır ve bu araştırmaya göre, Türkiye'de görelî yoksulluk oranı %14,74 olarak hesaplanmıştır. Kentte bu oran %11,33, kırdaki ise %19,86 olarak tespit edilmiş ve kırsal kesimin halen kentteki gelir düzeyinin gerisinde kaldığı anlaşılmıştır. Yine aynı araştırmaya göre, açlık sınırı (gıda yoksunluğu) açısından ülkemizde ciddi bir sıkıntı olmadığı (%1,35) ortaya çıkmıştır. Ancak bu araştırmanın ortaya çıkardığı bir diğer önemli sonuç, gıda ve gıda dışı harcamalarla tespit edilen Yoksulluk düzeyi Türkiye genelinde %26,96 iken, bu oran kentte %21,96 ve kırdaki da %34,48 düzeyinde kalmıştır (Gündoğan 2008). Yani TÜİK'in yapmış olduğu bu çalışmaya göre, Türkiye'de 2000'li yılların başında ortalama her 4 kişiden 1'inin gıda ve gıda dışı harcamalar bakımından yoksul olduğu ortaya çıkmıştır.

TÜİK'in yapmış olduğu yoksulluk tanımlamaları ve hesaplamalarına ek olarak, yoksulluk üzerine birçok sosyolojik çalışma yapılmış ve yoksulluk konusu yarattığı sonuçlar ve sebepleriyle birlikte incelenmeye çalışılmıştır. Örneğin Dumanlı (1996), bu alanda yapılan ilk çalışmalardan birini yapmış ve bireylerin yeterli/ dengeli beslenmeleri için almaları gereken asgari kalori miktarına göre oluşturulan beslenme kalıbı kullanılmıştır. 1987 yılına ait Hane Halkı ve Gelir ve Tüketim harcamalarını esas alarak hazırlanan bu çalışma, bireylerin tüketmesi gereken kalori miktarı ile bu kalorileri alabileceği gıdaların fiyatlarının çarpılması ile bir yoksulluk düzeyi tespit etmektedir. Bu hesaplamalara göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi kent yoksulluk düzeyi %38,57 ile en yüksek, ardından yine Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi kırsal

yoksulluk düzeyi %31,88 ile ikinci olarak en yoksul çıkmıştır. Ancak Dansuk (1997) bu yaklaşımları eleştirmiş; bölgesel fiyat farklılıklarının, tüketim alışkanlıklarının ve kalori farklılıklarının da dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir.

Erdoğan (1998), yoksul fertlerin cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, medeni durumu, çalışma durumu, iktisadi faaliyeti gibi konular ile yoksul hanelerin oturdukları konut ve bu konutun giderleri gibi parametreleri incelemiş ve Türkiye’de yoksulluğun profilini yapmaya çalışmıştır. Bu çalışmada, 1994 Hane Halkı Tüketim ve Gelir Dağılımı anketi sonuçları kullanılmış, minimum gıda harcaması maliyeti yöntemi (açlık sınırı) ile temel gereksinimler maliyeti yöntemi (yoksulluk sınırı) uygulanmıştır. Birinci yöntemle göre hanelerin %5,66’sı, fertlerin ise %8,37’si yoksul olarak hesaplanmış, ikinci yöntemle göre ise hanelerin %19,31’i, fertlerin ise %24,30’u yoksul olarak hesaplanmıştır. Burada çalışmanın bulguları arasında yer alan en önemli sonuçlardan biri ise, yoksul fert sayısının hane sayısının çok üzerinde olmasıdır ki bu durum da aslında yoksul hanelerin kalabalık oluşuna işaret etmekte ve toplumda yoksulluğun profilini ortaya koyabilmektedir.

Türkiye’de yoksulluğun ölçülmesi ve sosyo-ekonomik yapılanmayı da inceleyen çalışmasında Dansuk (1997), yoksulluk ile sosyal göstergeler arasındaki ilişkileri ortaya koymuştur. Yine aynı çalışmada; ülkenin inanç sistemi, gelenek ve görenekleri gibi sosyolojik yapıların, ekonominin gelişmişlik seviyesini belirleyen sermaye modellerinin etkili olduğu ifade edilmiştir. Örneğin Osmanlı Dönemi’nden beri gelmekte olan toprak sisteminin, sanayileşme ve tarım ürünleri arasındaki makasın artması nedeniyle çiftçiye topraksızlaştırdığı ve bunun da uzun vadede göçe neden olduğunu belirtilmiş, bu göçlerin ise devlet destekleri ile durdurulmaya çalışıldığı ve yoksulluğun Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesindeki etkisinin bu şekilde azaltılmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. Çünkü bu şekilde ortaya çıkacak yoksulluk, hem mülkiyetsiz hem de vasıfları kent yaşamı için yetersiz bireyleri sisteme dâhil edecek ve hem birey hem de hane halkı açısından daha kötü hayat koşullarını beraberinde getirecektir. Türkiye’de enformel sektör üzerine yapılan çalışmalarda, göç ile ortaya çıkan kent yoksullarının, kent yaşamında formel sektörün gerektirdiği yetilere sahip olmadıkları için, kayıt dışı ve

kötü çalışma şartları altında çalıştığı ortaya konulmuştur (Açıkalın 2007; Işık ve Pınarcıoğlu 2001).

Ayrıca bu durum yalnızca Türkiye'ye özgü olmamakla beraber, yoksulluğun makro nedenlerinden biri olarak da gösterilen ekonomik krizlerle ve sosyal sınıflaşma ile de ilgilidir. Bu durum, batıda Sanayi Devrimi'nin yaratmış olduğu ekonomik kriz ve hareketlilik neticesinde ortaya çıkan durum ile birebir paralellik gösterse de yaşandığı dönem itibariyle farklılık göstermektedir ki bu da Türkiye'de sanayileşmenin batıya göre daha geç yaşanmasıyla ilgilidir. Örneğin, Sanayi Devrimi'nin etkisi ile Avrupa'da üretim faktörlerini elinde tutan bir kesim (burjuvazi) zenginleşirken, toplumun geri kalan kesimini (işçi sınıfı) kitlesel bir yoksulluğa sürüklenmiştir. Hobsbawm (1969)'un, sanayi devrimi ve beşeri sonuçlarını incelediği çalışmasında detaylı biçimde ifade ettiği gibi, sanayi devrimi insanların hayatlarını tanınmayacak ölçüde köklü bir dönüşüme uğratmıştır. İlk evrelerinde insanlara kendi hayatlarını bulma konusunda özgür bırakmış olsa da, işçi sınıfına daha iyi hayat koşullarını sağlama noktasında pek de imkan sunamamıştır. Zenginliğin yayıldığı bir ülkede aç olduğunu, özgürlüğünden gurur duyan bir ülkede köle durumuna geldiğini, ekmek ve umudun peşinde koşan bireyin, en nihayetinde Hobsbawm (1969)'un "taşlar ve umutsuzluklarla karşılaştılar" diyerek işaret ettiği sosyal dışlanma ile karşılaşması sanayi devrimi sonrasında toplumdaki ayrılmaları da gözler önüne sermektedir.

Bunlar içinde yoksulluktan en fazla etkilenen kesim ise, köylerde makineleşmenin başlamasıyla işlerini ve gelirlerini kaybeden işçiler doğal köy ortamından mekanik kent ortamına göç etmişler, hem mülkiyetsiz hem de vasıfları kent yaşamı için yetersiz olduğu için de kentlerde yeni bir yoksul sınıfı ortaya çıkartmıştır (Açıkgöz ve Yusufoglu 2012). Bu etkilerin ülkemizde görülmesi ise, sanayileşmenin tarımda başlaması ve geçimini tarımdan elde eden kesimin bu gelir kaynaklarını kaybetmesi ile birlikte olmuş ve Dansuk (1997)'un da üzerinde durduğu özellikle Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesindeki kitlesel yoksulluğun başlıca nedenlerinden biri olmuştur.

Açıkgöz ve Yusufoglu (2012) da yaptıkları çalışmada mutlak ve göreceli yoksulluk tanımlarından hareket ederek, yoksulluğa neden olan makro ve mikro faktörleri incelemişlerdir. Küresel ekonomik krizleri ve sermaye hareketlerini makro faktörler arasında kabul etmelerinin yanı sıra; toplumların kendilerine özgü toplumsal yapılarını, katı geleneksel kuralları, bozuk gelir dağılımını, yüksek oranda işsizliği, eğitimsizliği, kadın-erkek eşitsizliğini ve gereken istihdam düzeyini yaratamamasını mikro faktörler arasında değerlendirmiştir. Yoksulluğun makro sebepleri dünyanın tüm ülkelerinde benzer etkiler gösterebildiğinden, yoksulluğun bölgesel farklılıklarını anlamak için mikro sebeplerine bakmak ve analiz etmek çoğu zaman daha iyi sonuçlar verebilmektedir. Zira yoksulluk, ekonomik bir kategori olmasının yanı sıra, kişilerin içinde yaşadığı, başa çıkmak için çeşitli yöntemler geliştirdiği toplumsal bir “durum”dur (Erdoğan 2002). Bu bağlamda, Dansuk (1997)’un da belirtmiş olduğu gibi, yoksulluğun bölgesel yani mikro faktörleri arasında toplumların kendilerine özgü yapılarından kaynaklanan ve bir bakıma da ilgili toplumun gelenekleriyle alakalı birçok etmen vardır. Erdoğan (2002)’den farklı olarak, Açıkgöz ve Yusufoglu (2012) yoksulluğu bir “durum” olarak nitelendirilmemesi gerektiğini, günümüz dünyasında ve Türkiye’de bir “sorun” halini aldığını ve özellikle çeşitli kitleler etrafında kümelandığını ifade etmiştir. Örneğin yoksul bireyin kendini güçsüz ve çaresiz hissetmesi de bu toplumsal sorunun, yani yoksulluğun bireyde yarattığı etkilerden biridir (Açıkalın 2007). Zira, yoksulluk eskiden yaşanabilir ve katlanabilir bir durum iken, günümüzde açlık ve sefalet ile paralel bir durum olmuş ve toplumun belirli kesimlerinde çözülmesi gereken bir “sorun” haline gelmiştir. Yukarıda da ifade edilmiş olan, toplumun gelenekleri ve yoksulluk arasındaki paralellik aynı zamanda yoksulluğun etkilerinin görülmesini de etkilemiş ve bazı durumlarda bu etkileri azaltmıştır; çünkü yoksulluk nedenleri ve yarattığı sonuçlar itibarıyla ülkedeki sosyal yapı, gelenek ve görenekler ile doğrudan ilişkilidir (Dansuk 1997). Örneğin, Açıkgöz ve Yusufoglu (2012) sosyal devlet olmanın etkilerini, geleneksel kurumların ve manevi değerlerin yoksulluğun etkilerinin hissedilmesi ve azaltılması noktasında incelemiş ve Türkiye’de bu geleneklerin, manevi değerlerin dayanışmayı da beraberinde getirebileceğini ifade etmişlerdir. Yoksulluk nedeniyle yalnız ve mutsuz olan bireyler, pasif izleyici olmak yerine, yoksullukla savaşmak için hayata tutunma gayelerinden doğan bir dinamizm ile kolektif stratejiler geliştirmektedirler. Bu nedenle de yerel gelenekleri bir şekilde kendi yaşantılarına

uydurarak, zorlu bir şekilde ve birlikte yükselme savaşı vermişlerdir (Işık ve Pınarcıoğlu 2001). Köyden kente göçün yarattığı yoksul kesim bu dayanışma ile enformel sektörde istihdama, gecekondulaşmaya yönelmiş ve yoksulluk “sorunu” ekseninde bireylerin dayanışma göstermesi ile bu yoksul kesimler kent yaşamına tutunmaya çalışmıştır. Kent yaşamına tutunma mücadelelerinde sağlıklı yaşamlar için uygun olmayan yüksek yerler, sert topografyalar, yerleşime kapalı olan hazine arazileri ya da kentsel rantın el uzatmadığı kent merkezlerine ve kentsel hizmetlere uzak yerleri tercih etmişlerdir. Haliyle, yoksulların kendi barınma ihtiyaçlarını gidermek için seçtiği mekanlar ve yerleşim yerleri, kendileri gibi başka yoksulların da ilgili bölgede yerleşimi seçmesi neticesinde yoksul mahallesi tipolojileri ortaya çıkmıştır (Ocak 2002). Bu yoksul mahalleleri, kent merkezlerine yalnızca fiziksel bir uzaklıkta olmamakta, kent yaşamı ile arasında bir mesafe de koymaktadır. Yoksul mahalleleri ile kent merkezleri arasında, yani yoksullar ile kent merkezlerinde yaşayan yerleşikler arasında, bu fiziksel uzaklık sonucunda kent merkezlerinde bulunan her türlü iktisadi, sosyal ve kültürel ilişkiler de mesafelenmiştir. Yerleşim yerleri arasındaki fiziksel uzaklığa ek olarak, istihdamda da enformel ve formel sektör arasındaki farklılık nedeniyle kent merkezinde yaşayanlar ile yoksul mahalleleri arasındaki mesafe farkı iş yaşamında da kapanamamaktadır (Açıkalın 2007). Kent merkezleri ve yoksul mahalleri arasındaki fiziksel uzaklıktan kaynaklanan ama özünde ilişkilerin ve etkileşimlerin tamamını etkileyen bu durumu aşmak pek de mümkün olmamakta, çünkü yoksul bireyler ekonomik yetersizlikleri nedeniyle, kentin sunduğu sosyal ve kültürel etkinliklerden yararlanamamakta ve en nihayetinde de bu yerleşim bölgelerinde yoksulluk kümeleşmiş ve kent merkezlerinden izole bir hal almıştır. Bu mesafeyi aşmak için gereken maddi koşulları sağlamak adına formel sektörde iş bulamadıkları gibi, hiçbir finansal kuruluşun ve devletin desteğini alamayan bireylerin cinsiyet, etnik kimlik, sosyal sınıf (kast), ırk ekseninde ayrımcılık ve sosyal dışlanma ile karşılaşmaları da sürecin devamında görülebilmektedir (World Bank Group 2015). Zira Açıkgöz ve Yusufoglu (2012)’nin de ifade etmiş olduğu gibi, özürlü ya da sakat olan bireylerin kendilerini eksik görmeleri ve bu eksikliği devamlı olarak hissetmeleri gibi, dışlanmaya maruz kalan yoksullar da benzer bir eksiklik duygusu hissetmektedirler. Işık ve Pınarcıoğlu’nun 2001 yılında yaptıkları çalışmada nöbetleşe yoksulluk olarak açıklamaya çalıştıkları bu durum, akabinde kendilerinin de “kuralsız yoksulluk” olarak tanımladıkları bir süreci beraberinde getirmiştir (Işık ve

Pınarcıoğlu 2003). Nöbetleşe yoksulluktan kuralsız yoksulluğa dönüşen, toplumsal hayata katılımın tek ölçütünün para olmasından kaynaklanan, yükselme veya kalkınmada yapabilirlikler yerine, meşru ya da gayri meşru fırsatları kullanma ölçütünün ön planda olması gibi hususlar toplumsal kesimler arasında önemli farklılıklar meydana getirmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu 2003). Yoksullukla mücadele etmeye çalışan bireylerin kitlesel olarak dışlanması ve aradaki bu farklılıkları aşamaması, bu dışlanmaya karşı verdikleri savaşta dayanışmayı ve her yolu meşru görmeleri, hem zenginlikte hem de yoksullukta değer aşınmasına, aynı zamanda da rantlaşmalara neden olmuştur (Açıkgöz ve Yusufoglu 2012). Zira, yoksul olmaları nedeniyle karşılaştıkları sosyal dışlanmayı aşmak ve en nihayetinde zengin olmak için her yol meşru görülmeye yüz tutarken, kanaatkâr yoksul tipin yerini de hırslı yoksul tipi almaya başlamıştır.

2.2. Türkiye’de Gecekondu Çalışmaları

Sosyal, politik, kültürel ve ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıkan göç olgusu, yarattığı sonuçlar ile toplumlarda değişimlere neden olmuştur. Örneğin Roma’da, küçük çiftliklerin eskisi kadar gelir getirmemesi nedeniyle bu çiftliklerin sahiplerinin köle olarak çalıştıkları latifundiyalar ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde köle emeğinin verimsiz oluşu nedeniyle hem bu latifundiyaların büyümesi hem de köle sayısının artması gerekmiştir ki bu da beraberinde fetih savaşlarını getirmiştir. Ancak yine de, savaşların etkisi ve uygulanan vergilerin ağırlaştırılması nedeniyle latifundiya sahipleri ve oralarda çalışanlar ağır zarar görmeye başlamıştır (Selik 1974). Daha sonra endüstrileşmenin de etkisiyle, feodal sistemin çöküşü hızlanmış ve bu durum da beraberinde, göçü getirmiştir. En nihayetinde de bu göçler tanışıklık/akrabalık üzerinden gerçekleşmiş, ancak bu kez paylaşılan toprak değil rant olmuştur. Buna paralel olarak, Türkiye’de de göçün başlamasında Osmanlı İmparatorluğu döneminde uygulanan vergi düzenlemelerinin ve toprak sisteminin bozulmasının önemi çoktur. Osmanlı döneminde göçler yoğunluklu olarak İstanbul ve Bursa’da gerçekleşmiş, fermanlarla durdurulmaya çalışılmış ancak başarısız olunmuştur (Çakır 2011). Daha sonra, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, tarımda makineleşmenin de etkisiyle özellikle

Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri'nden büyük kentlere göç hızlanmıştır. Büyük kentlerin, bu göçler karşısında konut ve istihdam ihtiyacını karşılayamıyor olması gecekondulaşmanın ve enformel sektörün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye'de şehirleşmenin mekân ve sosyal yapı açısından yaşadığı en büyük değişimlerden biri, 1950'lerden sonra hızla artan köyden şehre göçün neden olduğu gecekondulaşma olarak kabul edilmektedir (Karaman 2003). Gecekondu, kırla ilişkisini sürdüren, daha ziyade cemaat tipi yaşayıp yaşamadığı tartışılabilen, şehirle bütünleşmede “tampon bölge” ve kurum olarak düşünülen, şehir hayatına uyum sağlayamadığı için “marjinal” nitelik taşıyan, merkez- çevre ilişkilerinin şekillendirdiği bir yerleşme, barınma ve yaşam tarzı olarak tanımlanmaktadır (Erkal 2004). Türkiye'de gecekondu olgusu üzerine yapılan çalışmalar, genellikle, “marjinal sektör”, “merkez- çevre ya da bağımlı kentleşme” ve “tampon kurumlar” olmak üzere üç yaklaşım üzerinde odaklanmaktadır (Gökçe vd. 1993). Marjinal sektör yaklaşımı, gecekondulaşmayı ithal teknoloji ile kalkınan bir ülkenin, hizmet ve sanayi sektörleri tarafından emilemeyen iş gücünün şehirlerde oluşturduğu bir yerleşme ve yaşama biçimi olarak tanımlamakta, öte yandan gecekondularda yaşayanları, toplumla bütünleşememiş birey ve gruplar olarak ele almaktadır (Karaman 2003). Erkal (2004)'ın marjinal nitelik taşıma ile ifade ettiği de aslında marjinal sektör yaklaşımındaki bireyin, toplumun toplumsal ve ekonomik kurumları ile bütünleşemediğinden marjinal bir hayat yaşamak durumunda kalmasıdır. İkinci yaklaşım olan, merkez-çevre yaklaşımı ise az gelişmiş olarak tanımlanan “çevre toplumlarının” tüm yapılarının “metropol yapılar” tarafından belirlendiği gerçeğinden hareket etmekte, gecekondu olgusunu, “merkez” durumundaki metropol şehir toplumunun etkisi altında şekillenen, az gelişmiş bir “alt yapı” olarak değerlendirmektedir (Gökçe vd. 1993: 15-16). Üçüncü yaklaşım olan Tampon kurumlar ya da Tampon bölge ise Kıray (1982) tarafından geçiş halindeki toplumlarda değişme süreçlerinde farklı hızlarda değişen kurum ve değerler arasında bağlantıyı sağlayan ve dengeyi kur'an bir ara form olarak tanımlanmıştır. Tampon bölge yaklaşımı ile Kıray (1982)'ın ifade etmeye çalıştığı, gecekonduların kentlere göç ile yeni gelen bireylerin yalnızca konut/barınma sorunlarını çözmediği, aynı zamanda kentteki hayata uyum sağlamasını ve geçiş sürecini yumuşatan mekanizmaları içerdiğidir. Kıray (1982)'ın yaklaşımı dahilinde, tampon bölge olarak nitelenen

gecekondularda şehir nüfusuna katılan birey, hem şehre uyum sağlamakta hem de kır ile ilişkilerini sürdürebilmektedir, böylece bu geçiş sürecini daha kolay atlatabilmektedir. Yalnızca kente yeni katılan birey açısından değil, şehirde artan sanayileşmeyi de dikkate alarak incelemek gerekmektedir. Türkiye’deki şehirleşmenin önemli özelliklerinden birisi olarak görülen kümelenme, çoğunlukla hemşeri ya da akraba gruplarının bir arada toplanması şeklinde gerçekleşmekte bu da aslında Kıray (1982)’ın tampon bölge ile ifade ettiği, kente göç ile gelen bireyin bu geçiş sürecini - ama özünde hayatını- kolaylaştırma isteğinin bir parçasıdır (Gökçe vd. 1993:13).

1945 ve sonrasında tarımda makinalaşma neticesinde işini kaybeden birçok tarım işçisi ve toprağını elden çıkaran küçük çiftçi, yeni geçim imkânları bulmak için şehirlere göç etmeye başlamıştır. Yeni geldikleri bu şehirlerde formel sektör dahilinde çalışamadıkları için, sürdürülebilir ve hayat giderlerini karşılayabilecek düzeyde gelir elde etmeleri mümkün olmamıştır. Gelir kaynakları yetersiz ve sürdürülebilir olmayan bu bireyler için şehirde bulunan diğer bireyler gibi konut piyasasından bir ev edinmeleri mümkün olmamış, gecekondulaşma da işte tam bu koşullar ve nedenler dâhilinde başlamıştır. Bu dönemlerde gecekondu, topluca işgal edilmiş kamu arazileri üzerinde, komşu ve akraba işbirliği ile ucuza alınmış malzeme ile yapılan ve bireylerin barınma ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir (Alpar ve Yener 1991: 6-7). Günümüzde, gecekondu bir taraftan “köşeyi dönen,” öte taraftan ise “yoksulluk içine hapsolan”dır. “Yoksulluk kurgusu” kendisiyle birlikte maddi yardımları getirdiği için, gecekondu halkı tarafından kapışılan bir meta olma yolundadır (Erman 2004). Türkdogan (1977)’ın bu alanda Türkiye’de yapılan ilk çalışmalardan biri olan Yoksulluk Kültürü çalışmasında da; kırsal bölgelerden büyük kentlere göç edenlerin belirli fiziksel çevrelerde kümелendiğini, bunu da yeni geldikleri bu yerlerde kendileri gibi olan yani benzer inançlara, değerlere ve hayat tarzlarına sahip bireylerle yaşayarak “yoksulluk kültürü” nü ortaya çıkardıklarını ifade etmektedir. Aynı sosyal çevrede yaşamının, fertlerde ortak dünya görüşü ve yaşantı biçimleri meydana getirdiğinden hareket eden Türkdogan (1977:17-18), yoksulluk kültürünü ortadan kaldırmanın, yoksulluğu ortadan kaldırmaktan daha zor olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye’de gecekondu çalışmaları başlıca dört dönem içinde toplanmaktadır: 1950 ve 60’lı yıllarda “Köylü Gecekondu”, 1970’li yıllarda “Sömürülen/Dezavantajlı Gecekondu” ve 1980’li ve 90’lı yıllarda genelde “Çoğul Olarak Gecekondu” ve özelde “Haksız Kazanç Sahibi Gecekondu” ya karşı “Kent Yoksulu Gecekondu” ve 1990 sonlarından bugüne “Sakıncalı Gecekondu Olarak Varoşlu” ya karşı “Özne Olarak Gecekondu” (Erman 2004). Bu çalışmada da, bu perspektifler doğrultusunda 1950-1960 yılları, 1970 dönemi, 1980 dönemi ve 1990 dönemi olmak üzere 4 farklı dönem içerisinde gecekondu ve yoksulluk çalışmaları yoksulluk kültürü ekseninde incelenmiştir.

2.2.1. 1950-1969 Döneminde Türkiye’de Gecekondulaşma ve Yoksulluk

1950-1970 yılları arasında kentlere yapılan göçler, tıpkı Alpar ve Yener (1991) ve Türkdoğan (1977)’ın ifade ettiği gibi benzer gelir düzeyine sahip, büyük ölçüde yoksul ve hiçbir geliri olmayan, daha önceleri tarım işi ile uğraşan ve kentte istihdama yeterli kalifikasyonu olmayan bireylerin gerçekleştirdiği göçlerdir.

1950’li yıllarda uygulanan politikaların ve kurumsal düzenlemelerin, kırdan kente göç eden bireyin istihdam ve barınma ihtiyaçlarına cevap verir nitelikte olmaması da ortaya çıkan bu yoksulluk kültürü üzerinde etkili olmuştur. Köyden kente para kazanmak için gelen erkeklerin, çoğu zaman bulduğu işlere yakın bir ev yapma ve barınma ihtiyaçlarını karşılama amacıyla yaptıkları gecekondu, akabinde yeni bir süreci de başlatmıştır (Erman 2001). Erman (2001: 985)’ın “şantiye evleri” olarak tanımladığı bu evler, kendilerine yeni evlerin de eklenmesiyle “şantiye kasabalarına (shanty towns)” dönüşmüştür. Türkiye’deki gecekondulaşma ile arasındaki benzerliklerinden dolayı, shanty town ile gecekondu bölgeleri arasında yakın bir ilişkiden söz edilmekteyse de, Türkiye şehirleşmesine özgü bir kavram olan gecekondu, shanty town’dan farklı bir olgudur çünkü hızlı ve plânsız şehirleşme, sonuçları itibariyle, her toplumda benzerliklerin yanında farklı bazı özellikleri de oluşturmaktadır (Karaman 2003). 1950’li yıllarda özellikle kırsal kesimden aldığı oy ve destek ile iktidara gelmiş olan Demokrat Parti, yine aynı yıllarda yaşanan kitlesel köyden kente göç olgusuna popülist bir yaklaşım sergilemiş, gecekondu yapımına karşı sert ve kesin

bir duruş almaktan kaçınmıştır (Erman 2004; Adaman ve Keyder 2006). Bundan farklı bir görüş olarak ise, Alpar ve Yener (1991:9) 1953 yılında çıkartılan 6188 Sayılı Bina Yapımını Teşvik Yasası ile 1953 yılına kadar yapılan bütün gecekonduya yasal statü verildiğini, ancak yine de devletin oy potansiyelini düşünerek müdahalede bulunmadığını ifade etmiştir. Aynı çalışmada, 1950’li yıllardaki yabancı sermayenin girişinin artması ile sanayileşmedeki gelişmelere atıfta bulunmuş ve ekonominin büyümesine paralel olarak, şehirleşmenin de arttığını ve bu dönem özellikle inşaat, ulaşım ve hizmet sektörlerinde istihdamda bu gecekonduya yaşayan hane halklarından istifade edildiği de belirtilmiştir. Aynı zamanda siyasi bir potansiyel olarak da değerlendirilen bu yerlere altyapının da gitmesi ile birlikte, bu bölgelerin mekansal kalitesi artmıştır. Bu dönemde, istihdamın artması ile teneke damlı gecekonduya onaracak maddi imkanı bulan bireyler yeni gecekondu inşa etmeye başlamıştır. Böylece, tam da bu dönemde tapusuz gecekondu alım-satım işleri başlamış, gecekondu pazarın ortaya çıkmıştır.

1960 darbesi sonrasında ise devlet ithal ikameci planlı kalkınma modelini benimsemiş, bu modelde gecekondu halkı ucuz iş gücü kaynağı ve tüketici olarak önemli bir rol üstlenmiştir (Şenyapılı 1982). Alpar ve Yener (1991:8)’in de katıldığı bu görüşe ek olarak, 1950’lilerdeki endüstrileşme ile kendine geçici de iş bulabilen bu gecekondu halkının, kentin yerlileri gibi tüketici olduklarını eklemiştir. Öte yandan, 1960 sonrasında tapusuz gecekonduya kiralınması ile kente yeni gelen yoksullara konut imkanı sağlanmış ve böylece kentin yeni yoksullarının barınma sorunu ortadan kalkmış, bu gecekonduya sahiplerine ise ek gelir imkanı çıkmış ve hayat kalitelerinde iyileşme olmuştur. 1966 yılında çıkan 775 Sayılı Gecekondu Kanunu ile bu gecekonduya kalıcılığın verilmesi ile 1970’lerde bu gecekondu mahalleleri için yeni bir dönem başlamıştır (Erman 2001).

2.2.2. 1970-1979 Döneminde Türkiye’de Gecekondulaşma ve Yoksulluk

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları dikkate alınarak 1966 yılında çıkartılan 775 Sayılı Kanun ile gecekonduya yalnızca birer barınak sorunu olmaktan öte, içinde yaşayanların sosyo-ekonomik durumunun mekâna yansıdığı bölgeler olarak

göz önünde bulundurulmuştur. Öte yandan, 1973 yılında yaşanan petrol krizinin ülke ekonomisinde yarattığı etkiler çok ağır olmuş, bireylerin içinde bulunduğu yoksulluk ile mücadelesi için de alternatif yollar aradığı bir süreci de getirmiştir (Erman 2001). 1966 yılında çıkan 775 Sayılı Gecekondu Kanunu ile 1953-1966 dönemleri arasında yapılan, tapusu olmayan tüm gecekonduculara bir yasal statü getirmiştir. 1970'lerden itibaren kent merkezlerine en yakın yerlerde bulunan gecekonducuların çok katlı toplu konut bölgelerine dönüşmesi tam da bu nedenle gerçekleşmiştir. Örneğin, şehir çevrelerindeki kent topraklarının değer kazanması ile imkânı olan aileler kendi gecekonducularını binaya dönüştürmüş, imkânı olmayanlar ise müteahhitlerden kat karşılığı daire elde etme yolunu tercih etmiş, en nihayetinde de çok katlı toplu konut bölgeleri ortaya çıkmıştır (Alpar ve Yener 1991).

Bu dönemde gecekondu nüfusunun, gecekonducuların ilk ortaya çıktıkları zaman gözlenen marjinal konumunun zamanla değiştiğini belirtmek gerekir. Şenyapılı (1982), gecekonducularda yaşayan hane halklarının hem üretim hem de tüketim alanlarındaki katılımları ile gecekonducuların ekonomik olarak toplumla bütünleştiklerini, ancak kentli kesim tarafından sosyo-kültürel boyutta kabul görmediklerini ifade etmektedir. 1971 yılında Altındağ, Ankara'da yaptığı çalışmada Kongar (1973:77) bu gecekonducularda yaşayanlar ile kentliler arasındaki iletişim kopukluğunu ve "öteki" bakış açısını ortaya koymuştur. Bu çalışma dahilinde, çocuklarının gecekondu bölgesinden biri ile mi yoksa kentten biri ile mi evlenmesini istedikleri sorusuna kız çocuk sahiplerinin %84, erkek çocuğu sahiplerinin ise %73.5 ile kent cevabını vermesi de aslında bu dönem içerisinde bireylerin kendilerini dahi "öteki" olarak gördüğünü ifade etmektedir. Ayrıca, çocuklarının gecekondu bölgesinde mi yoksa kentte bir yerde mi yaşamalarını arzu ettikleri sorusuna %43 kentte bir yerde, %14 gecekondu, %8 aynı mahallede vermeleri de bireylerin bu "öteki" olarak gördükleri hayatlarını ileride çocuklarının yaşamamaları için farklı bir yaşam arzusu içinde olduklarını ifade etmektedir. Bu durum da, Kongar (1973)'ın "ikinci sınıf vatandaş muamelesi" ile işaret ettiği ve kentsel tabakalaşma ile açıkladığı duruma işaret etmektedir. Kongar (1973)'ın bu bulguları dahilinde, 1970'lerde gecekonducularda yaşayan bireylerin kendileri ve çocukları için yukarı doğru bir sosyal hareketlilik beklentisi içinde olduğu sonucunu bulmak mümkün olacaktır.

Erman (2004)'ın "Sömürülen / Dezavantajlı Gecekondu" olarak nitelendirdiği 1970'li yıllarda gecekondu mahallelerinde yaşayanlar, artık kapitalist sistemin getirdiği dengesiz gelişmenin ve çarpıklıkların sonucunda oluşan konumundan dolayı kentle bütünleşemeyen, kentin hizmet ve olanaklarından yararlanamayan kişi haline gelmiş ve Kongar (1973)'ın da ifade ettiği gibi "kentlileşemeyen" ama yukarı doğru bir hareketliliğin olmasını dileyen, yaşadığı bu düzenden memnun olmayan birey haline gelmiştir. Şenyapılı (1982), bu dönemde gecekondu mahallelerinde yaşayanlar ile kentte bulunanlar arasında sosyo-kültürel boyutta bütünleşmenin olmadığını, ancak sunduğu ucuz ve örgütsüz iş gücü ile kentli kesimden dışlanmasını telafi etmek için satın almaya yöneldiği tüketim malları yoluyla olduğuna dikkati çekmektedir. 1950-1960 döneminde geleneksel, kentte yaşayan bir köylü olan gecekondulunun yerini, 1970'lerde kapitalist ilişkilerin getirdiği eşitsiz, sömürüye dayalı ekonomik yapıda tutunmaya çalışan gecekondu almıştır (Erman 2004).

2.2.3. 1980-1989 Döneminde Türkiye'de Gecekondulaşma ve Yoksulluk

1950-1979 dönemi boyunca kent merkezlerinde konut imkanlarının ve göç ile gelen bireylerin maddi imkanlarının yetersizliği nedeniyle gecekondu devlet arazilerine ya da artık var olmayan, haklarını arayamayan vakıf arazilerine yapılmaktaydı. Şehir dışındaki tarım arazilerine yapılan gecekondu ise, bu tarım arazilerinde imar izni olmamakta ve yerleşim yasaktı. 1970-1980 döneminde ise, kentlerde nüfusun artması ile kent merkezleri konut ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmış ve bu gecekondu bölgeleri orta sınıf kentliler için yeni yerleşim yeri olmuştur (Adaman ve Keyder 2006). Bu durum, Kongar (1973)'ın 1960-1970 döneminde gecekondu bölgesindeki yaptığı mülakatlarda ortaya çıkan, yukarı hareketlilik ile sosyo-ekonomik durumunu iyileştirme gayesi içinde olan gecekondu için de beklediği imkanları sunmuştur. 1980 döneminde kentli orta sınıf için yeni yerleşim yeri arayışlarına çözüm gecekondu mahallelerinden gelmiştir, böylece de gecekondu mahallelerindeki gecekondu arazileri değer kazanmıştır. Özal döneminde bu gecekondu mahallelerine kat çıkma izninin verilmesi ile de birlikte, bu gecekondu mahallelerinden elde edilen rant daha da büyümüştür (Adaman ve Keyder 2006:21). Çıkılan bu katların ya da 1970'lerde yapılan gecekondu mahallelerinin kiralınmaya başlaması ile Erman (2004)'ın haksız

kazanç sahibi gecekondu olarak nitelendirdiği gecekondu prototipi ortaya çıkmıştır. Bu prototip dahilinde, gecekondu mahallelerinde yaşayanlar ikiye ayrılmıştır gecekondu sahipleri ve gecekondu kiracıları. Gecekondu sahipleri, yukarı hareketlilik ile “kentleşme” mücadelelerine daha iyi sosyo-ekonomik koşullarla devam eden ve kente çok daha önce gelmiş bireyleri ifade ederken, gecekondu kiracıları ise kentlere yeni gelmiş ve gecekondu yapacak imkanı olmadığından, bu gecekondu kiracı olarak oturan bireyi ifade etmektedir. Işık ve Pınarcıoğlu (2001)’nin nöbetleşe yoksulluk kavramı ile açıklık getirmeye çalıştığı bu durum, gecekondu ile barınma ihtiyacını karşılamaktan öte, haksız kazanç elde eden bireyin kendinden daha yoksul birinin üzerinden bu kazancını sağlaması ve dikey hareketlilik ile sosyo-ekonomik durumunu iyileştirmesi, yoksulluğunu da kente yeni gelen bu bireylere transfer etmesi olarak nitelendirilmektedir.

Bir diğer konu da, 1980’lerde gecekonduardaki siyaseten homojen olduğu düşünülen yapının, yerini artık heterojen bir yapıya bırakmasıdır. 1970 sonlarında tüm Türkiye’de yaşanan siyasi olaylar, gecekondu bölgelerinde de yaşanmış ve 1980 ortalarına kadar devam eden “sağ-sol (ülkücü-devrimci) çatışması, gecekondu halkının köy kültürünün birleştirdiği homojen bir bütün olmadığını, içinde tıpkı Türkiye’deki kent merkezleri gibi birbiriyle çatışan farklı kültürler ve siyasi görüşler barındırdığını göstermiştir. Siyasi çatışmalara ek olarak, dini ve etnik kimlik farklılıklarının etkileri bu dönemde görülmeye başlamıştır. O yılların siyasi ve ekonomik ortamı içinde kente yerleşme ve gecekonduarını kabul ettirme çabası içinde olan gecekondu halkı, mahallelerine hizmet getirmek gibi ortak çıkarlar etrafında birleşmişler, örneğin Aleviler, bu kimliklerini gizlemeyi tercih etmişler ve kamusal alana taşımamışlardır (Erman 2004:9).1990’larda bu gecekondu mahallelerine Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden yapılan göçler de bu ayrımın daha da büyümesine neden olmuş, etnik ve sosyo-kültürel farklılıklar gecekondu mahallelerinde Kongar (1973)’ın işaret ettiği tabakalaşmanın daha da gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur.

2.4. 1990 ve Sonrası Dönemde Türkiye’de Gecekondulaşma ve Yoksulluk

1990 ve sonrasındaki dönemde içgöçü ve gecekondulaşmayı hızlandıran en büyük etmenlerden biri Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşanan terör olaylarıdır (Kırdar ve Saracoğlu, 2012). Öte yandan 1990-2000 yılları arasında siyasal istikrarsızlıklar, Körfez Savaşı, giderek kötüye giden ekonomik göstergeler de göç üzerinde etkili olmuştur (Yakar 2012). Bu nedenle de, 1990 sonrasında gelişen gecekondulaşmanın nedenlerinin en başlıcaları arasında zorunlu göç nedeniyle yerlerini bırakmak durumunda kalan halkın son derece düşük beşeri sermaye sahibi olan bireyler olması, şehir içi çöküntü alanlarına yerleşmeleri gelmektedir (Adaman ve Keyder 2006). 1987-2002 döneminde Olağanüstü Hal Bölge Valiliği yerinden edilen 350000 kişi olduğunu ifade edilmekte, bu bireylerin de genellikle tarım işçiliği ya da turizm sektöründe çalışmak üzere Mersin, Adana, Antalya’ya göç ettiği veya büyük metropollere İstanbul, Ankara ve İzmir’e göç ettiği belirtilmektedir (Yükseker 2006). Yerinden olma ile başlayan bu süreç, sosyoekonomik, politik ve hukuki katmanları olan sorunlar yaratmış ve en nihayetinde de vatandaşlık haklarını tam olarak kullanamama, emek piyasalarına katılamama gibi olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Metropollerde gecekondu mahallelerinin birer çekim merkezi olması da, bu dönemde köyden kente gelen bilen bireylerin yetilerine uygun istihdam edilememesi ve enformel sektöre dahil olmalarına neden olmuştur. Öte yandan, 1990’lı yıllar ekonomik krizlerin de etkisiyle mevcut ekonomik koşullar bu bireyler için daha da zorlaşmış ve hayatta kalma mücadelelerine daha zor koşullarda devam etmek durumunda kalmışlardır.

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP) ile bu göçlerin etkileri ortadan kaldırılmaya çalışılmış olsa da, çok da başarılı olduğu söylenememektedir zira hem göç ile terk edilen bölgede yaşanan değişiklikler hem de bireylerin kent yaşamına çeşitli düzeylerde adapte olmuş olması bunun önünde engel olmuştur. Yüksek (2006)’e göre, KDRP’nin başarısız olmasının nedenlerinden biri de, bu bireylerin geldikleri şehirlere göç etme arzusu içinde olduğu prensibine dayanması ve şehirdeki ihtiyaçlarını kapsamaması nedeniyledir.

1990 sonrasında ortaya çıkan göçlerin, bireyleri göç etmeye zorlayan ve bu nedenle de zorunlu göç olarak tanımlanan nitelikte olması nedeniyle, bireyler henüz geldikleri bu şehir hayatına uyum sağlayamamış ve gecekondulaşmak durumunda kalmışlardır. Bu durumda da var olan gecekondularda kiracı olarak yerleşmişler ya da, şehrin merkeze uzak yerlerine ekledikleri yeni gecekondular ile hayatlarını sürdürmeyi seçmişlerdir. Kentlere yeni gelen yoksullar bu gecekonduların artık yaşamadığı gecekondularda ikamet etmeye başlamış, böylece var olan gecekondular üzerinden rant elde eden, bu gecekonduların eski sahipleri gelir düzeylerini arttırmıştır. Böylece, gecekonduların ihtiyaç sonucu ortaya çıkmasına ek olarak, rant boyutunun da eklenmesi ile birlikte bu gecekonduların ticarileşmesi süreci başlamıştır. Öte yandan, var olan gecekonduların bu dönem gelen yoğun göçleri karşılayamayacak olması da özellikle İstanbul'da yerleşim alanlarının genişlemesine, daha önce kullanılmayan alanların da ikamet bölgesi olarak kullanılmasına neden olmuştur (Açıkgöz ve Yusufoglu 2012). Sonuç itibarıyla de, yalnızca gecekonduyu bir yaşam yeri olarak seçmek zorunda kalan kitle değil, bu gecekondular üzerinden rant elde eden de bir kitle ortaya çıkmış ve bu yoksul mahallelerinde dahi sınıflaşma başlamıştır.

2.3. Türkiye’de Sosyal Dışlanma Çalışmaları

2.3.1. Türkiye’de Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma

Yoksulluk ve sosyal dışlanma birbiriyle örtüşmekte ve sebep sonuç ilişkisi içerisinde birbirlerini etkilemektedir. Tıpkı diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yarattığı sorunlar gibi, Türkiye’de de hem ekonomik hem de sosyal açıdan birçok başka sorunu da beraberinde getirmektedir. Yoksulluk ve sosyal dışlanma yol açtığı sorunlar dünya genelinde benzer olmakla birlikte, ülkeden ülkeye önemli farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla, yoksulluk ve sosyal dışlanma ile ilgili araştırmalar yaparken ve yoksullukla mücadele programları hazırlarken ülkelerin özel durumlarını ve yoksulların profillerini incelemek gerekmektedir (Açıkgöz ve Yusufoglu 2012).

Dünyada yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın ortaya çıkışı Sanayi Devrimi ile olmuşsa da, Türkiye’de sanayileşmenin batıya göre çok geç olması nedeniyle bu süreç çok daha geç yaşanmıştır. Türkiye’de tarımda makineleşme ile beraber bireylerin gelirlerini kaybetmesi neticesinde kent yaşamının ve formel sektörün gerektirdiği şartlara sahip olmayan bireylerin köyden kente göçü hızlanmış, kent yoksulları ortaya çıkmıştır. Kent yaşamının gerektirdiği maddi güce ve/veya formel sektörün gerektirdiği vasıflara sahip olmayan bireyler, enformel sektörde istihdama ve kent yaşamına tutunma mücadelelerinde sağlıklı yaşamlar için uygun olmayan yüksek yerler, sert topografyalar, yerleşime kapalı olan hazine arazileri ya da kentsel rantın el uzatmadığı kent merkezlerine ve kentsel hizmetlere uzak yerleri tercih etmişlerdir (Ocak 2002). Hem iş hayatlarında kentli formel kesimden uzak kalmaları, hem de yerleşim yerleri olarak kent merkezlerinden uzak kalmaları ve üstelik de bu fiziksel uzaklığı kapatabilecek maddi koşullara sahip olmamaları, zaten kentli kesim ile aralarında var olan sosyal, politik ve kültürel farklılıkları daha da arttırmıştır (Erdoğan 2002). Bu farklılıklar neticesinde de kendi barınma ihtiyaçlarını gidermek için seçtiği mekanlar ve yerleşim yerleri, kendileri gibi başka yoksulların da ilgili bölgede yerleşimi seçmesi neticesinde ‘kendisi gibi’ olan birçok yoksulun bir araya geldiği yoksul mahalleleri ortaya çıkmıştır. Bu yoksul mahallelerde hem iş hayatında hem de günlük hayatında yoksul olması ve kent hayatının sunduğu imkanlardan yararlanamaması nedeniyle toplumun diğer normal kesiminin sahip olduğu sosyal, kültürel ve politik haklara erişemeyen ve sosyal dışlanmaya uğrayan birçok birey bir araya gelmiştir. Bir bakıma ‘aynı kaderi paylaşan’ bu bireyler, yoksullukları nedeniyle sosyal dışlanma ile karşılaştıklarında da benzer tepkiler vermişler ve birlikte hareket etmişlerdir. Yoksulluk kişilerin çalışma haklarını ellerinden almasından, sağlık, eğitim olanaklarından yararlanamamalarına kadar yarattığı eşitsizlik, kişileri çaresiz, güçsüz ve her türlü riske açık bir hale getirdiğinden, kişilerin kendilerini fiziki, entelektüel ya da ekonomik anlamda geliştirmelerini, yurttaşlık ve siyasi haklarını kullanmalarını engelleyerek sosyal dışlanmaya neden olmaktadır (Açıkalın 2007).

Adaman ve Keyder (2006)’in sosyal dışlanmanın tezahürlerini ekonomik, mekansal, kültürel, politik ekseninde inceledikleri çalışmalarında bu eksenlerin birbirleriyle iç içe geçmiş olduğunu ve birbirlerini besleyen tetikleyen yönlerinin

olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çalışmada, mekansal ve ekonomik eksenler bir arada, sosyal ilişkiler altında incelenecektir. Adaman ve Keyder (2006)'ın da ifade ettiği gibi, sosyal dışlanmanın tezahürleri olan ekonomik dışlanma ve mekansal dışlanma birbirleriyle iç içe geçmiş ve birbirlerini besleyen sonuçlar ortaya çıkartmaktadır ve bunlar da genel olarak bireylerin sosyal ilişkilerine şekil vermektedir. Herhangi bir alandaki yoksunluk, o alandan başlayarak insanın toplumdan dışlanması sürecini başlatacaktır. Çünkü çoğu zaman iç içe geçmiş bulunan bu farklı alanlar, birbirini etkileyip ve etkisini arttırıp dışlanmayı anlık bir durumdan çok bir süreç haline getirmektedir (Şahin 2009). Kısacası, yoksul olmalarından kaynaklanan sosyal dışlanmanın sosyal, kültürel ve politik eksenler üzerinden tezahürlerini göstermesi nedeniyle çalışmanın bu kısmında, bu üç eksen üzerinden yoksulluk ve sosyal dışlanma üzerine Türkiye'deki durumu inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

2.3.2. Türkiye'de Sosyal İlişkiler Temelinde Dışlanma

Yoksulluk bireyin ekonomik durumuyla ilgili bir sorun olduğu kadar, bireyin içinde yaşadığı ve başa çıkmak için çeşitli yöntemler geliştirdiği de bir durumdur (Erdoğan 2002). Yoksulluğun beraberinde getirdiği sorunlardan biri olan sosyal dışlanma ile bireyin başa çıkması kolay olmamakta, toplumsal ayrışmalara ve ötekileştirmeye de varabilen bir süreci de beraberinde getirmektedir. Bireyin iş hayatından, günlük hayatına ve aile hayatına kadar hayatının her alanını etkileyen yoksulluk temelinde sosyal dışlanmanın kendini en çok gösterdiği alanlardan biri de, bireyin sosyal ilişkilerinde yarattığı etkiler ve bireyin toplum hayatının bir bakıma dışına itilmesidir. Türkiye'de yoksulluk nedeniyle ortaya çıkan sosyal dışlanmanın bireyin sosyal ilişkileri üzerinde yarattığı etkiler ile bireyin başa çıkması kolay olmamış, bireylerin toplumun geri kalanının dâhil olduğu ilişkilerden kopuşu ile başlayan süreç, kendi içlerinde gruplaşmalara neden olmuş ve “öteki” tanımından, “ötekiler” tanımlamasına geçilen bir süreci başlatmıştır.

Türkiye'de, özellikle 1950'lerden sonra tarımda makineleşmenin artması, bireyin formel sektörlerde istihdam edilememesi, eğitim düzeylerinin ve hatta okuma yazma oranlarının düşük olması, küreselleşmenin de etkisiyle küresel ekonomik

krizlerin ülkede etkilerini göstermesi ile beraber yoksulluk ve beraberinde getirdiği sorunlar toplumda etkilerini göstermeye başlamıştır (Açıkgöz ve Yusufoglu 2012). 1950’lerden beri görülmekte olan ve bireylerin yoksullaşmalarına neden olan bu etkiler, neoliberal ekonomi politikaları, 1970- 1980 petrol krizlerinin yarattığı ekonomik etkiler ve bölgesel etmenler (tarımda istihdamın azalmasına bağlı iş kaybı, terör, doğal afetler, kan davası, kırsal alandaki arazi bölüşümleri, GAP projesinin etkileri... vb.) ile birleşmiş en nihayetinde de ülke genelinde kent merkezlerine göçü hızlandırmıştır. İçgöç olarak da ifade edilebilen bu durum, sanayileşme sonrası neredeyse tüm dünya ülkelerinde görülen bir durum iken burada incelenmesi gereken bu göçlerin yaşandığı ülkede ekonomik veya sosyal gelişmelere neden olup olmadığıdır. Türkiye’de bu sürece bağlı olarak yaşanan kent merkezlerine göç ile yoksulluk arasında bir kısır döngü olduğunu ifade etmek de mümkündür zira Türkiye’de yoksulluk göçü, göç de yoksulluğu etkilemiştir. Kente yeni gelmiş ve kent yaşamında formel sektörün gerektirdiği vasıflara sahip olmayan bireylerin seçtiği yerleşim yerleri ve dahil oldukları enformel sektör neticesinde Türkiye’de kentli yoksullar ortaya çıkmış, bu kentli yoksul sınıf ile kent yaşamına ayak uydurmuş, kent merkezlerinde yaşayan ve formel sektörün gerektirdiği vasıflara sahip bireyler arasında da birbirini ‘öteki’ olarak tanımlayan ikili bir yapı ortaya çıkmıştır.

Yoksullukla mücadele eden bireylerin seçtikleri yerleşim yerleri, bir bakıma da mecbur oldukları için yaşamak zorunda oldukları bu yerler, kent merkezlerinden uzak olduğu kadar kent yaşamı ile de aralarına set çeken ve kent merkezleriyle araya mecburi bir mesafe koyan yoksul mahallelerini ortaya çıkartmıştır (Ocak 2002; Işık ve Pınarcıoğlu 2001). Erdoğan (2002)’ın yapmış olduğu çalışmada, bu yoksul mahallelerinde yaşayan bireyler ile mülakatlar gerçekleştirilmiş, bireylere yoksulluk ve sosyal dışlanma hakkında sorular yöneltilmiştir. Özünde kent yoksullarının içinde yaşadıkları toplumsal varoluş koşullarını, tahakküm ve sömürü ilişkilerini, marjinalleşme ve dışlanma süreçlerini inceleme gayesinde olan bu çalışma, aynı zamanda kentli yoksulun kendini ve “ötekini” algılayış biçimini de ortaya koymaktadır. Yoksulluk yalnızca kişilerin çalışma, sağlık, eğitim gibi temel haklarından yararlanamamaları, yurttaş olmanın getirdiği siyasal haklardan haberdar bile olamadan, yoksun kalmaları, toplumda gelir adaletsizliği ve uçurumunu artıran bir etken

olmamakta aynı zamanda kişinin kendisini dışlanmış, çaresiz, topluma aidiyet duygularının zayıfladığı bir sürece neden olarak toplumsal kutuplaşmaları artıran bir rol oynamaktadır (Açıkalın 2007). Örneğin Erdoğan (2002)’ın bu araştırması dahilinde, Türkiye’de yoksulluk kavramının bir yaşam standardı veya ekonomik gösterge olmasının çok daha ötesinde anlamlar ifade ettiği anlaşılmış, yoksulluğun bir “acı çekme” veya “yara” gibi anlamlar içerdiği araştırma kapsamındaki mülakatlarda, yoksulların kendilerini tanımlamada kullandıkları sıfat ve tanımlamalarda anlaşılmıştır. “öksüz yetim”, “garip”, “gariban”, “tüyü bitmemiş yetim hakkı”, “yoksul”, “kimsesiz” vb. sıfatlar ile kendilerini ifade eden yoksul bireylerin durumlarını ifade etmede kullandıkları “acı çeken” ve kendilerini toplumsal olarak “dışarıya”, “kenara” yerleştiren ifadeler olduğu görülebilmektedir. Toplumun geri kalanından farklı, “yoksul” ve “kadersizlik” olarak gördükleri yoksulluk hallerinde aynı zamanda durumu anlamanın ve kabul etmenin var olduğu anlamı çıkarmak da mümkündür.

Erdoğan (2002)’ın araştırmasında bir diğer önemli bulgu da, yoksulluk çeken bireylerin yaşadığı bu yoksul mahalleler ile kent merkezlerinde yaşayan bireyler arasındaki iletişimin kopukluğunun, pratikte olduğu kadar tarafların birbirlerini algılamaları üzerinde de etkili olduğudur. En nihayetinde, Türkiye’de toplumsal hiyerarşiler ve farklılıklar oldukça karmaşık olsa da, toplumsal alanın “fakirler” ve “zenginler” olarak ikili bir karşıtlık üzerinde kurulduğu kabul edilebilir. İlgili çalışmada, mülakat sırasında “fakir” bireylere “zengin” olarak gördükleri bireyleri nasıl tanımladıkları sorusu yöneltildiğinde alınan cevaplar “kendini beğenmiş”, “paragöz”, “bencil”, aç gözlü”, “samimiyetsiz”, “fakirin halinden anlamaz”, “tepeden bakar”, “kendini yüce görür” cevapları alınmıştır. Kendileri, yani birlikte yaşadıkları diğer yoksul bireyleri tanımlamada kullandıkları “zenginlerden daha yüksek”, “cana yakın”, “içten”, “yardımsever” tanımlamaları ile de zenginlere karşı moral-insani değerler açısından üstün olduklarını düşündüklerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de, “fakirin halinden yalnızca fakirin anladığı” bir düzen dâhilinde, fakir ve zengin olarak basitçe incelenebilecek bu iki grup arasındaki etkileşim ve dayanışmanın sınırlı kalması neticesinde, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın toplumsal yaşamın bir gerçekliği olmaktan çıkıp, aynı zamanda bireylerin birbirlerini algılamaları ve bu iki grup arasında ötekileştirmeler üzerinde de etkili olan değerler yaratmıştır. Örneğin aynı mülakatlar

dahilinde, “iyi zengin” ve “kötü zengin” tanımlamalarındaki “iyi” ve “kötü” değerlendirmeleri de bu değerler üzerinden yapılmaktaysa da, bu “iyi” ve “kötü” tanımlamalarının içerisinde ne ile doldurulduğu bilinmemekte, çünkü pratikte var olmayan ilişkiler üzerinden yapıldığı anlaşılmıştır. Zira “zengin” olarak ifade ettikleri bireyler ile aynı mahallede yaşamadıkları, aynı işleri yapmadıkları halde etkileşimlerinin nasıl olduğu sorusu yöneltildiğinde çoğu zaman televizyon ve filmler üzerinden “izleyici” olarak olduğu belirtilmiştir. Zengin olarak gördükleri ve “öteki” olarak tanımladıkları bireyler ile sosyal ilişki kurmaları mümkün olmadığı gibi, bu durum toplumda gruplaşmalara ve ayrışmalara da neden olmuştur. Çünkü sosyal dışlanmanın bir uzantısı olarak zayıflayan sosyal ilişkiler, insanların toplumsal yaşamla bütünleşmesinin önüne bir engel oluşturmaktadır (Çakır 2002). Bu nedenle de yoksulluk temelinde sosyal dışlanmaya maruz kalan bu kitlelerin toplumun diğer kesimi, yani “zengin” olarak ifade ettikleri kesim ile arasında sosyal ilişkiler açısından da bir dışlanmanın olduğu anlaşılmıştır.

Yoksulluk ve neden olduğu sosyal dışlanma, sosyal hizmetler ve sağlık hizmetleri açısından değerlendirildiğinde, sosyal güvenlik hizmetleri ve sağlık kuruluşlarının durumu özel bir önem kazanmaktadır (Dansuk 1997). Yoksulluğun diğer bir önemli boyutu da kişinin sahip olduğu eğitim düzeyi, işgücü piyasasında iş bulabilecek niteliklere, becerilere ve sağlığa sahip olabilmesi, diğer bir deyişle insani sermayedir. İnsani sermaye, kişinin işgücü pazarında iş bulabilmesini sağlayacak sağlık, beceri, bilgi ve nitelikleri içermesi bakımından yoksullukla doğrudan ve çok sıkı bir ilişki içindedir. Formel sektörün gerektirdiği niteliklere sahip olmayan bireyler, en azından açlık sınırını aşmak ve temel gıda ihtiyaçlarını karşılamak için enformel sektörde istihdam edilmeyi kabul etmektedirler. Enformel sektörün sosyal güvence ve iş güvenliğinden yoksun, kötü çalışma şartları ile bireyleri “günü kurtarmak” için sunduğu iş imkanları ile çalışmayı kabul eden bu bireyler, sosyal güvenceden yoksun olarak ve işverenin insafına terk edilmiş olduğu bir ortamda iş kazaları ile karşılaşabilmektedir (Açıkalın 2007). İşgücünün kayıt dışına itildiği, kuralsızlığın ve işgücünü koruyan yasaların işlemediği enformel sektörün işgücü piyasası özellikle gelişmekte olan ülkelerde iddia edildiği gibi yoksulluğu önleyici bir mekanizma olamamakta çoğu zaman yoksul bireylerin yaşamlarını ellerinden alan iş kazaları ile sonuçlanabilmektedir.

Açıkalın (2007)'ın İstanbul ve Gaziantep'te enformel sektör ve yoksulluk üzerine yaptığı çalışmada da bulguları arasında yer verdiği gibi, Türkiye'de enformel sektörde istihdam edilen bireyler emeklerinin karşılığını alamamakta ve işveren karşısında tümüyle korumasız kalmaktadırlar. Kısacası, niteliklerindeki yetersizlikler neticesinde enformel sektörde istihdam edilen ve bu nedenle de sosyal hizmetlerden yararlanamayan yoksullar, toplumun diğer kesimlerinin yararlandığı düzeyde sosyal güvenlik hizmetlerinden ve sosyal devletin sunmaya çalıştığı sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadır.

Türkiye'de bu gelişmeler neticesinde, bir tarafta kent yaşamının gerektirdiği ekonomik güce sahip olan, kent merkezinde yaşayan ve kent merkezlerinde kent yaşamının sunduğu sosyal ve kültürel gelişmelere dahil olabilen kentliler, diğer yanda ise kent yaşamının gerektirdiği ekonomik güce sahip olmayan ve kent merkezinde yaşayamayan ama kent yaşamında tutunabilmek için enformel sektörde istihdam edilmeyi kabul etmiş ve haliyle kentte yaşadığı halde kent yaşamından izole olmuş kentli yoksulların birbirini dışladığı yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada daha önce de belirtildiği gibi, yoksulluğun makro ve mikro olmak üzere iki ayrı grupta incelenebilecek nedenleri vardır. Makro nedenler küresel ekonomik krizler, savaşlar gibi tüm dünya ülkelerini etkileyen nedenler olduğu gibi, mikro nedenler ise bölgesel yani ilgili ülkenin ve hatta bölgenin ekonomik yapısı, sosyoekonomik durumu, kültürel yapısı, gelenek ve görenekleri ile ilgilidir. Yoksulluğun makro nedenleri aynı olsa da, tıpkı yoksulluğun mikro nedenlerinin farklı olması gibi, yoksulluğun mikro düzeyde gösterdiği etkiler her ülkede farklıdır ve bu etkiler ilgili ülkenin kültürü, gelenek ve görenekleri, etnik ve sosyal yapısı ile doğrudan alakalıdır (Buğra 2007; Dansuk 1997). Yoksulluğun neden olduğu sosyal dışlanma neticesinde, tıpkı bir özürlü bireyin kendini eksik görmesi gibi, kent yaşamının sunduğu imkanlardan yararlanamayan bireylerin mahrumiyet psikolojisi altında hayata tutunmaya çalıştığı yoksul mahalle tipolojileri ortaya çıkmıştır. Bu mahallelerde kendisi gibi yoksullukla mücadele eden ve kent merkezlerindeki yaşamla arasına mecburi bir set çeken bireylerle bir arada yaşayan yoksullar, hayat mücadelelerine geldikleri yerlerdeki gelenek ve göreneklerini de beraberlerinde getirmişler ve kültürlerinin de bir parçası olan dayanışma ekseninde sosyal ilişkiler kurmayı seçmişlerdir. Pasif izleyici olmak yerine,

tüm olumsuz koşullar karşısında ve birlikte dövüşe dövüşe bir mücadele vermişlerdir. Bu dayanışma ekseninde, hemşerilerin aynı yere yerleştiği ve komşuluk bağları ile hemşerilik bağlarının iç içe geçtiği yoksul mahalle tipolojilerinde, sosyal dışlanmaya uğrayan yoksul bireyler mücadelelerine birlikte devam etmişlerdir (Bora 2002). Işık ve Pınarcıoğlu (2001)'nin nöbetleşe yoksulluk kavramı ile açıkladığı bu durumda, yoksul ve sosyal dışlanmaya uğramış bireyler kendi içlerinde dayanışmayı ve yoksulluklarını paylaşmayı seçmişlerdir. Nöbetleşe yoksulluğu paylaşan bireyler arasında, gecekonduarda ve bu alanlarda oluşan kentsel rantların elde edilmesinde, kültürel birlikteliklerin beslediği dayanışma ağları ya da cemaatler en önemli işlevi görmüştür.

Sosyal dışlanmaya uğrayan bireylerin içinde bulundukları yaşam mücadelesi nedeniyle bireyin öncelikli hedefi hayatta kalmak olmaktadır. Işık ve Pınarcıoğlu (2001), ve Erdoğan (2002)'in çalışmaları dahilinde yapılan mülakatlarda da görülebileceği üzere, yoksulluk ile mücadele eden ve sosyal dışlanmaya uğramış olan bireylerin temel öncelikleri bu yoksulluk durumundan çıkmaya çalışmak olmaktadır. Bu mülakatlar dahilinde, içinde bulundukları yoksunluk durumu ve onun tezahürlerinin de çoğu zaman bilincinde olan bireyler, önceliklerinin geçimlerini sağlamak olarak ifade etmişlerdir. Bu nedenle de, bireyin temel amacı; yoksulluğuna yol açan makro ve mikro düzeydeki nedenlerin yarattığı etkileri ortadan kaldırmak, en sonunda da yoksulluk durumundan çıkmak haline gelmektedir. Yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğrayan birey de, bu yoksulluk durumundan kurtulmak için kendisi gibi yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğrayan bireyler ile bir araya gelmekte ve bu mücadelesini birlikte vermeyi tercih etmektedir. Işık ve Pınarcıoğlu (2001:76)'nin ilişki ağları ile ifade etmeye çalıştığı, tam olarak bireyin bu yoksulluk durumundan kurtulmak için sahip oldukları sosyal ilişkileri kullanmasını ifade etmektedir. Kısacası, yoksulluğu nedeniyle toplumdaki diğer bireylerin sahip olduğu imkanlardan ve haliyle toplum yaşamından dışlanan birey, öncelikli olarak hayat mücadelesini kazanmaya yani yoksulluk durumundan çıkmaya çalışmakta ve bunun için de sahip olduğu sosyal ilişkileri kullanmaktadır. Adaman ve Keyder (2006:11)'in dışlanmışlık dayanışması olarak adlandırdıkları bu durum, sosyal dışlanmaya uğramış bireylerin birbirlerine destek oldukları durumu işaret etmektedir. Böylece birey, manevi ilişkilerini kullanarak dayanışmayı tercih etmekte ve maddi yoksunluk durumundan kurtulmaya çalışmakta,

en nihayetinde de mutlak yoksulluğa düşmemekte ancak toplumun diğer kesimlerine göre görece göreceli yoksul olarak kalmaktadır.

Erkal (2004), Türkiye’de yoksullaşmayı önleyen veya azaltan sebepler arasında geleneksel dayanışma özelliğini göstermiştir. Örneğin, Türkiye’de göç ile yoksulluk arasında bir ilişki kurulabilmekteyse de, bu göçler genelde hemşerilik ve akrabalık ilişkilerinin yoğun olduğu Işık ve Pınarcıoğlu (2001:54)’nın “ilişki ağı “ ile ifade ettiği ağlar üzerinden gerçekleşmekte ve göç ile yeni bir kente gelen birey bu ağlar üzerinden iş ve barınma imkanını elde edebilmektedir. Bu görüşler dahilinde, Türkiye’de göç ile yeni bir kente gelen birey mevcut sosyal ilişkileri üzerinden yoksulluk durumundan kurtulmaya çalışmaktadır. Göç olgusu bir kenara bırakıldığında da, yoksul bireyler arasındaki dayanışma yine bu sosyal dışlanmanın bir tezahürü olan sosyal ilişkiler ekseninde gerçekleşmektedir. Giddens (1992)’in aktif güven kavramı ile ifade etmeye çalıştığı üzere, toplumda farklılıkların ve dışlanmanın çok yoğun olduğu durumlarda, birbirini tanıyan bireyler arasında güven ve dayanışma daha yoğun olmaktadır. Özellikle gecekondu mahallelerinde yapılan çalışmalarda bu dayanışmanın daha yoğun olduğu ve bireylerin hayatta tutunma mücadelelerine bu sosyal ilişki ağları üzerinden yürüttüğü ortaya çıkmaktadır. Örneğin Adaman ve Keyder (2006:22)’in ifade ettiği üzere kiracı olarak gecekondu mahallesine gelen birey eğer hemşerilik ilişkisi kuramazsa, kendini daha da yalnız hissediyor ve sosyal dışlanmanın etkisini daha olumsuz hissediyor. Bu nedenle de, bireyler yoksullukları nedeniyle yaşadıkları sosyal dışlanmanın etkisinden daha az etkilenmek için sosyal ilişkiler kurabilecekleri mahallelerde, kendisinin yaşadığı bu süreci daha önceden yaşamış ve “halden anlayan” bireylerle bir arada yaşamayı tercih etmektedir. Böylece yoksul mahalle tipolojilerine özgü, sosyal ilişki ağları üzerinden yürüyen bir dışlanmışlık dayanışması ortaya çıkmaktadır.

Toplumun diğer kesimi ile sosyal ilişki kuramayan ve kendi yoksul mahallesinde sahip olduğu ilişkiler üzerinden günlük hayatını devam ettirmek durumunda kalan birey, tıpkı kendisi gibi olan bireylerle yoksulluk karşısında dayanışmayı seçmiş ve enformel sektörde de birliktelikler içerisinde girmiştir. Yoksul mahallelerde yalnızca barınma ve sosyal ilişkiler ekseninde bireysel ilişkiler olmamakta, bireyin çoğu zaman bireyin

enformel sektörde istihdamını da sağlamaktadır. Açıkalın (2007)’ın enformel sektörü ve sosyal dışlanmayı incelediği çalışmasına göre, enformel sektörde istihdamın bireyin sahip olduğu ilişkiler aracılığı ile gerçekleşmektedir. Ayrıca, yine aynı çalışmada, formel sektörden farklı olarak, enformel sektörün bireyin sağlıklı sosyal ilişkiler kurmasını pek de mümkün kılmadığı zira bireyi “tek kullanımlık iş gücü” olarak kabul ettiği ifade edilmiştir. Sonuç itibariyle; birey, yoksulluğu nedeniyle kendisi gibi hayat mücadelesi veren, bunun bir tezahürü olarak ise sosyal dışlanma nedeniyle ve kalifikasyonunun yetersizliği nedeniyle formel sektörde iş bulamayan kendisi gibi bireylerle çoğu zaman aynı iş ortamını paylaşmakta ve birlikte hareket etmektedir. Işık ve Pınarcıoğlu (2001:54)’nın “ilişki ağı” ile işaret ettiği bu ilişkiler, bireyin istihdamını da mümkün kılabilmekte ve sosyal güvencesi olmaksızın, kayıt dışı dahi olsa bireyin “hayat mücadelesi” için gerekli maddi imkanları geçici dahi olsa yaratmaktadır.

Erdoğan (2002)’ın çalışmasında yapılan mülakatlarda da ortaya çıktığı gibi, yoksul mahallelerinde “geçim derdi” genel olarak erkeklerin üstlendiği bir dert dahi olsa, kadınların sosyal hayata katılımı erkekler kadar aktif değildir. Bora (2002)’nın bu mahallelerdeki kadınları incelediği çalışmasında da görülebileceği gibi, bu yoksul mahallelerinde yaşayan kadınların kurabildiği sosyal ilişkiler yine kendi mahallesinde yaşayan kendisi gibi kadınlarla olmakta, mahalle dışına çıkmaları ve toplumun diğer kesimi ile iletişim kurması ise çoğu zaman pek mümkün olamamaktadır. Eşi, babası, çocuğu evin “geçim derdini” yüklenen bu kadınların genel olarak yalnızca ev ve evle ilgili işlerle ilgilendiği, çalışma hayatına katılımlarının enformel sektör dahilinde dahi olsa çok sınırlı olduğu Çakır (2008)’ın kadınların iş hayatından dışlanması çalışmasında ve Işık ve Pınarcıoğlu (2001)’nin gerçekleştirdiği mülakatlarda görülmektedir. Kısacası, erkeklerin enformel sektör dahilinde birbirleriyle “yoksul dayanışması” içerisinde yer aldığı bu yoksul mahallelerinde, kadınlar da mahalle dışına çıkma imkanını pek elde edememekte bu nedenle de sosyal ilişkilerini bu mahallede yer alan diğer kadınlar ile kurmaktadır. Böylece yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğramış erkekler arasındaki sosyal ilişkiler ekseninde bir dayanışmaya ek olarak, kadınlar arasında da benzer bir sosyal ilişkiler ekseninde dayanışmanın ortaya çıktığı ifade edilebilmektedir.

Yaşadığı sosyal dışlanmanın bir tezahürü olarak, toplumun diğer kesiminin katıldığı sosyal ilişkilere katılamayan bireyler için bu yoksul mahallelerde kurduğu sosyal ilişkiler çoğu zaman hayatın tamamını şekillendiren ilişkiler olmaktadır. Erdoğan (2002)'ın yaptığı çalışmada da, ortaya çıktığı üzere yoksulluğu nedeniyle birey toplumun diğer kesimi ile iletişim kuramamakta ve hatta toplumun diğer kesimi ile günlük hayat dahilinde neredeyse hiç bir araya gelememektedirler. Bu nedenle de, bu bireylerin “zengin” olarak nitelendirdikleri toplumun diğer kesimine ilişkin fikirler yalnızca televizyon üzerinden edinilmektedir. Ancak, Erdoğan (2002)'ın çalışmasının bundan 13 yıl önce yapıldığı ve aradan geçen bu zamanda da hem internet teknolojilerinin hem de her iki grubun (yoksul ve zengin) karşılaşabileceği kamusal alanlar (alışveriş merkezleri, festivaller...vs.) yapıldığı düşünüldüğünde, bu durum eskisi kadar marjinal düzeyde olmadığı fikrine varılabilir. Bu durumun iki kesim arasında iletişimi artırıp arttırmadığı, arttırdıysa bunun sonuçlarının toplum açısından ne tür değişimler yarattığı da bu araştırmanın ileriki bölümünde, analiz ve bulgular kısmında incelenmiştir. Burada genel olarak ifade etmek gerekirse, Türkiye’de yoksulluk nedeniyle ortaya çıkan sosyal dışlanmanın bir tezahürü olarak yoksul ve zengin kesim arasında sosyal ilişkiler sağlıklı sürdürülememiş, zengin kesim kendi “korunaklı yerleşim” bölgesinde tıpkı kendisi gibi olan bireylerle sosyal ilişkilerini sürdürürken yoksul kesim ise yoksul mahallelerde yine kendisi gibi hayat mücadelesi veren bireylerle ve kendi arasında sosyal ilişkilerini kurmak durumunda kalmıştır.

2.3.3. Türkiye’de Politik İlişkiler Temelinde Dışlanma

Bireyin yoksul olması ve sosyal dışlanmaya uğramasının tezahürlerinden biri olan politik eksende, yoksulluk temelinde sosyal dışlanma genel olarak bireyin vatandaşlık haklarını, özellikle de hukuki ve siyasi haklarını tam olarak kullanamama ve/veya siyasal yaşama katılmanın doğrudan ya da dolaylı olarak engellenmesi durumudur (Adaman ve Keyder 2006). Yoksulluğu nedeniyle bireyin zayıflayan sosyal ilişkileri, yalnızca toplumla olmamakta, bireyin politik ilişkilerine de yansımakta ve toplumun diğer kesiminin kurduğu bu ilişkileri kuramamakta, en nihayetinde de kamusal hizmetlerden yararlanmakta sorun yaşamaya kadar varmaktadır (Çakır 2002). Toplumun geri kalanının dâhil olduğu toplum hayatına ve sosyal ilişkilere dâhil

olamayan birey, yoksulluğu nedeniyle politik ekseninde de sosyal dışlamaya uğramakta ve vatandaşlık haklarını kullanmakta sorun yaşamaktadır. Bu durumda da, devletin tüm vatandaşlara sunduğu sağlık, eğitim gibi olanaklardan yararlanma ile başlayan ve siyasal haklarını kullanmak, en nihayetinde de siyasal temsil elde etme noktasına kadar varan bu sürece çoğu zaman yoksul bireyler sosyal dışlanma nedeniyle dâhil olamamaktadır. Oysa toplumda herhangi bir nedenden dolayı dezavantajlı durumda olan bireylerin yasal ve kurumsal düzenlemelerle sosyal koruma altına alınması gerekmektedir. Politik ekseninde dışlanma, hem politik olarak güçlü olan kesimlerin bu gücü elinde tutmak için diğerlerini dışlamasıyla, hem de dışlanmışların yeterli haklara sahip olmamaları nedeniyle bu güce ulaşamamaları ile ilgilidir (Şahin 2009). Bu nedenle de, bireyin yoksul olması ve sosyal dışlanmaya uğramasını engelleyemeyen ilgili yasal ve kurumsal düzenlemelerin var olmadığı ya da bireyin bu düzenlemelerin sunduğu imkânlarla başvuruda yaşadığı sorunlar veya bu imkânlarla erişimindeki engeller de bu sosyal dışlanmanın politik eksenini oluşturmaktadır. Politik dışlanma ile dağıtım süreçlerine ilişkin siyasi kararların dışında kalmayı beraberinde getirmesinden dolayı ekonomik dışlanmayla sonuçlanabilmekte, böylece yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğramış bireyin bu sürecin içinden çıkması daha da zor hale gelmektedir (Atılğan ve Çakar 2007).

Türkiye’de yoksulluk nedeniyle sosyal dışlanmaya uğramış bireylerin eğitim ve okuma yazma oranlarındaki düşüklük, toplumsal hayatın dışında kalmalarına ve gelişmelerden haberdar olmalarına engel oluşturduğu gibi, bireylere var olan siyasal haklarını öğrenme ve kullanma noktasında da sorunlar yaratmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu 2001). Gerek Işık ve Pınarcıoğlu (2001)’nın yoksulluk ve sosyal dışlanmayı incelediği çalışmaları sırasında Sultanbeyli’de gerçekleştirdikleri mülakatlarda ve gerekse Erdoğan (2002)’ın yoksulluğu ve tezahürlerini incelemek için gerçekleştirdiği mülakatlarda, yoksul ve sosyal dışlanmaya uğramış bireylerdeki eğitim ve okuma yazma oranlarındaki düşüklük açıkça gözlenebilmektedir. Açıkalın (2007)’ın enformel sektör ve sosyal dışlanmayı İstanbul ve Gaziantep bölgelerini dikkate alarak incelediği çalışmasında da, yoksul ve sosyal dışlanmaya uğrayan bireylerin eğitim ve okuma yazma oranlarındaki düşüklük bu bireyleri enformel sektöre yönlendiren nedenlerden biri olarak görülmüştür. Kısacası, eğitim düzeyi formel sektörde istihdam edilmeye yetersiz olan

bireylerin enformel sektörde istihdam edilmesine ek olarak, yine aynı sebepten, yani eğitim düzeylerindeki yetersizlik ve hatta okuma yazmayı bilmemeleri nedeniyle bir vatandaş olarak sahip oldukları haklardan yeteri derecede haberdar olamamakta ve kamu kurum ve kuruluşlarıyla irtibata geçmekte sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu durum da, eğitimsiz ve vasıflarının formel sektörde istihdamı için yetersiz olan bireyin enformel sektörde istihdamına ve Türkiye’de sosyal devletin tanıdığı hak ve imkanlardan yararlanamamalarına neden olmaktadır. Ayrıca, yine aynı sebepten, eğitimsiz olmaları ve hatta okuma yazma bilmemeleri nedeniyle de kamu kurum ve kuruluşlarıyla irtibata geçememekte, en nihayetinde de toplumun diğer kesiminin yararlandığı ve kamunun sunduğu hak ve imkanlardan yararlanamamaktadırlar. Bu sorunun çözümü için devletin başlattığı yetişkinler için okuma yazma kursları ile bir çözüm yaratılmaya çalışılmışsa da, birey okuma yazma öğrendiğinde dahi yeterli eğitim almamış olması, kültürel sebepler ve/veya konjonktürel gelişmeler nedeniyle kamunun sunduğu hak ve imkanlara erişiminde sorunlar yaşamıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2004: 108)’nin göçü ve sonuçlarını incelediği çalışmada, özellikle göç ile ortaya çıkan yoksulluk durumunda bireyler göç ile yeni geldikleri bu yerlerde daha önce yaptıkları tarım ve hayvancılık işleri ile uğraşamadıklarından, eğitim düzeyleri de yetersiz olduklarından çocuklarını okula göndermek yerine, ‘yiyecek ekmek bulma umudu ile’ genelde çöplüklere gönderdikleri belirtilmiştir. Akabinde ortaya çıkan beslenme yetersizliği ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sağlık sorunlarından kurtulmak için ise enformel sektörde istihdam edildiği ve sağlık güvenceleri olmadığı için yararlanamamaktadırlar. Böylece eğitim alamayan, karnını doyuramayan, çöplüklerde yiyecek ya da satılabilir plastik ve metal atık toplayan ve hatta dilencilik yapmak durumunda kalan bu çocukların yaşadıkları beslenme sorunlarına ek olarak ciddi psikolojik sorunlar yaşadığı da İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2004: 109)’nın çalışmasında belirtilenler arasındadır. Bu durumda da, kendi ebeveynlerinin yaşadığı psikolojik travmaların çok daha yoğunlarını bu çocukların yaşadıkları sonucuna varmak pek de yanlış olmayacaktır. Öte yandan aynı çalışmada, bu bireylerin uzun vadede gayrimeşru işlere dahil olarak fedailik, mafya taşeronluğu gibi kolay yoldan para kazanmaya yönelebildiği, en nihayetinde de bu iş kollarında yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğramış, yoksul mahallelerde

yaşayan bireylerin yoğunlaştığı ifade edilmiştir. Bu nedenle de devletin tüm vatandaşlarına sunduğu haklar arasında olan eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, bireyin yalnızca iyi bir eğitim almış ve sağlıklı olmasını etkilemeyecek, aynı zamanda bu tip illegal iş alanlarının da ortadan kalkmasında etkili olabilecektir.

Öte yandan, Açıkalın (2007), Işık ve Pınarcıoğlu (2001) ve Erdoğan (2002) 'ın çalışmalarında da ifade ettikleri gibi, enformel sektörde istihdam edilen ve bir bakıma da hayat mücadelesi veren bireylerin çocukları da yine eğitim almakta sorun yaşamakta ve onlar da geçimlerini sağlamak için yarı zamanlı işlerde çalışmak ya da eğitimlerini bırakarak tamamen çalışmaya yönelmektedir. Bu durumda da uzun vadede sisteme yeni eğitim düzeyi düşük ve formel sektörde istihdam edilmek için yeterli vasıflara sahip olmayan bireyler katılmakta, bir bakıma da yoksulluk kuşaktan kuşağa ve 'nöbetleşe' olarak taşınmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu 2001). Zorunlu eğitimin 8 yıla çıkartılması ve bu süreçte devletin kırtasiye, giyim yardımları bu sorunun çözümü için oldukça başarılı sonuçlar vermiş olsa da, sorunu tamamen ortadan kaldıramamıştır. Zira, özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nden göç ile gelen çocukların yaşadığı dil sorunu ve kültürel farklılıklar (kız çocuklarının okutulmaması, erken yaşta evlenme ve eğitimi bırakma) zorunlu eğitim ile tüm Türkiye'de eğitim düzeyini artırmayı amaçlayan bu düzenlemenin başarıya ulaşmasına engel olmuştur (Adaman ve Keyder 2006). Çocuğunu okula göndermeyen ebeveynlere uygulanan cezai yaptırımlar ile bu sorun ortadan kaldırılmaya çalışılmış ve eskiye göre ciddi katılım oranları elde edilmişse de, bu bireylerin cezai yaptırımlardan habersiz oluşu neticesinde kısmen başarısızlıklar da yaşanmıştır. 8 yıllık zorunlu eğitimin uygulanması için yerel yönetimler ve merkezi yönetimin birlikte hareket ederek, temel eğitimin ücretsiz hale getirilmesi ile de son yıllarda ciddi başarılar elde edilmiştir. En nihayetinde de Türkiye'de sosyal devletin tüm vatandaşlarına ücretsiz olarak sunduğu ve zorunlu tuttuğu 8 yıllık eğitime katılım bu yoksul ve sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler arasında da artmıştır.

Çakır (2008)'ın kadınların sosyal dışlanmanın bir tezahürü olarak çalışma hayatından dışlanmasını incelediği çalışmasında, yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğramış kadınların gündelik hayata ek olarak, gerek özel ve gerekse kamuda

istihdam edilmesindeki güçlüklerden bahsedilmiştir. Işık ve Pınarcıoğlu (2001)'nin Sultanbeyli'nin yoksul mahallelerinde yaptıkları mülakatlarda da ortaya çıktığı üzere, kadınlar arasında eğitim oranlarının düşüklüğü ve sürdürülebilir bir gelirden yoksun olma neticesinde toplumsal hayata katılım bu yoksul mahalle tipolojilerinde dahi düşük oranda gerçekleşmiştir. Enformel sektörde istihdam bir yana, bulunduğu mahallenin dahi dışına çıkmakta sorun yaşayan kadınların Türkiye'de kamunun sunduğu hak ve imkanlardan yararlanması pek de mümkün olamamıştır. Eğitim oranlarındaki düşüklük, okuma yazmanın yaygın olmaması, vasıflarındaki yetersizlik ve mobilitelerindeki kısıtlılık nedeniyle toplumsal hayatın dışına itilen kadınların Türkiye'de sosyal devletin sunduğu hak ve imkanlardan yararlanması imkânsız hale gelmiştir. Bu sorunun ortadan kaldırılması için Türkiye'de kadınların eğitim düzeylerinin artırılması ve toplumsal hayata katkılarının ve katılımlarının artırılması için meslek edindirme kursları, okuma yazma kursları açılmışsa da pek başarılı olunamamıştır. Kültürel farklılıklara ek olarak, kadınların ev içerisinde sahip oldukları sorumluluklar, çoğu zaman çocuk ya da bir aile büyüğüne evde bakmakla yükümlü olması da bunun nedenleri arasında gösterilebilmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu 2001).

Eğitim düzeyinin yoksul kesimlerde, toplumun diğer kesimine göre daha düşük olması bu kitlelerin politik ortamdan da dışlanmasına neden olmaktadır, zira eğitim düzeyinin yetersiz olması nedeniyle seçilme (siyasal temsil) hakkını elde edememekte ve mevcut siyasal sistem içerisinde genellikle yalnızca “oy veren” olarak yer alabilmektedirler. Okuma yazma bilmeyen bireyler arasında “seçme hakkı”nın dahi tam olarak kullanımı uzun yıllar yaygın olamamıştır. Yani birey yalnızca kendi eğitimsizliği ve yetersizliği nedeniyle seçilme hakkını elde edemediği gibi, kendi mahallesinde ve çevresinde de kendisi gibi eğitimsizliği ve yetersizliği nedeniyle seçilme hakkını elde edememiş bireylerle bir arada yaşamış ve topluca politik eksende sosyal dışlanmaya uğramıştır. Öte yandan, iş hayatında ise enformel sektör dahilinde ve hiçbir sosyal güvencesi olmaksızın çalıştıklarından, sosyal devletin sunduğu ve toplumun geri kalanının sahip olduğu haklara sahip olsa da, eğitim düzeylerindeki düşüklük nedeniyle bu hakları kullanmakta zorluklar yaşamışlardır. Bu bağlamda da, Türkiye'de eğitim düzeyini arttırıcı yöndeki politikalar yalnızca bireylerin kendilerini geliştirmesi ve kalifikasyonlarının arttırması yönünde değil; aynı zamanda sosyal devletin sunduğu

haklardan herkesin eşit düzeyde yararlanmasını, herkesin seçme ve seçilme hakkını maksimum düzeyde kullanabilmesini de hedeflemiştir.

Yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğramış bireylerin siyasal ideolojileri ile milliyetçiliğin söylemsel yapısının kesişme noktası da, bu bireylerin politik eksende “yoksul dayanışmasını” oluşturdukları bir diğer noktaya işaret etmektedir. Milliyetçilik, özü itibariyle yurttaş topluluklarını “aidiyet” eksenini üzerinden homojenleştirmek ister, bu nedenle de sınıfsal kategorilerin (yoksulların, işçilerin ve onların çıkar örgütlenmelerinin) politik reflekslerine zıt bir ideoloji olmaktadır (Can 2002).

Milliyetçilik ve yoksul kesim arasındaki ilişki doğrultusunda, seçme ve seçilme hakkının yoksul kesim tarafından kullanılan birer vatandaşlık hakkı olarak ne kadar kullanıldığı da bir diğer önemli noktadır. Can (2002: 194) dünya örneklerine bakıldığında, yoksulluk ve açlık sınırındaki bireylerin siyaseten kolay yönlendirilebileceği sonucuna varıldığını ancak Türkiye’de durumun biraz daha farklı olduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda, Türkiye’de bireyin devletle ve iktidarla doğrudan ilişkisi olarak işleyen siyaset, sistem boşluklarından elverişli imkan devşirme becerisi doğrultusunda şekillenmektedir. Haliyle bu siyaset boşluklarından bir imkan devşirme becerisi olmayan yoksul bireyler için iktidarla ilişki “en ufak noktaya çekilme” düzeyinde şekilleniyor ve en nihayetinde de tevekkül ile birleşiyor. Haliyle mutlak yoksullarda içinde bulunduğu durumu kabullenen ve tevekkül ile de haline şükreden bu eğilim en üst düzeydeyken, göreceli yoksullarda ise siyaset boşluklarından bir imkan devşirme ihtimali daha fazla olduğundan milliyetçi refleksin daha fazla olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Bu nedenle de, mutlak yoksulun ve çoğu zaman da göreceli yoksulun uğradığı sosyal dışlanma karşısında siyasi temsil hakkını kullanma eğiliminde olmak yerine, tevekkül ettiğini ve mevcut düzen karşısında yalnızca hayat mücadelesine devam etmeyi tercih ettiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

2.3.4. Türkiye’de Kültürel İlişkiler Temelinde Sosyal Dışlanma

Bireyin ekonomik nedenlerden bağımsız olarak, toplumsal ve kültürel hayata dilediğince katılamama durumudur ve genellikle bireyin dili, dini ve kökeni ile

ilişkilendirilmektedir. Bulunulan coğrafyanın çoğunluğunun sahip olduğu kültürel altyapıya sahip olmamak, bulunduğu coğrafyanın konuştuğu dili konuşamamak ve/veya farklı bir dini inancın veya mezhebin üyesi olmak, farklı giyim kuşama sahip olmak sosyal dışlanmanın nedenleri arasında gösterilmektedir (Adaman ve Keyder 2006). Bireyin ekonomik yetersizliklerinden, yani yoksul olmasından dolayı toplumun geri kalanının katılabildiği kültürel aktivitelere katılamaması da bu durumun bir başka boyutudur ve var olan sosyal dışlanmanın uzun dönemde bir sorun haline gelmesine neden olmaktadır (Şahin 2009).

Kültürel dışlanmanın başlıca nedenlerinden biri de göçtür. Göçmenler, göç ettikleri ülkede gerek lisan, gerekse kültürel ve sosyal farklılıklar nedeniyle bir yalnızlık duygusu içine itilmektedirler ve en nihayetinde de toplumun geri kalanının katıldığı kültürel ve sosyal aktivitelere katılamamakta, toplum ile bağlarını git gide yitirmektedirler (Ekim 2007; Erol 2012). Öte yandan, göçün yalnızca sosyolojik sonuçları değil, aynı zamanda bireyin psikolojik durumu üzerine etkileri de vardır ki bunlar da en nihayetinde bireyden haneye ve oradan da toplumun geneline yayılan türev niteliğinde sosyolojik sonuçlar yaratmaktadır.

Türkiye’de kırsal alandan kentlere yapılan göçleri ve bunların tezahürlerini İstanbul ili genelinde ama olgusal bir biçimde inceleyen İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2004) raporunda da ifade edildiği gibi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nden büyük kent merkezlerine yapılan göçler neticesinde bireylerin hayatında marjinal olarak nitelendirilebilecek değişiklikler yaşanmıştır. Erdoğan (2002)’ın çalışması dahilinde yapmış olduğu mülakatlarda da, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nden yapılan göçlerde bireylerin sahip oldukları kültürel altyapının bireyin yeni geldiği yerdeki toplum yaşamına entegrasyonunu zorlaştırdığı ifade edilmiştir. Çünkü “yer”i, salt bir fiziksel konum olmaktan öte, sahip olduğu kültür ve anlamı da dikkate alarak incelemek gerekmektedir (Değirmenci 2011). Tıpkı göçün başladığı bölgede var olan kültürün bireyin günlük yaşamını, alışkanlıklarını ve çevresiyle ilişkilerini şekillendirdiği gibi; göç ile geline yerde de hali hazırda hüküm sürmekte olan bir kent yaşamı ve onu şekillendiren bir kent kültürü mevcuttur. Işık ve Pınarcıoğlu (2001)’nin Sultanbeyli’yi kapsayan çalışmalarında da ortaya çıktığı gibi, Türkiye’de göç edilen

yerden getirilen kültür ve göç ile geline yerde var olan kültür arasında bir çatışma çıkmaktadır. Ekonomik yetersizliğin, kazananları ve kaybedenleri büyük bir hızla birbirinden koparmakta olduğu böyle bir ortamda, kültürler arası bir çatışma da var olan bu sosyal dışlanmanın etkilerinin daha da yoğun hissedilmesine neden olmuştur. Erdoğan (2002)'ın çalışmasında mülakatlarda da ortaya çıktığı üzere, göç ile kentlere gelen yoksul kesim ile kentli kesim arasında ikili bir yapı ortaya çıkmakta ve bu yapı yoksulluk temelinde başlayan sosyal dışlanma ile ortaya çıkmışsa da, kültürel farklılıkların da eklenmesiyle entegrasyonun daha da zor olduğu bir hale gelmektedir. Genel olarak ifade edildiğinde de, bireyin yoksul olmasından dolayı sosyal dışlanmaya uğramasının bir tezahürü olarak, birey sahip olduğu kültürel farklılıklar nedeniyle de sosyal dışlanmaya maruz kalmakta ve bu sosyal dışlanmanın etkisi yoksulluk ile birleştiğinde de öteki kavramı çok daha yoğun etkilerini göstermektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, göçün kültürel farklılıklardan kaynaklanan psikolojik etkileri de mevcuttur. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2004) raporunda, kent merkezlerine göç edenlerin önceki hayatlarında onurlu ve toplumun ahlaki normlarına uygun işler yaparak geçimler sağlayan insanlar olduklarını ancak göç sonrasında bu yeni hayata uyum sağlama konusunda birçok sıkıntı yaşandığı ifade edilmiştir. Dilenmeyi ya da yasadışı çalışmayı onursuzluk olarak nitelendirdiği için açlıktan son anda hastaneye yetiştirilen bireyler olduğu gibi; en kolay, gayrimeşru ve yasadışı işlerden para kazanarak hayatta kalma mücadelesi veren insanlar da bu göç ile kent merkezlerine gelmişlerdir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2004). Bu bireylerin yoksullukları nedeniyle verdikleri hayat mücadelelerinde temel öncelikleri hayatta kalma olduğu ve formel sektörde istihdama yeter düzeyde kalifikasyonları olmadığı için, geldikleri bölgelerdeki hayata kültürel olarak uyum sağlayamamakta ve bir bakıma da toplumun geri kalanının dahil olduğu mevcut sistemin dışında kalmaktadırlar. Entegrasyon, adaptasyon ve asimilasyon gibi bir çok süreci de beraberinde getiren göç süreci hem bireylerin psikolojik durumları, hem de bulundukları bölgede sosyolojik değişikliklere yol açmaktadır. Göç edenlerin psikolojik durumlarını ve yeni geldikleri bölgeye olan entegrasyonunu da inceleyen bahsi geçen İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2004: 121) raporunda, göç edenler arasındaki psikiyatrik morbidite %44 depresyon, %4.4 hipokondriyazis, %12.2 yaygın anksiyete bozukluğu, %11.1 panik bozukluk,

%41.1 somatoform bozukluk saptanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken ise, somatoform bozukluğun yani zorlayıcı yaşam olayları (stres etmenleri) nedeniyle ortaya çıkan bu rahatsızlığın oranının çok yüksek olmasıdır. Kısacası, Türkiye’de göç ile yeni bir bölgeye yerleşmiş bireylerin, yalnızca toplumun geri kalanı ile arasında sosyal dışlanmanın bir tezahürü olarak kültürel dışlanma yaşanmamakta, aynı zamanda bireylerin de psikolojik durumlarında bozulmalar yaşanmakta ve bu durum bireyin hem kişisel hem de hane yaşamını yoğun bir biçimde olumsuz etkilemektedir.

Işık ve Pınarcıoğlu (2001: 148-154)’nın ve Değirmenci (2011: 283)’nin “korunaklı yerleşim” ile ifade etmeye çalıştığı, bireylere “öteki”ni görme ihtimalini minimuma indirgeyen ve kendi içerisinde sosyal tesislerinden, eğitim ve sağlık hizmetlerine kadar, bireye neredeyse dışarı hiç çıkmadan yaşama imkanını sunan konutların da bu kültürel farklılıklardan hareket ettiği görüşü mevcuttur. Yalnızca kendisi gibi bireylerle ve dışarıya tamamen kapalı, “güvenlikli” olarak da ifade edilen bu bölgelerde yaşamayı tercih eden bireyler, aslında yoksul mahallelerdeki bireylerle günlük hayatta karşılaşma imkanlarını minimize etmektedir. Genel itibariyle formel sektörde istihdam edilmiş olan bu bireyler, enformel sektörde istihdam edilmiş yoksul kitle ile iş hayatında karşılaşmadıkları gibi, bu tip korunaklı yerleşim yerleri tercih etmeleri neticesinde yoksul mahallelerinden hem iş hayatları hem de gündelik hayatları dahilinde karşılaşmamaktadırlar. Bu durum, Ocak (2002)’ın, yoksul mahallelerin kent merkezlerine yalnızca fiziksel bir uzaklıkta olmadığını, aynı zamanda kent yaşamı ile arasında bir mesafe de koyan bir uzaklığının da olduğu tezini desteklemektedir. Yani en başta, yoksul mahalleler kent merkezlerinden uzakta yerlere kurulurken, daha sonraları kent merkezlerinin ve yerleşim alanlarının genişlemesi neticesinde bu fiziksel uzaklık kısmen ortadan kalkmıştır. Ancak, toplumun bir kesimi bu fiziksel uzaklığı koruma yönünde eğilim göstermiş ve Işık ve Pınarcıoğlu (2001: 148-154)’nın ve Değirmenci (2011: 283)’nin ifade ettiği “korunaklı yerleşim” ortaya çıkmıştır.

Bireyin yoksul olmasının bir tezahürü olan sosyal dışlanma, kültür farklılıkları ile birleştiğinde bu yoksul mahalle tipolojilerindeki yeni oluşan yapıya da etki etmiş ve bireylerin hayatta tutunma mücadelelerinde birleştirici bir “ağ” niteliği görmüştür. Çakır (2008)’ın yapmış olduğu çalışmada da ifade ettiği gibi, bu mahallelerde yaşayan

kadınların, toplumun diğer kesimi ile karşılaştırıldığında daha düşük düzeyde eğitim almış olmaları da bu mahallelerde çokça yaygındır. Müderrisoğlu (2006)'nın çalışmasında, bu yoksul mahallelerde geçimlerini sağlamak ve ailelerine maddi destek olmak için çalışmak zorunda kalan çocuklar incelenmiş, bu durumun yine bu mahallelerde çokça yaygın olduğu ifade edilmiştir. Işık ve Pınarcıoğlu (2001), Erdoğan (2002), Adaman ve Keyder (2006) 'in bu mahallelerde yaşayan erkekler ile yaptığı mülakatlarda da bu bireylerin eğitim düzeylerinin düşük ve vasıflarının formel sektörde istihdam için yetersiz olması nedeniyle, kendi kurdukları sosyal ve kültürel ağlar üzerinden hareket ederek enformel sektörde iş buldukları ifade edilmiştir. Müderrisoğlu (2006)'nın çalışmasında, bu yoksul ailelerin çocuklarının yine kendi mahallelerindeki çocuklarla birlikte bir “ekmek kavgası”na tutuştuğu, Çakır (2008)'in çalışmasında ise bu kadınların yine kendisi gibi olan kadınlarla iletişim halinde olduğu ve gündelik işler ile geçici ve sosyal güvenceden yoksun işler bulabildiği belirtilmiştir. Işık ve Pınarcıoğlu (2001), Erdoğan (2002), Adaman ve Keyder (2006)'in çalışmaları dahilinde ortaya koydukları yoksul kesimin “birlikte savaş vermesi” durumu, aslında sahip oldukları kültürün bir ağ gibi çalışan, bağlayıcı etkisi ile gerçekleşmiştir. Ekim (2007)'in de ifade ettiği gibi, kültürel farklılıkları nedeniyle toplumun diğer kesimi ile iletişim kurmakta zorluk yaşayan ve toplum hayatına dahil olamayan bu yoksul kesim, ilişkilerini kendi mahallesi içerisinde tutmak durumunda kalmıştır. Ocak (2002)'ın yoksul ve zengin kesim arasında fiziksel uzaklıktan başlayan, ancak daha sonra bu fiziksel uzaklık ortadan kalktığında dahi bu iki kesim arasında entegrasyonun mümkün olamayacağını işaret etmesi de bu tezi desteklemektedir. Bu görüşler dahilinde; bireyin yoksullukla mücadelesi sırasında uğradığı sosyal dışlanma, bireyin sahip olduğu kültürel altyapı ile ilgili görüldüğü kadar, bu bireyin yoksullukla mücadelesi için de birleştirici ağ niteliğinin olduğuna işaret edilmiştir. Birey, yoksulluğuna ek olarak, sahip olduğu kültürün toplumun genelinin sahip olduğu kültürden farklı olması nedeniyle sosyal dışlanmaya uğramış ve toplum yaşamına katılamamış, ancak geçimi ve barınması için gerekli kaynakları da sahip olduğu bu kültürel altyapıya sahip olan diğer bireyler ile birlikte elde etme savaşına girmiştir. Bu kültürel farklılıklar dil, din ve etnik öğeler üzerinden olmakta (Adaman ve Keyder 2006), en nihayetinde de bireylerin komşuluk, hemşerilik ilişkileri üzerinden yeni birleşmeler yaratmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu 2001). Yoksulluğu nedeniyle toplumun geri kalanının dahil olduğu hayata dahil olamayan,

sahip olduğu koşullara sahip olamayan bu bireyler sosyal dışlanmaya uğramış ve tam da bu sosyal dışlanmaya uğramalarının bir tezahürü olan költürel farklılıklar ekseninde, kendisi gibi olan bireyler ile birlikte hareket etme gayesi içine girmiştir. Toplum hayatının dışında kalan bu bireyler, içinde bulundukları bu yalnızlık ve çaresizlik hissini de yine bu farklılıkları aracılığı sayesinde, Adaman ve Keyder (2006)'ın yoksul dayanışması ile işaret ettiği gibi dayanışarak aşmaya çalışmakta ve bunu da Işık ve Pınarcıoğlu (2001)'nın ilişkiler ağı olarak tanımladığı mekanizmalar ile gerçekteştirmektedir.

Türkiye'deki yoksulluk araştırmalarında yoksullar arasında akrabalık, arkadaşlık veya hemşerilik ilişkilerinin nispeten güçlü olduğu ve bunun da költür ile arasında bir bağ olduğu görölmüştür (Açıkgöz ve Yusufodlu 2012). Ocak (2002)'ın da ifade ettiği gibi, yoksulun eviyle zenginin evi arasındaki mesafe yalnız fiziksel bir uzaklık değil, aynı zamanda költürel farklılıkları da içeren bir uzaklıktır. Bu farklılıklar neticesinde toplum hayatından uzaklaşan ve sosyal dışlanmaya uğrayan yoksul bireyler de, yine bu kendilerine has olan ve toplumun geri kalanından farklı olan aidiyetleri ekseninde, yani költür ekseninde birleşmekte ve hayat mücadelelerine dayanışarak devam etmektedirler.

Bireyler yoksul olmaları nedeniyle ortaya çıkan bu dışlanmanın beraberinde getirdiği korunaksızlık ve yalnızlık hissini aşmak için kendilerine yakın gördükleriyle beraber korunaklı bir ağ örgütlenmesi yaratmakta, bu şekilde bireysel olarak başaramadıklarını kolektif bir verimlilikle başarmaya çalışmaktadır. Kişisel olarak "yapabilirliğin" zorlukları ve yalnızlık hissi, bireyi cemaat temelinde oluşan sinerji ve kolektif verimlilikten yararlanarak hayat mücadelesine devam etmeye teşvik etmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu 2001). Burada, bu birlik ve beraberliği kapsaması bakımından cemaat ve cemiyet kavramları arasındaki farklılıklardan da bahsetmek yerinde olacaktır. Cemaat, müşterek hayatın ana şartlarını paylaşacak şekilde aynı mekanda bir arada yaşayan, aralarında kuvvetli bir dayanışma ve bütünleşme olan, fertlerin ben duygusu yerine biz duygusu ile hareket ettiği, ama aynı zamanda üyelerinin arasında yoğun bir birlik şuuruna sahip insan topluluğu olarak tanımlanmakta, bir klan veya köy de cemaat şekli gösterilebilmektedir (Erkal 2004: 28). Cemiyet ise, cemaatten farklı olarak, üyeleri arasında karşılıklı haberdarlık ve mensubiyet içinde bulunduğu,

dinamik yapılı, iş bölümünün geliştiği, yazılı hukukun esas alındığı, fertlerin ben duygusunu kaybetmediği, iradi ve rasyonel olarak hareket ettikleri bir teşkilatlanma biçimidir (Erkal 2004: 30). Durkheim, cemiyetlerde organik dayanışma olduğu halde, cemaat üyeleri arasında mekanın dayanışmanın olduğunu ve özellikle kırsal bölgelerde bireylerin toplum hayatının dışına çıkma eğilimlerinin daha az olduğunu ve bu nedenle de bireylerin daha muhafazakar olduğunu ifade etmiştir. Erkal (2004: 29)'ın cemaat üyeleri arasındaki yoğun biz duygusu ile atıfta bulunduğu da, bu dayanışma ekseninde “ben” duygusu minimum düzeye inmiş muhafazakar bireylerden oluşan, dışa kısmen ya da tamamen kapalı, fertleri arasında sosyal bütünleşmenin olduğu yapılanmalardır. Bu nedenle de, yoksul olmaları nedeniyle sosyal dışlanmaya uğrayan bireyler arasında ortak kültürel değerler ve aidiyetler ekseninde Işık ve Pınarcıoğlu (2001)'nin de ifade ettiği gibi cemaat tarzı örgütlenmenin olduğu ifade edilebilir. Yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğramış bireylerin oluşturduğu bu dayanışma odaklı cemaat tipi yapılanmalarda, Adaman ve Keyder (2006)'in ifade ettiği gibi bireyin dili, dini ve kökeni üzerinden dayanışmalar ve birleşmeler gerçekleşmekte olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Okumuş (2005)'un dinin toplumda yarattığı değişiklikleri meşrulaştırma boyutuyla incelediği çalışmasında, dinin mensuplarının bulunduğu toplumda var olan kültürle olan ilişkisi de incelenmiştir. Okumuş (2005: 183)'a göre kültür, dinin çeşitli biçimlerde algılanmasında önemli rol oynar, bu nedenle de farklı din yorumlarının, mezheplerin, cemaat ve grupların, fırkaların ortaya çıkmasında kültürün etkisi büyüktür. Işık ve Pınarcıoğlu (2001:76)'nın kolektif yaşamın bireyin hayat mücadelesini kolaylaştırdığını ifade etmesi, Erkal (2004: 28)'ın cemaat kavramındaki mekanik işbirliği ve bireylerin birlikte yaşama eğilimleri ile muhafazakarlaşmasına atıfta bulunması gibi, Okumuş (2004: 186) da buna atıfta bulunmuş ve insanların kolektif yaşam ile kendine bir dünya inşa ettiğini, bu süreçte de birlikte değerlere bağlandığını, birlikte müesseseler kurduğunu ve en nihayetinde de kültürün zorunlu bir koşulu olarak toplumu oluşturduğunu ifade etmiştir. Çünkü din, toplumda kolektif bir düzen kurulması, bu düzenin bekasının sağlanması ve tüm bunları yaparken toplumda güven telkin etmesi açısından önemli rol üstlenmektedir. Durkheim'ın sosyal bütünleşmeyi güçlendirecek önemli bir öge olarak din olgusuna atıfta bulunması da yine dinin bu

kolektif yönünden kaynaklanmaktadır (Wuthnow 2013). Buradan hareketle, kültürün toplumda düzeni ve bu düzenin devamlılığının sağlanmasında, dinin ve dinsel meşrulaştırmanın önemli katkısı olmaktadır (Okumuş 2005). Yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğramış bireylerde, cemaat tipi örgütlenmeler dahilinde yaşadıkları dışlanmaya karşı kolektif bir biçimde hayat mücadelesi verdikleri sonucuna bu nedenle de varılabilmektedir. Öte yandan, dinin takdir-i ilahi inancıyla statü, sınıfsal farklılıklar, meslek eşitsizlikleri, uzmanlaşmadan doğan eşitsizlikleri, tabakaları ve tabakalaşmaları, kimlik farklılıklarını, çeşitli alanlardaki fırsat eşitsizliklerini, otorite eşitsizliklerini, güç eşitsizliklerini meşrulaştırma rolü de vardır (Okumuş 2004: 84). Kısacası din ve kültür ilişkisi sayesinde, yoksul bireylerin bu sosyal dışlanma karşısında takdir-i ilahi gereği öncelikle var olan durumu kabul ettiği, akabinde ise din ekseninde oluşan cemaat yapılanmaları ile kolektif bir yoksul dayanışması içine girdiği ve hep birlikte hayat mücadelesi verdiği sonucuna varılabilir.

Türkiye’de özellikle göç ile kent merkezlerine gelen bireyler ve burada hali hazırda yaşamakta olan yoksullar arasında, dini aidiyetlerin odak noktasında olduğu ağ tipi ilişkiler, cemaat tipi yapılanmalar oluşmuştur. Giddens (1992)’ın aktif güven ile ifade ettiği, birbirini tanıyan bu bireyler arasında iletişim ve güven daha kısa sürede kurulabildiği gibi, dinin birleştirici rolü ile de toplumsal düzenin kurulması ve sürdürülebilirliği de sağlanmıştır. Ocak (2002)’ın ikili yapı olarak adlandırdığı, yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğramış bu bireyler ve toplumun geri kalanı arasında, bir taraf kent yaşamına ayak uydurmuş ve toplumsal hayata dahil olmuş bireyler, bir tarafta ise bu yaşama dahil olamadığı için kendi dini aidiyetleri ekseninde ve kolektif bir bilinç dahilinde hayat mücadelesi veren bireylerin oluşturduğu yapı ortaya çıkmıştır. Her iki tarafta da kolektif bir dayanışmanın olduğu sonucuna varılabileceği de bu görüşler doğrultusunda ifade edilebilmektedir, yoksul ve kolektif düzen ile birlikte bir dayanışma mücadelesi veren birey için din bir birleştirici ve meşrulaştırıcı öge iken, toplum yaşamının içinde yer alan ve dışlayan için ise bu farklılıkların dışında kalmak bir birleştirici öge olarak düşünülebilir. Bu durumun bir tezahürü olarak 1980 göçleri gösterilebilir zira dini aidiyetler ekseninde gerçekleşen birleşme ve sosyal dışlanma, bahsi geçen ikili yapıyı da ortaya çıkartmıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken ise Işık ve Pınarcıoğlu (2003)’nun nöbetleşe yoksul ve haline

şükreden yoksul yerine, hırslı ve toplum yaşamından aldığı konumu iktisadi fayda sağlama yönünde dönüştürmeye çalışan yeni yoksul modelidir. Var olan düzen içinde, dini aidiyetler ekseninde bireyin “ben” yerine “biz” bilinci ile hareket eden dini yapılanmalar içine dahil olması, ancak daha sonra bu kolektif hareket dahilinde iktisadi fayda sağlaması ve bunu yaparken de bireysel çıkarlarını gözetmesi durumu karşımıza çıkmaktadır. Bu tip yapılanmalardaki kolektif düzenin getirdiği faydaya dahil olmak ve payını almak için dini kimliğin amaç mı yoksa araç mı olduğu, çalışmanın ileriki bölümü olan İslam ve Yoksul Toplumlar kısmında incelenecektir.

Dini farklılıklar ve aidiyetler kadar, etnik farklılıklar da bireyler arasında birleştirici unsur olmaktadır. Adaman ve Keyder (2006)’in yoksul mahallelerde yaptıkları araştırmalar, Erdoğan (2002)’nin yaptığı mülakatlar dahilinde bu yoksul mahallelerde yaşayan bireyler arasında komşuluk ilişkisi ile karışık, hemşerilik veya akrabalık bağlarının olduğunu ortaya koymuştur. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2004) raporunda da ifade edildiği üzere, özellikle göç ile kent merkezlerine gelen bireyler hemşerilik ilişkisi ile kendilerine barınma imkanını ve akabinde de iş imkanını elde etmektedir. Açıkgöz ve Yusifoğlu (2012)’nin gettolaşma olarak adlandırdığı bu durum, bu yoksul mahalle tipolojileri oluşurken temelinde hemşerilik ve etnik aidiyetlerin yerleşmesine neden olmuştur. Özellikle 1990 yılı ve sonrasında Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden kent merkezlerine yapılan göçler ile Kürt nüfusun batı bölgelere kayması ve bu süreçte de bireylerin hemşerilik ilişkileri üzerinden barınma ihtiyaçlarını karşılama eğilimleri nedeniyle, Kürt nüfusun dominant olduğu yoksul mahalle tipolojileri de ortaya çıkmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2004). Etnik farklılığın yoğun olduğu bu mahalleler ise kent yaşamından ve toplumdan en çok dışlanan bu nedenle de kolektif yapılanmaların ve ilişki ağlarının en yoğun olduğu mahalleler haline gelmiştir.

Burada bahsedilmesi gereken bir diğer konu da Türkiye’de akültürasyon sürecidir. Akültürasyon, iki farklı kültürün birbirleri ile olan etkileşimi ve birbirleri üzerinde yarattığı değişimdir, üstelik akültürasyon süreci teknolojik gelişim, tarımsal gelişim, endüstrileşme, kentleşme ve göç gibi kavramları içermektedir (Çakmak 2013). Örneğin yukarıda ifade edilen göç neticesinde kent merkezlerine gelen bireylerin etnik

farklılıkları ve aidiyetleri ekseninde hem kent kültürü üzerinde yarattığı değişiklik, hem de kent kültürü karşısında kendi kültürlerinde yaşanan değişiklik bahsi geçen akültürasyon sürecinden etkilenmiştir. Akültürasyon kavramına din ekseninde baktığımızda ise, bu kültürel alışverişin olumlu ve olumsuz sonuçlarının olabileceği sonucuna varabilmekteyiz (Okumuş 2005: 184). Örneğin Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren yükselmeye başlayan İslamcı hareketle beraber, dinden bağımsız ve hatta dine karşı olarak dahi tanımlanan modern”, “medeniyet”, “ilerleme”, “çağdaşlaşma” sözcükleri sorgulanmaya başlanmıştır (Azak 2009:94). Bu sürecin bir diğer tezahürü de, “modern yaşam tarzı”na alternatif bir İslami yaşam tarzının savunulmaya başlamasıdır. Bu da ileriki bölümde piyasa İslam’ı ve dinin meşrulaştırıcı gücü ekseninde detaylı olarak incelenecektir. Kısacası kültürel değerler, yoksulluk nedeniyle sosyal dışlanmaya uğramış bireyler için birleştirici etki taşıyor olsa da, bu bireyler uzun vadede toplumun diğer kesimi ile ilişki kurmaya başladığından, bu ikili yapı arasında uzlaşmayı hedefleyen ve her iki kültür için de akültürasyon nedeniyle değişmelere neden olan bir değişim süreci ortaya çıkmaktadır.

2.4. Türkiye’de Müslüman Kimliği Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de Müslümanlık üzerine yapılan çalışmaların iki temel özelliği vardır. Birincisi bu çalışmalarda Müslüman kimliği ekseriyetle siyasal haklar çerçevesinde algılanır. İkincisi de bu kimlik homojen bir bütünlük olarak ele alınır. Bu ana ekseninde yapılan çalışmalar genellikle Müslüman kimliği üzerinden tanımlanan grupların verdiği siyasal mücadeleye odaklanmıştır. Müslümanlar çevreye ait olanın temsili ve verdikleri mücadelede merkezde olan muteber laiklere karşı olarak sunulmuştur. Dolayısıyla ikilem çevredeki Müslüman ve merkezdeki muteber olarak konduğunda, Müslümanların topyekün bir dışlanması algısı bu çalışmalarda egemen olmuştur. Bu analizin en önemli temsilcisi de kuşkusuz Mardin’dir (1990). Türk toplumunu ve modernleşmesini bu ikilem üzerinden ve siyasi bir mücadele alanı çerçevesinde inceleyen Mardin (1990) İslam’ın çevreyi temsil ederken modern değerlerin merkezi elitler tarafından sahiplenildiğini ve dolayısıyla Türk modernleşme deneyiminin yukarıdan aşağıya doğru olduğunu savunmuştur.

Bu tartışma özellikle türbanlı kadınlar üzerinden cisimlendirilmiştir. Türbanlı kadınların eğitim ve çalışma hakkının gasp edildiği ve sosyal hayatta da şiddetli bir ayrımcılığa maruz kaldıkları yönündeki kanı özellikle liberal özgürlükler kapsamında ve türbanlı kadının özgürlüğü varsayımından yola çıkan birçok çalışma ortaya konulmuştur (Peres 2012). Bunların içinde en çarpıcı olanı Genç ve İlhan'ın (2012) TESEV için hazırladıkları rapordur. Üniversitelerdeki başörtü yasakları tahlil edildikten sonra, kadın istihdamının düşüklüğü de başörtü sorununa indirgenmiş, dahası alışveriş merkezlerinden sokaklara kadar bu kadınların gördüğü ayrımcı davranışların örnekleri verilmiştir. Bu rapora göre;

“Başörtüsü yasağı ve etrafında şekillenen ayrımcılıklar, sadece Türkiye'nin modernite, laiklik, din, demokrasi gibi kavramlarla yüzleşmesini engellemekle kalmamakta, Türkiye'nin kadın nüfusunun önemli bir bölümünün eşit yurttaşlar olarak yaşamalarını da engellemektedir.” (Genç ve İlhan 2012: 61)

Çözüm önerisi olarak da mevzuat ve kanunlarda başörtüsü yasağını ortadan kaldıracak değişikliklerin yanında, AB ve BM'nin insan haklarına yönelik ilgili mevzuatı hatırlatılarak konu insan hakları çerçevesinde ele alınmalı saptaması yapılmıştır. Bunlara ilaveten işçi ve işveren sendikalarından, kadın örgütlerine kadar bir çok sivil toplum kuruluşuna da hem anlayış seviyesinde hem de işleyişlerinde yasağı önleyici tedbirler almalarını önermişlerdir.

Elbette ki, bu bütünleyici ve homojenleştirici yaklaşıma eleştirilerde gelmiştir. Örneğin, Jelen (2011) profesyonel başörtülü kadınlarla yaptığı çalışmasında onların çalışma hayatında yaşadıkları ayrımcılığın altını çizmekle beraber, daha alt sınıflardan gelen türbanlı kadınlara karşı ilgisizliklerinin de altını çizmiştir. Bir başka deyişle, ekonomik temelli bir ayrışma olasılığı İslami siyasi mücadele alanında araştırılmaya değer görülmektedir. Tabii ki üniversiteli türbanlı kadın ile tekstil işçisi türbanlı kadının çıkar ortaklığı Müslüman kimliği üzerinden yaşaması pek olası olmayabilir. Dahası sosyal dışlanma bağlamında bu iki grup kadınında aynı tecrübelerle sahip olduğunu düşünmekte indirgemeci bir yaklaşıma sahip olmayı gerektirir.

Şüphesiz, İslam'ı sırf siyasi bir kimlik ve mücadele unsuru dışında ekonomik kazanım veya sınıf aidiyeti temelinde analiz eden çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Güney'e göre (2010), 1980 sonrasında kimliklere yoğunlaşan siyasi mücadele aslında neo-liberal politikaların uygulamaya konulmasıyla, altında sermayenin dönüşümünü ve el değiştirmesini barındırmaktadır. Ekonomi, sınıf ile dini aidiyetlerin ilişkisi ortaya konulsa bile bu ilişki daha çok sermaye birikimi çerçevesinde tartışılmaktadır. Öztürk (2015) 1980 darbesi sonrası özellikle küçük ve orta ölçekli üretim yapan İslami Anadolu sermayesinin nasıl ihracat üzerinden palazlandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Öztürk (2015) bu sermayede grubun Erbakan'ın ortaya koyduğu Milli Görüş felsefesini global sermaye ile entegrasyonu temsil eden Adalet ve Kalkınma Partisi lehine terk ettiği ve muhafazakar İslami girişimciler olarak ortaya çıktıklarını söylüyor. Hatta, İslami grupların kapitalist sistemde zenginleşmesi Püriten İslam şeklinde de adlandırılabilmiştir (Özoral 2014). Bu İslami işadamlarının küresel anlamda iş yapmalarından dolayı herhangi bir İslami köktendinciliği benimsemelerinin mümkün olmadığı, kapitalist sistemin işleyişini kendi İslami anlayışlarıyla harmanlamayı başardığı vurgulanmaktadır (Özoral 2014).

Hoşgör (2015:147-148) dini ağın ekonomik çıkar sağlamada, iş bağlantısı kurmada ve yeni pazarlar keşfetmede dört önemli fonksiyona sahip olduğunu altını çizmektedir. Birincisi, üretim ve yatırım sürecinde üyeleri arasında borç alışverişini ve ham madde makine gibi ihtiyaçların düşük maliyetle karşılanması için yardımlaşmayı mümkün kılar. Bu yüzden de, İslami firmalar birçok hissedardan oluşan firmalardır. İkincisi, dini ağ İslami hassasiyetleri olan bir tüketici temeli yaratır ki bunlar İslami adlar taşıyan ve İslami prensiplere göre üretilen malları hem talep ederler hem de bunları almaya zorlanırlar. Buna en iyi örnekte Türban üzerinden yaratılan İslami moda endüstrisidir. Üçüncüsü, bu ağ özel okullar, üniversiteler, kurslar ve yurtlar aracılığı ile kendine sadık çalışanları yetiştirmektedir. Son olarak, dini ağ kendine bağlı liderler, dini figürler ve imamlar aracılığı ile topluluğu bir arada tutar. İslam ahlakı adı altında bu iş adamlarına bütün topluluğun desteği sağlanır. Sloganları ise çok basittir: Daha fazla ticaret daha fazla iş ve herkese ekmek demektir.

Balkan ve Öncü (2015) ortaya çıkan bu İslami burjuvazinin yaşam tarzı olarak orta sınıf laik kesimlerden ayrıldığının altını çizmektedirler. Çünkü bu yeni ortaya çıkan İslami orta sınıf ekonomik, sosyal ve kültürel olarak neo-liberalizmden oldukça fayda görmüştür. İslami orta sınıflar kendilerini sadece laik orta sınıflardan değil, ama daha çok öbür sınıflardan ayırmak ve ayrıcalıklarını korumak ihtiyacındadırlar. Bunu da, kendilerine ait İslami sitelerde oturarak, İslami lüks tüketim yaparak, çocuklarına tıpkı laik orta sınıflar gibi eğitim vererek yapmaktalar.

Bir başka deyişle, neo-liberal ekonomi politikaları ile İslami networkun iç içe geçmesi farklı sosyo-ekonomik alt yapıda olan İslami gruplar için aynı kazançları getirmemiştir. Sandıkçı vd. (2015) yaşam kalite algısı, küresel marka tüketimi ve inanç ilişkisi üzerinden yaptığı analize göre, İslami üst ve orta sınıf mensupları yüksek yaşam kalitesi ile küresel marka tüketimini oldukça ilişkilendirirken, inanç düzeyi ile yaşam kalitesi arasında bir bağ kurmamaktadırlar. Yaşam kalitesinin yükselmesini daha fazla inançlı olmaya bağlayanlar ise en alttaki yoksul gruplardır.

Bu İslami ağın her sınıfa aynı yararı sağlamasa da, alt kesimden olanlar içinde ekonomik bir yarar getirmiştir. Hoşgör (2015) AKP'nin kendi toplumsal gücünü oluşturmalarını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Özellikle neo-liberal politikaların gelir dağılımını bozduğu, yoksul kesimlerin gelirden giderek daha az pay aldığı ve özellikle tarımsal desteklerin ortadan kalkmasıyla kırsal kesimde yaşamı zorlaşanların da şehre gelip enformal sektörü şişirdiği günümüzde İslami politikayı savunan partiler sosyal devlet harcamalarının azalmasıyla birlikte bu sayıları giderek artan yoksullara devletin dışında sağlık ve eğitim gibi temel alanlar başta olmak üzere hizmet sağlamışlardır. Fakirlerin düğünlerinde, cenazelerinde yanlarında olmuşlardır. Özellikle onlara bağlı belediyeler aracılığıyla giyecek ve yiyecek olmak üzere temel ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Atasoy (2009) özellikle İslami zengin segmentlerin ahlaki doğruluk ve İslami yardımseverlik çerçevesinde fakirlere yardım eden gönüllü kuruluşlara bağış yaptıklarını, ama bir yandan da özellikle iş kanunlarında işçi aleyhine yapılan değişiklikleri desteklediklerini belirtmiştir.

Bir başka araştırmada Durak (2013) Konya’da işverenlerin ve işçilerin ortaya çıkan çıkar ayrışmasını İslami söylem üzerinden nasıl ortaya koyduklarını göstermiştir. Örneğin, işverenler beğenmedikleri işçileri işten atarken onları yeterince ahlaklı bulmadıklarını, İslami gerekliliklerini yeterince yerine getirmediklerini söylemektedirler. İşçiler ise patronlarını yine dini değerler üzerinden eleştirmektedirler. Ama işçiler en nihayetinde İslam üzerinden kendi konumlarını ve işverenin konumunu içselleştirmektedirler. Zenginliğinde fakirliğinde Allah'tan geldiği ve bu dünyanın geçici olduğu ve herkesin imtihanında olduğu üzerinden özetlenebilecek bir anlayışla işçi sınıfı bilinci geliştirememektedirler.

Kısacası bu bölümde, İslami kimliğin homojen bir bütünlüğü olmadığı tartışılmaya çalışılmıştır. Farklı sınıfsal altyapılardan gelenlerin İslami kimliklerinin ve algılarının da farklılaştığı varsayılabılır. Bu durum İslam'ın yukarıda bahsi geçen Weberyen anlamda her farklı sınıf için farklı bir işlevselliği olabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Dahası, İslami kimlik üzerinden yapıldığı var sayılan siyasi haklar temelindeki mücadele her sınıf için aynı anlama gelmemektedir. Özellikle bu tezin konusu bağlamında sosyal dışlanma yaşayan bir grupta İslam’ın rolünün tartışılması oldukça önemlidir. İslam aidiyetinin sosyal dışlanma ile ilişkisi iki boyutludur. Birincisi yukarıda bahsi geçen anlamda İslam kimliği üzerinden yaşandığı varsayılan ayrımcılık her sınıftan Müslüman tarafından aynı şekilde mi tecrübe edilecektir? İkincisi de, sosyal dışlanma ile mücadelede İslami kimliğin rolü nedir?

Bireyin beslenme, giyinme ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamakta sorun yaşadığı ve çoğu zaman hayatta kalma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı durumu ifade eden yoksulluk kavramı hem politik hem de sosyolojik açıdan toplumlarda ciddi etkiler yaratmış ve dönüşümlere neden olmuştur. Bu nedenle de, yoksulluğa yalnızca ekonomik eksenle çözümler getiren yaklaşımlar sorunu çözmemiş ve hatta daha büyük sosyolojik problemlerin ortaya çıkmasına uzun vadede neden olmuştur. Dünya Bankası’nın yoksulluğu belirleyen faktörlerinde de ifade edildiği üzere; bölgesel, toplumsal, hane halkı ve bireysel özellikler olmak üzere dört ayrı temel faktör

mevcuttur. Yapılan birçok çalışmada (Bhalla ve Lapeyre 1997; Saith 2001; Buğra 2007; Sen 1985; Marlier ve Atkinson 2010) yoksulluğun sosyal dışlanmanın en temel nedenlerinden biri olduğu ortaya konulmuştur. Günümüz politika yapıcıları bu nedenle de bir ülkede sosyal dışlanmanın ve yoksulluğun azaltılmasını aynı anda birlikte ele almakta ve çözümler üretmeye çalışmaktadırlar (Marlier ve Atkinson 2010). Zira, yoksulluk günümüzde açlık ve sefalet ile paralel bir durum olmuş ve toplumun belirli kesimlerinde çözülmesi gereken bir “sorun” haline gelmiştir. Yukarıda da ifade edilmiş olan, toplumun gelenekleri ve yoksulluk arasındaki paralellik aynı zamanda yoksulluğun etkilerinin görülmesini de etkilemiş ve bazı durumlarda da bu etkileri azaltmıştır; çünkü yoksulluk nedenleri ve yarattığı sonuçlar itibariyle ülkedeki sosyal yapı, gelenek ve görenekler ile doğrudan ilişkilidir (Dansuk 1997). Türkiye’de yoksulluk ile mücadelede de gelenek ve görenekler ciddi önem taşımış, bireyler arasında dayanışmanın ve bu dayanışma ekseninde yoksullukla mücadelenin temelini oluşturmuştur. Özellikle tarımda makineleşmenin artması, köylerde yaşayan bireylerin çeşitli nedenlerle gelirlerinin azalması, kentlerdeki hayatın maddi ve manevi birçok avantajı birer cazibe odağı haline getirmesi nedeniyle Türkiye’de de yoğun göçler olmuştur. Köyden kente göçün yarattığı yoksul kesim bu dayanışma ile enformel sektörde istihdama, gecekondulaşmaya yönelmiş ve yoksulluk “sorunu” ekseninde bireylerin dayanışma göstermesi ile bu yoksul kesimler kent yaşamına tutunmaya çalışmıştır. Kent yaşamına tutunma mücadelelerinde sağlıklı yaşamlar için uygun olmayan yüksek yerler, sert topografyalar, yerleşime kapalı olan hazine arazileri ya da kentsel rantın el uzatmadığı kent merkezlerine ve kentsel hizmetlere uzak yerleri tercih etmişlerdir. Haliyle, yoksulların kendi barınma ihtiyaçlarını gidermek için seçtiği mekanlar ve yerleşim yerleri, kendileri gibi başka yoksulların da ilgili bölgede yerleşimi seçmesi neticesinde yoksul mahallesi tipolojileri ortaya çıkmıştır (Ocak 2002). Kent merkezleri ve yoksul mahalleri arasındaki fiziksel uzaklıktan kaynaklanan ama özünde ilişkilerin ve etkileşimlerin tamamını etkileyen bu durumu aşmak pek de mümkün olmamakta, çünkü yoksul bireyler ekonomik yetersizlikleri nedeniyle, kentin sunduğu sosyal ve kültürel etkinliklerden yararlanamamakta ve en nihayetinde de bu yerleşim bölgelerinde yoksulluk kümeleşmiş ve kent merkezlerinden izole bir hal almıştır. Bu iç göçler detaylı olarak çalışmamızda incelenmiş olsa da, burada kısaca ifade edilmesi gereken 1950-1970 dönemindeki göçlerin büyük bir kısmı yoksul ve kentlerde istihdam

için yeterli kalifikasyonu olmayan bireylerin yaptığı göçlerden oluşmaktadır. 1950-1970 döneminde kentlere göç ile gelen bireyler, şantiye evleri olarak da adlandırılan ve kent hayatının dışında yer alan gecekonduların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. 1970-1979 döneminde ise, kent merkezlerine yakın yerlerde bulunan gecekondu çok katlı toplu konut bölgelerine dönüşmüş ve bu gecekondu sahipleri için birer gelir oluşturmıştır ki Erman (2004)'ın da haksız kazanç elde eden gecekondu prototipi de tam buna karşılık gelmektedir. Gecekondu sahipleri, yukarı hareketlilik ile “kentleşme” mücadelelerine daha iyi sosyo-ekonomik koşullarla devam eden ve kente çok daha önce gelmiş bireyleri ifade ederken, gecekondu kiracıları ise kentlere yeni gelmiş ve gecekondu yapacak imkanı olmadığından, bu gecekondu kiracı olarak oturan bireyi ifade etmektedir. Işık ve Pınarcıoğlu (2001)'nin nöbetleşe yoksulluk kavramı ile açıklık getirmeye çalıştığı bu durum, gecekondu ile barınma ihtiyacını karşılamaktan öte, haksız kazanç elde eden bireyin kendinden daha yoksul birinin üzerinden bu kazancını sağlaması ve dikey hareketlilik ile sosyo-ekonomik durumunu iyileştirmesi, yoksulluğunu da kente yeni gelen bu bireylere transfer etmesi olarak nitelendirilmektedir. 1990 sonrasında gelişen gecekondulaşmanın nedenlerinin en başlıcaları arasında zorunlu göç nedeniyle yerlerini bırakmak durumunda kalan halkın son derece düşük beşeri sermaye sahibi olan bireyler olması, şehir içi çöküntü alanlarına yerleşmeleri gelmektedir (Adaman ve Keyder 2006).

En kısa ifadesi ile Türkiye’de yoksulluk göçü, göç de yoksulluğu etkilemiştir. Kente yeni gelmiş ve kent yaşamında formel sektörün gerektirdiği vasıflara sahip olmayan bireylerin seçtiği yerleşim yerleri ve dahil oldukları enformel sektör neticesinde Türkiye’de kentli yoksullar ortaya çıkmış, bu kentli yoksul sınıf ile kent yaşamına ayak uydurmuş, kent merkezlerinde yaşayan ve formel sektörün gerektirdiği vasıflara sahip bireyler arasında da birbirini ‘öteki’ olarak tanımlayan dual bir yapı ortaya çıkmıştır. Bir tarafta kent yaşamının gerektirdiği ekonomik güce sahip olan, kent merkezinde yaşayan ve kent merkezlerinde kent yaşamının sunduğu sosyal ve kültürel gelişmelere dahil olabilen kentliler, diğer yanda ise kent yaşamının gerektirdiği ekonomik güce sahip olmayan ve kent merkezinde yaşayamayan ama kent yaşamında tutunabilmek için enformel sektörde istihdam edilmeyi kabul etmiş ve haliyle kentte yaşadığı halde kent yaşamından izole olmuş kentli yoksulların birbirini dışladığı yeni

bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Türkiye’de yoksulluk nedeniyle sosyal dışlanmaya uğramış bireylerin eğitim ve okuma yazma oranlarındaki düşüklük, toplumsal hayatın dışında kalmalarına ve gelişmelerden haberdar olmalarına engel oluşturduğu gibi, bireylere var olan siyasal haklarını öğrenme ve kullanma noktasında da sorunlar yaratmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu 2001). Eğitim düzeyi formel sektörde istihdam edilmeye yetersiz olan bireylerin enformel sektörde istihdam edilmesine ek olarak, yine aynı sebepten bir vatandaş olarak sahip oldukları haklardan yeteri derecede haberdar olamamakta ve kamu kurum ve kuruluşlarıyla irtibata geçmekte sıkıntı yaşamaktadırlar.

Kısacası, bireyin ekonomik yetersizliğinden başlayan ancak toplumun geri kalanıyla olan ilişkilerini de etkileyen yoksulluk beraberinde sosyal dışlanmayı da getirmektedir. Yoksul bireyin ekonomik yetersizlikleri nedeniyle toplumun geri kalanının dahil olduğu sosyal hayata dahil olamamasına ek olarak, politik, kültürel ekseninde de bu sosyal dışlanmanın tezahürleri görülebilmektedir. Yoksul bireylerin yoksulluklarından kurtulmak için formel sektörde istihdam edilememelerinin de nedeni olan yetersiz eğitim almış olmaları da bu yoksulluğun etkilerinin çok daha ağır görülmesine neden olmaktadır. Özellikle Türkiye’de içgöç ile kent merkezlerine gelen bireylerin hem kendi yoksullukları hem de geldikleri bölgedeki konut yetersizliği nedeniyle gecekondu bölgeleri ortaya çıkmış ve bu bölgelerde kendi içerisinde etkileşim halinde olan gecekondu prototipi ortaya çıkmıştır. Yoksullukları nedeniyle kent merkezlerinde ikamet edemeyen bu bireyler, yetersiz eğitim almaları nedeniyle de enformel sektörde istihdam edilmiş ve böylece kültürel ve politik ekseninde de sosyal dışlanmaya maruz kalmışlardır.

Türkiye’de yoksulluk, gecekondu ve daha sonra sosyal dışlanma tartışmalarında Müslüman kimliğinin rolü pek ortaya konamamıştır. Müslüman kimliği homojenleştirilerek kendi başına bir dışlanma unsuru olarak ele alınmıştır. Bu eksiklik araştırmamızda giderilmeye çalışılacak ve ikisi arasındaki ilişki bir çok yönüyle tartışılacaktır.

III. BÖLÜM

3. YÖNTEM, BULGULAR VE YORUM

Bu çalışmada 1990 yılı ve sonrasında, sosyal dışlanma ve bunun Müslüman kimlik ekseninde yarattığı etki ve akabinde getirdiği sosyal birleşme nedenleri ve sonuçları toplumda yarattığı değişim ile birlikte incelenmiştir. Araştırmaya neden gerek duyulduğu, araştırmanın amacı, araştırmanın kapsamı ve kısıtlılıkları, araştırmanın yöntemi, araştırmada var olan kaynaklar ve bu kaynakların hangi prensipler doğrultusunda seçildiği, araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması için hangi bulguların ve neden araştırmaya dâhil edildiği bu bölümde detayları ile sunulmuştur.

3.1. Yöntem

3.1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Önemi ve Hipotezler

Küreselleşme, işsizlik, ekonomik krizler, göç gibi bölgesel ve küresel unsurlar yoksulluğun başlıca makro ve mikro düzeydeki nedenleri arasında görülmekte ve yol açtığı sosyal dışlanma ile hem bölgesel hem de küresel düzeyde sosyolojik değişimlere neden olmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu 2001; Erdoğan N. 2002). 1990 sonrasında Müslüman kimliğin yoksul toplumlar üzerinde yarattığı etkiyi, yoksulluğun yarattığı ve onu da içeren sosyal dışlanma ekseninde incelemek ve ampirik bulgular ile birlikte bu etkinin toplum üzerinde yarattığı değişimi incelemek bu çalışmanın temel amacı ve kapsamını oluşturmuştur. Çalışmamızın, bu anlamda alana iki önemli ve özgün katkı sunması beklenmektedir. İlki, yoksulluktan daha kapsayıcı olan sosyal dışlanma kuramı ile farklı bir bakış açısı getirmeye çalışacaktır. İkincisi de, Türkiye’de Müslümanlık ve Müslüman kimliğine yönelik çalışmalarda eksik olan sosyal dışlanma temelli sosyo-

ekonomik ve politik farklılaşmanın varlığı, ayrıca bununla ilişkili olarak Müslüman kimliğinin ve aidiyetinin homojen bir olgu olup olmadığı test edilmeye ve incelenmeye çalışılacak. Bu çerçevede, üç temel hipotez üzerinde durulmaktadır:

1. Sosyal dışlanma yoksulluktan daha kapsayıcıdır.
2. Müslüman kimliği ve aidiyeti Sosyal dışlanmanın sonuçlarını sağlar.
3. Müslüman kimliği ümmet aidiyeti üzerinden kurulması nedeniyle sınıflar üstü bir varoluştur.

3.1.2. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada, öncelikli olarak sosyal dışlanmaya neden olan makro ve mikro nedenleri incelenmiştir, böylece dışlanmanın her bölgede neden farklı yaşandığını ve neden farklı gelişmelere sebep olduğunu anlayabilme şansı elde edilmiştir. Bu aşamada Müslüman kimlik ve etnik aidiyetlere bakmaksızın, yalnızca yoksulluğun nedenleri ve yarattığı sonuçları sosyal dışlanma ile arasındaki ilişkiye dikkat vererek incelenmiştir. Sosyal dışlanmanın, yalnızca yoksulluğun sonuçlarından biri olmadığını aynı zamanda sosyal dışlanma ve yoksulluk arasında örtüşen de bir ilişki olduğunu fark ettiğimizde, yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki bu ilişkiyi daha detaylı inceleyebilmek adına yoksulluk temelli sosyal dışlanma; sosyal, bürokratik ve kültürel ekseninde incelenmiştir. Yoksulluğun yarattığı sosyal dışlanmanın sosyal, bürokratik ve kültürel etkilerini bu alanda daha önce gerçekleştirilmiş çalışmaları ve araştırmaları dikkate alarak incelediğimizde, etnik kimliğin ve aidiyetlerin yoksulluğun yarattığı sosyal dışlanmaya uğrayan bireyler arasında birleştirici bir etkisinin olduğunu ifade eden araştırmalarla karşılaştık (Silver 1994; Bhalla ve Lapeyre 1997; Erdoğan 2002). Daha önceki araştırmaların ifade ettiği bu birleştirici etkinin nasıl ortaya çıktığını, toplum üzerinde yarattığı değişimi ve dinamizmi görmek için ampirik bulgulara ihtiyaç duyulacağından, sahada ve belirli bir bölge dahilinde araştırmamız derinleştirilmiştir. Etnik kimlik ve aidiyetlerin, yoksullukları nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler üzerinde yarattığı birleştirici etkiyi Müslüman kimlik ekseninde, ampirik bulgular da dahil ederek incelenmiştir. Var olan literatür taranarak konuyla ilgili süregelen tartışmalara hakim olunmaya çalışılmış ve yine konuyla ilgili olarak veri toplama aşamasında da yüz yüze mülakatlar yapılmıştır. Gerek araştırmanın Türkiye’de yapılıyor olması ve gerekse

çalışmanın belirli bir zaman aralığını kapsamak durumunda olması bu kararı almamızda etkili olmuştur.

Sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen bir araştırmanın yapıldığı alana yapacağı teorik katkının güvenilirliği kadar, pratikte topluma ve insana yapacağı katkının da güvenilir olması ve bulgularıyla da bir değer yaratması beklenmektedir. Bu nedenle de sosyal bilimler alanında yapılmış bir çalışmada kullanılan araştırma yöntemi ve teknikleri ilgili çalışmanın güvenilirliğini belirlediği gibi, aynı zamanda araştırmanın sonuçlarına ve hem teorik hem de pratikte sağladığı katkıya da yön vermektedir (Kalof, Dan ve Dietz 2008). Bu çalışmada da, kullanılan araştırma yöntemi ve teknikleri belirlenirken, araştırma sonucunda elde edilecek bulguların gerek ilgili alana ve gerekse pratikte sağlayacağı sonuçlar ile topluma yapacağı katkının güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Sosyal bilimler alanında bir araştırmacının kullanabileceği iki türlü yaklaşım vardır, kalitatif ve kantitatif yaklaşımlar (Bryman ve Bell 2007). Kantitatif yaklaşım ile rakamlar ve istatistikler sosyal bir olguyu, durumu anlamakta kullanılırken bu istatistik ve rakamlara gerek röportajlar ve gerekse çeşitli anketlerin uygulanması ile ulaşılır. Kantitatif yaklaşımdan farklı olarak, kalitatif yaklaşımda ise metinler ve dokümanlar kullanılmaktadır (Kalof, Dan ve Dietz 2008). Sosyal dışlanma olgusunu Müslümanlık kimliği ile ele alan ve bu kapsamda çeşitli gruplar arasındaki dışlanmanın Müslümanlık ekseninde birleşmeyi de beraberinde getirdiği sonucunu bulan bu çalışma, birkaç alandan yararlanmaya çalışan interdisipliner bir çalışmadır. Bireyin geliri ve dini aidiyetleri arasında bir eksen üzerinden sosyolojik bir durumu açıklamaya çalışan bu çalışmada, sosyoloji ve iktisat alanlarının bir kesişimi de barınmaktadır. Bu nedenle de, bu çalışmada kalitatif yaklaşım kullanılmış olsa da kantitatif verilerle desteklenme amaçlanmış ve bu yönde bir yaklaşım uygulanmıştır.

Bir araştırmanın yürütülmesi ve kapsamının belirlenmesinde önemli etken kullanılan araştırma metodudur. Sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen araştırmalarda, tüme varım ve tümden gelim metotları uygulanmaktadır (Silverman 2001). Hangi araştırma metodunun kullanılmasının uygun olacağının tespitinde çeşitli kriterler vardır

ve araştırmacının da bu kriterleri dikkate alarak, araştırması için uygun olan araştırma metodunu uygulaması beklenir. Bu kapsamda, ilgili alanda gerçekleştirilmiş çalışmalar ve araştırmaların, belirlenen araştırma sorusunu açıklamaya yeterli olup olmadığına bakılmakta ve tercih yapılmaktadır. Eğer ilgili alanda yapılmış araştırma ve çalışmalar, belirlenen araştırma sorusunu açıklamaya yeterli ve yeni teori, modellere ihtiyaç yok ise tümden gelim (deductive) metodu uygulanmaktadır. Tam tersi durumda, ilgili alanda yapılmış araştırma ve çalışmalar, belirlenen araştırma sorusunu cevaplamakta yetersiz kalıyor ise tümevarım (inductive) metodu uygulanmakta ve teorik katkı yapılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, tümden gelim metodu ile var olan teori ve modellerin ilgili araştırma sorusunu cevaplamakta yeterli olması ve halen geçerli olduğu bir bakıma test edilirken, tümevarım metodu ile de var olan teori ve modeller bu araştırma sorusunu cevaplamakta yetersiz olduğundan yeni bir teori ve model katkısı yapması beklenmektedir (Bryman ve Bell 2007). Bu çalışmada ise, ilgili araştırma sorusu ve çalışmanın amacı doğrultusunda literatür taraması yapılmış, gerek benzer çalışmalara ve gerekse de araştırma sorusunu cevaplamada yeterli olacak teori ve modellerin var olduğu grlmştr. Daha önceden yapılmış araştırma ve çalışmaların, araştırmanın amacına ulaşılmasında ve araştırma sorusunun cevaplanmasında yeterli olduğu tespit edilmiş ve bu nedenle de tümden gelim (deductive) metodu uygulanmıştır.

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda, kalitatif yaklaşımın ve tümden gelim metodunun aynı anda kullanılması durumunda, araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması için kullanılan data ve örneklem önem taşımaktadır (Lameck 2013). Kullanılan kaynakların ve verinin güvenilirliği, çalışmanın güvenilirliğini de arttırmakta ve araştırmacının bu yönde bir araştırma yöntemi uygulaması beklenmektedir (Silverman 2001). Bu nedenle de, gerek çalışmanın güvenilirliğinin sağlanması ve gerekse çalışmanın sonuçlarının hiçbir temayül barındırmaması, araştırmanın objektifliğinin sağlanması için devlet kuruluşlarının ¹rapor ve istatistikleri kullanılmıştır. Devlet kuruluşlarının rapor ve istatistikleri yalnızca sonuca varmada değil, aynı zamanda araştırma sürecinde kaynak taraması sırasında karşılaştırmada kullanılmış ve bu şekilde araştırma surecinin de objektifliği sağlanmaya çalışılmıştır. Öte yandan, araştırmanın yapıldığı alandaki kaynaklar ve çalışmalarda yer alan bilgiler

¹ TİİK, DİE, Kalkınma Bakanlığı, DPT

yine ilgili devlet kuruluşlarının yayınlamış olduğu rapor ve istatistiklerle karşılaştırılmış ve eğer bir farklılık var ise, çalışmanın objektif durusunun sağlanması amacıyla, yine bu çalışmada yer verilmiştir. Ayrıca çalışmada, uluslararası kuruluşların² bu alandaki çalışma ve istatistiklerine de yer verilmiş, böylece küresel durum da kısaca yer almıştır.

Araştırmanın amacının gerçekleştirilmesi ve araştırma sorusunun cevaplanması için, ikincil kaynaklar kullanılmış ve tıpkı istatistiklerde olduğu gibi bu kaynakların güvenilirliğine de dikkat edilmiştir. Çalışmanın alanında yazılan kitap, akademik makaleler, sureli yayınlar, devlet kuruluşlarının raporları, uluslararası kuruluşların raporları dışında hiçbir kaynak (ses ya da video kaydı, gazete haberi, röportaj) kullanılmamış ve kullanılan tüm kaynaklara çalışmanın kaynakçasında yer verilmiştir. Bu kaynakların seçiminde ise güvenilirlik ve objektiflik ekseninde tercihler yapılmıştır. Gerek örneklem üzerinde yapılan çalışmalar sırasında, gerekse ilgili kaynak taramasının yapılması sırasında temel kriter olarak belirlenen güvenilirlik kriterinin sağlanması için ilgili kaynağın objektifliği ve farklı görüşlere de yer verip vermediği dikkate alınmış, bu şekilde de çalışmada kullanılan kaynakların güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır (Eisenhardt 1989).

Toplumsal dışlanma ve Müslüman kimliği ilişkisi ölçmek için hazırlanan soru formu (anket), İstanbul'un Esenler ilçesinde yaşayan toplam 457 kişiyle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Anket çalışması Ekim ve Kasım 2015 aylarında, 5 kişiyle tamamlanmıştır. Toplumsal dışlanma ve Müslüman kimliği ilişkisi ölçmek için veri toplama aracı alan taramasına (survey) dayanan yüz yüze görüşme yoluyla uygulanan soru formu (anket) kullanılmıştır. Anket görüşmeleri; sokak aralarında, kahvehanelerde, dükkan önlerinde vb. mekanlarda gerçekleşmiştir. Soru formu; örneklemin Sosyo Ekonomik durumlarını, Sosyal ve Politik hayata katılımlarını, Kültürel dini aidiyetlerini, Gelecek umutlarını ölçülmesini içeren başlıklardan oluşmuştur. Saha çalışmasında Katılımcılara bu anketin bir doktora çalışması kapsamında yapıldığı ve kimliklerinin açıklanmayacağı ve bu verilerin akademik çalışma dışında kullanılmayacağı söylenmiştir. Alan taramasıyla elde edilen veriler, SPSS'e (Statistical

² Dünya Bankası, OECD

Package for the Social Sciences / Sosyal Bilimler için Paket Programı) yüklenmiş; veriler, SPSS’te Frekans Analizi ile değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bulguları tartışırken basit frekans dağılım tabloları kullanma tercih edilmiş olsa da, aşağıda tartışılan olgularda cinsiyet, eğitim durumu, iş durumu gibi değişkenler yaklaşımları ve tutumları da görüş belirtmede etkili olmuştur. Fakat, bizim ana sorunsalımız Müslüman kimliğin dışlanma ile olan ilişkisini ortaya koymak olduğundan ve de yukarıdaki sıraladığımız değişkenlerin etkilerini bu çerçevede ölçmek bu araştırmanın konusunun ve amacının dışında olduğundan, ilgili bulguları çalışma dahilinde sunarken kendimizi sınırlama ihtiyacı duyulmuştur.

Müslüman kimliğin yoksul toplumlar üzerindeki etkisini inceleyen bu çalışmada ne yazık ki sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen araştırmalarda hep karşılaşılan bir başka sorun olan ‘verilerin yetersizliği sorunu’ ile karşılaşmıştır (Silverman 2001). Araştırmanın son 25 yılı kapsamı, ancak bu sürece ve bölgeye ilişkin yeterli verinin ulusal istatistikleri tutan kuruluşlarca ilgili yıllarda tutulmamış olması çalışmadaki temel sınırlılıklardan birini oluşturmuştur.

Araştırmanın karşılaştığı bir diğer sınırlılık ise, Türkiye’de yoksulluk ve sosyal dışlanmaya Müslüman kimlik açısından bakan çalışmaların azlığıdır. Alanda yapılmış olan çalışmaların azlığı, bir araştırma kısıtı olduğu kadar bu araştırmanın yapılmasının temel gerekçelerinden biri de olmuştur. Bu motivasyon dahilinde, istatistiklerin yetersizliği ve ülkede yapılmış benzer araştırmaların yetersiz olması ile birleştiğinde, çoğu zaman Türkiye’de gerçekleştirilmiş ve yakın derecede ilgili konularda kaynak taramalarına, ayrıca da yabancı kaynaklı benzer çalışmalara başvurulmuştur. Böylece, konuya hem daha geniş hem de makro bir perspektiften bakılma imkanı elde edilmiş hem de ilgili araştırma alanına bir katkı yapılması mümkün olabilmektedir.

3.1.3. Evren ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın Türkiye’de yapılması ve Türkiye’nin özellikle son 25 yılda geçirdiği değişimi Müslüman Kimlik ekseninde incelemenin daha geniş perspektiften

bakma imkanı verebileceği ihtimaliyle, Müslüman kimlik ekseninde Türkiye’de bir bölge (İstanbul-Esenler) seçilmiştir. Böylece hem ampirik bulguların daha fazla ve haliyle daha güvenilir olması sağlanmış ve hem de son 25 yılda yaşanan toplumsal değişimi anlamak açısından daha çok veriye ulaşılmıştır. Bu bölgenin, İstanbul Esenler, seçilmesinde ise bölgedeki gelir dağılımına ve yoksulluk oranlarına ek olarak, bu çalışmada da yer verilen Dünya Bankası’nın 4 eksenli yoksulluğa neden olan faktörler etkili olmuştur. Yani, yalnızca Türkiye’deki yoksulluk ve yoksulluğa dair kriterler dikkate alınmamış, Dünya Bankası’nın faktörlerini de araştırma sürecine dahil ederek daha rasyonel bir bölge seçimi yapılmaya çalışılmıştır. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda, araştırmanın amacının gerçekleştirilmesinde ve araştırma sorusunun cevaplanmasında seçilen örneklemin uygunluğu önem taşımaktadır (Lameck 2013). Sosyoloji alanında gerçekleştirilen bu çalışmada, araştırmanın amacı ve kapsamı dahilinde, daha önce gerçekleştirilmiş araştırmalardan hareket edilmişse de, bu araştırmaların bulgularının halen geçerli olup olmadığı ve toplum üzerinde başka değişiklikler olup olmadığı araştırılmak istenmiştir.

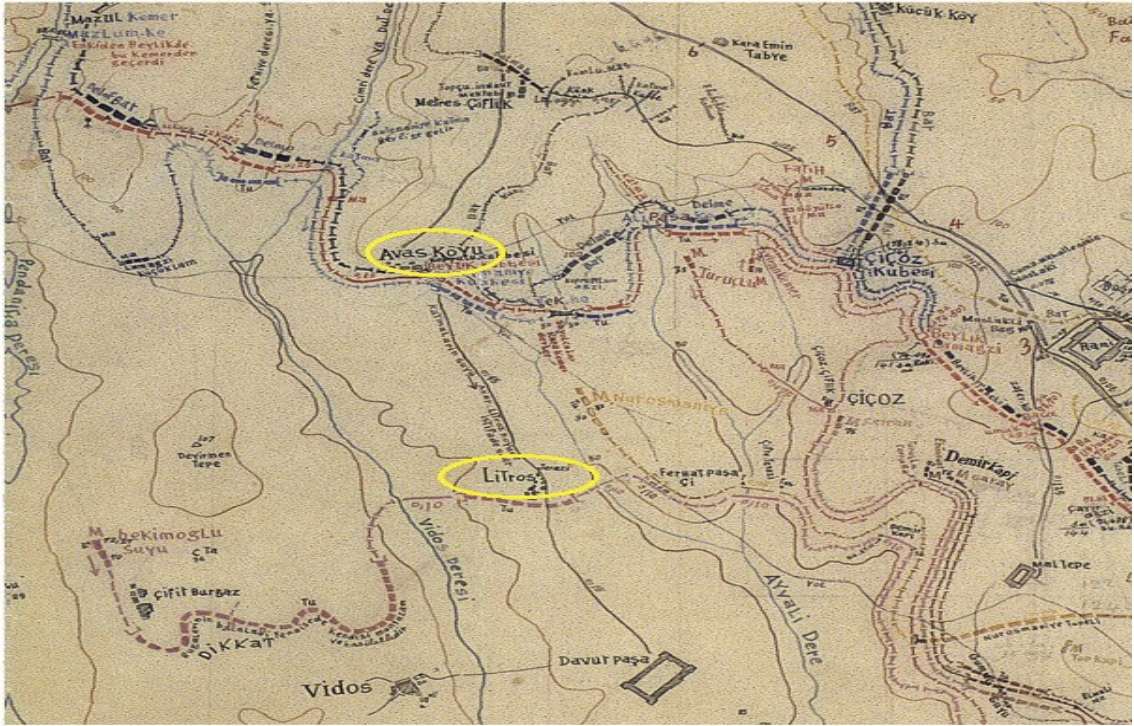
Örnekleminiz Esenler’in sosyo-ekonomik profilini en iyi şekilde temsil edebilecek güçtedir. Bunun yanında, kavramsal çerçevede bahsettiğimiz ve bu alanda birçok çalışmayla da incelediğimiz üzere bölge itibariyle sosyal dışlanma yaşayan bir grupla karşı karşıyayız. Bu durum da, aslında bölge seçimi konusunda yerinde bir tercih yapılmış olduğunu doğrulamaktadır. Örnekleminizin cinsiyet dağılımı hemen hemen eşittir, katılımcıların %51’i erkek %49’u ise kadındır. Aynı şekilde yaş dağılımında da eşitlik sağlanmaya çalışıldı, katılımcılarımız nüfusa oranla her yaş aralığına eşit dağılmışlardır. Bu da, yaş ve cinsiyet bağlamında toplumu yansıtan ve temsili bir örneklem oluşturmaktadır.

Bölge ölçeğinde eğitim anlamında niteliksizlik, ikamet anlamında hemşerilik-aile- akrabalık ve hatta arkadaşlık, ekonomi anlamında geri kalmışlık dinamiklerinin ön planda olduğu bir grup ile Esenler İlçesi’nde karşı karşıya kalınmıştır. En genel ifadeyle özetlemek gerekirse, Esenler sinema-tiyatro salonları nüfusa oranla azlığı görülen, kültür altyapısı gerekli ölçüde tesis edilememiş olan, sergi-kermes-konser gibi

etkinliklerin belediyenin Ramazan Ayı organizasyonları içerisinde yapıldığı, kamusal alanların (park ve bahçelerin) yetersiz olduğu bir ilçedir.

Sosyoloji alanında hep karşılaşılan sorunlardan biri olan, örneklem seçiminin ilgili araştırma konusu dahilinde toplumun genel yapı ve eğilimlerini yeterli derecede gösterebilirliğinin artırılması için, bu çalışmada örneklem seçiminde rasyonel ve objektif kriterlere başvurulmuştur. Katılımcılar tesadüfi olarak ile seçilmiştir.

3.1.4. Esenlerin Sosyo Ekonomik ve Demografik Yapısı

Harita 3.2: Esenler'in Suyolları Haritası - Avas ve Litros'un Konumu (Gözyaydın 2014)

Esenler ilçesi 1939 yılında Esenler adını alana kadar Litros (Esenler) ve Avas (Atışalanı) adındaki iki köyden oluşmaktaydı. 1453 yılında İstanbul'un fethine kadar Bizans hâkimiyeti altında olan bu ilçe, Bizans İmparatorluğu'na sebze, meyve yetiştiriciliği yanında tarım ile ekonomik katkıda bulunmuştur (Esenler Kaymakamlığı, 2016). Bölge, coğrafi konumu nedeniyle hem Bizans hem de Osmanlı döneminde askeri anlamda önem taşımış ve bu nedenle de birçok askeri yapıya ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Osmanlı dönemindeki konumu ise günümüzden çok farklı bir duruma işaret

etmekte, coğrafi olarak şehrin dışında ve zengin ormanları nedeniyle dönem padişahlarının avlandıkları bir yer olarak bilinmektedir (Esenler Belediyesi, 2013).

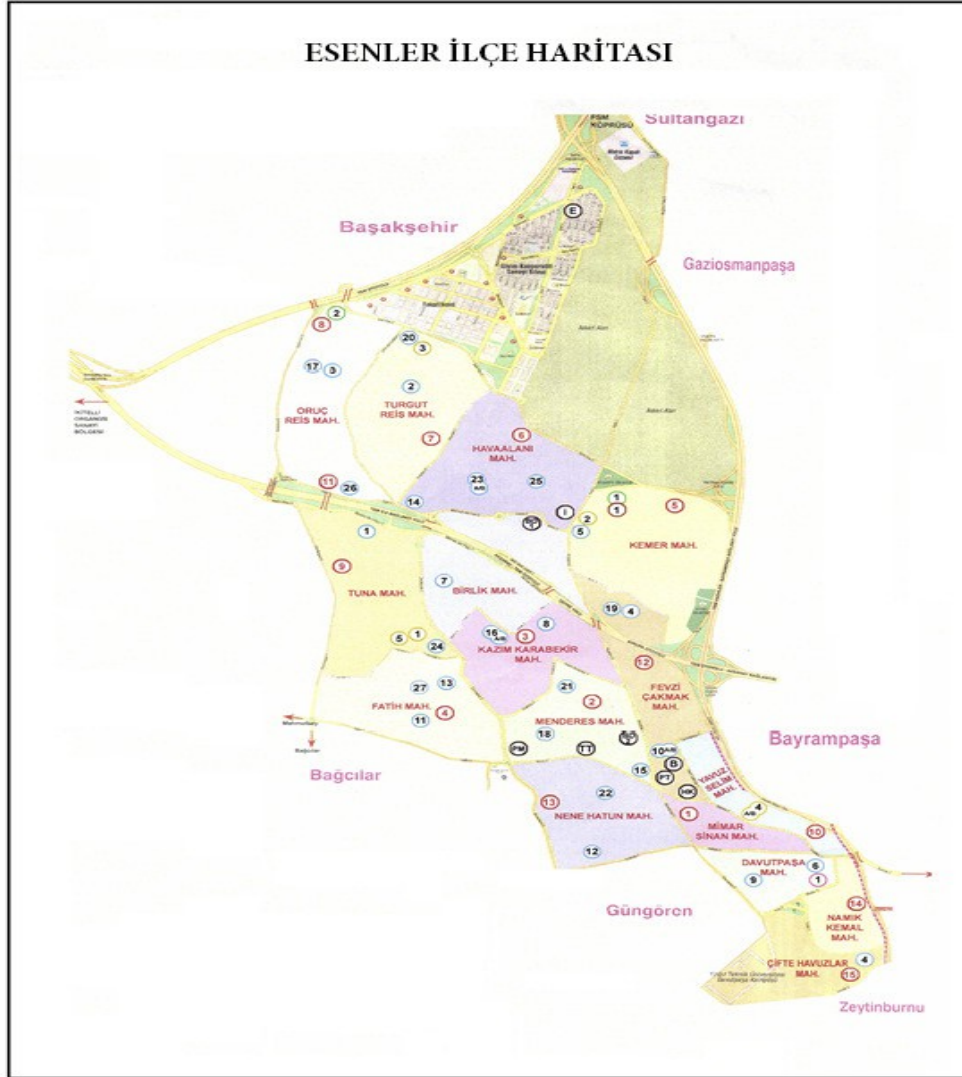
1453 yılı sonrasında, Litros ve Avas uzun yıllar idari olarak Haslar (Eyüp) kazasına bağlı kalmıştır ancak daha sonra Tanzimat Fermanı'nın da etkisi ile idari yapılanmada birçok kez değişikliğe gidilmiştir. Bölgedeki demografik yapı, Lozan Antlaşmasına kadar Rum yerleşim yeri olması sebebiyle Rumların çoğunlukta olduğu bir yapıyı karşımıza çıkarmaktadır. Lozan Antlaşması öncesi dönemde de, 1913 Balkan Harbi sonrasında gerçekleşen ve 1914 yılı Nisan ayında Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde gerçekleşen göçler de bölgede demografi ciddi manada değişmiştir. Özellikle 1913 Balkan Harbi sonrasında da Yunanistan'ın eline geçen topraklarda Müslüman ahalinin yaşadığı zorluklar ve Müslümanların katledileceği söylentilerinin yayılması nedeniyle, bu bölgelerde yaşayan Müslümanlar Türkiye'ye doğru kaçıma başlamıştır. 1914 yılında Müslümanlara karşı olan saldırıların artması nedeniyle ise 10 Mart 1914 tarihinde ise bölgeyi terk eden Türklerin sayısı 163.000'ü bulmuştur (Güldal ve Uçar 2013).

Lozan Antlaşması ile Türk ve Yunan tarafı arasında yapılan Nüfus Değişimi (Mübadele) ile de ilçedeki en büyük demografik değişikliklerden biri gerçekleşmiştir. Litros ve Avas'a bu dönemde mübadele ile gelen ailelerin toplam sayısı 17'dir. Avas'tan 310 Rum aile köylerine göç ederken, Litros'taki Rumlar ise yine aynı mübadele ile köylerine yollanmışlardır (Güldal ve Uçar 2013). Bu dönemde Rumlardan kalan bu yerler istilaya uğramış, Rumlardan kalan mal ve mülkler işgal edilmiştir. Böylece, daha önceden Rumların yaşadığı ve günümüz Esenler'ini oluşturan Litros ve Avas köyleri mübadele ile Rum nüfusunun azaldığı bir yer haline gelmiştir.

Cumhuriyet yıllarında ise Litros ve Avas, Bakırköy'e bağlı idiler. 1969 yılında İçişleri bakanlığı ve Mahalli İdareler Müdürlüğü tarafından Bakırköy ilçesine bağlı olan Esenler Köyü'nde bir belediye kurulması talep edilmiş, 15.10.1969 tarihinde ise Esenler'in belediye olmasına karar verilmiştir (Esenler Belediyesi, 2013). Günümüzde ise, Harita 2'de de görüldüğü üzere, Esenler ilçesi Sultangazi, Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa, Bağcılar, Küçükçekmece, Başakşehir ile sınırda yer almaktadır. Harita

3.2’de de mahalleleri gösterilmiş olan Esenler’de; Birlik Mahallesi, Çiftehavuzlar Mahallesi, Davutpaşa Mahallesi, Fatih Mahallesi, Fevziçakmak Mahallesi, Havaalanı Mahallesi, Kâzım Karabekir Mahallesi, Kemer Mahallesi, Menderes Mahallesi, Mimarsinan Mahallesi, Namıkkemal Mahallesi, Nenehatun Mahallesi, Oruçreis Mahallesi, Tuna (Karabayır) Mahallesi, Turgutreis Mahallesi, Yavuzselim Mahallesi yer almaktadır.

Öte yandan, gecekondulaşma ile şekillenen bu mahallelerde plansız yapılaşmaya bağlı olarak yeşil alan miktarı son derece azalmıştır. İstanbul ortalaması kişi başı 1,65 metrekare olan yeşil alan, Esenler İlçesi genelinde 0.07 metrekare düzeyindedir (World Cities Culture Forum, 2016). Bölgede piknik alanı, park bahçe gibi yerlerin sıralı tam listesi bu çalışmanın arkasında yer alan ekler bölümünde verilmiştir. Burada belirtilmesi gereken en önemli nokta, kaotik bir düzeye gelen kontrolsüz kentleşme ve gecekondulaşma Esenler İlçesi’nde yarattığı tahribat ile neredeyse piknik alanı, park bahçe bırakmamış ve insanlar hafta sonları dinlenmek ya da eğlenmek için yol kenarlarındaki yeşil alanları, refüjleri kullanmak durumunda kalmışlardır. Bu durumun farkında olan merkezi ve yerel yönetimler de, bölgede ağaçlandırmanın hızlandırılması ve yeni park ve bahçelerin yapılması için çalışmalara ağırlık vermişlerdir.

Harita 3.2: Günümüzde Esenler

Kaynak: Esenler Kaymakamlığı, 2016

Yapılan seçimlerle, Esenler'in ilk belediye başkanı Nadir Bayır (1970-1973) olmuştur. Esenler ilçe olana kadar ise sırasıyla, Mustafa Yumak (1973-1977), Çetin Aksoy (1977-1980) belediye başkanlığı yapmıştır. 1980 darbesi sonrasında ise, birçok yer gibi Esenler'de de idari değişiklikler olmuş ve bölge uzun süre şube müdürleri tarafından yönetilmiştir. İhtilal sonrası süreçte Esenler, Bakırköy belediyesi'ne bağlı şube müdürlüğü olarak tahsis edilmiştir. 1992 yılında Bakırköy Belediyesi'nden Güngören'in ayrılması ve Esenlerin de Güngören'e bağlanmasıyla bu durum son bulmuştur. 1994 seçimleri öncesinde, 23 Aralık 1993'te yürürlüğe giren 3949 sayılı bir

kanunla Esenler, Güngören'den ayrılmış ve ayrı bir ilçe yapılmıştır. 23 Aralık 1993'teki bu düzenlemeye kadar Esenler'den bağımsız olan Avas, yani Atışalanı, bu düzenleme ile birlikte Esenler'e dâhil edilmiştir. 1994 Seçimlerinde Refah Partisi'nden aday olan Mehmet Öcalan %36,3 oy oranı ile Esenler İlçesi'nin ilk belediye başkanı olmuştur. 1999 yılında Fazilet Partisi'nden, 2004 yılında ise Ak Parti'den aday olarak iki seçim daha kazanmış ve 3 dönem Esenler Belediye Başkanı olarak görevine devam etmiştir. 1994-2009 dönemleri arasında görev yapan Mehmet Öcalan'ın yerine, 2009 seçimlerini Ak Parti'den kazanan Mehmet Tevfik Göksu kazanmış ve bu ilgili çalışmanın yapıldığı yıl olan 2016 yılına kadar belediye başkanı görevinde kalmıştır. Bu çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle, 2016 yılına kadar toplam 22 yıldır yalnızca 2 belediye başkanı olan Esenler ilçesinin her iki belediye başkanının da muhafazakâr olarak kabul edilebilecek partilerden seçilmiş olmaları bölgede yaşayan halkın muhafazakârlığa bakış açısını gösterebilmektedir. Öte yandan, muhafazakâr bir siyasi partiden başka bir muhafazakâr siyasi partiye geçmeleri ve yeni partiden aday olmaları durumunda daha da fazla oy oranı ile seçimi kazanmış olmaları ise lidere mi yoksa ilgili muhafazakâr partiye mi oy verildiği tartışmasını gündeme getirmektedir (Güldal ve Uçar, 2013).

Esenler ilçesi, Litros (Esenler) ve Avas (Atışalanı) dikkate alınarak incelendiğinde, Atışalanı'nın askeri amaçlarla Bizans ve Osmanlı dönemlerinden günümüze kadar kullanılıyor olması bu bölgenin 1990'lara kadar daha az gelişmesine neden olmuştur. 1990 sonrasında neredeyse Türkiye'nin her yerinden göç alarak nüfusu artan Atışalanı'nın, özellikle Cevatpaşa, Karabayır, Birlik ve Turgut Reis Mahallelerine Sivas'tan, Kemer Mahallesi'ne Kars'tan, Havaalanı Mahallesi'ne ise Giresun'dan yoğun göçler olmuştur.

2016 (2008-2015) yılı itibariyle, Esenler İlçesi'nde yaşayan hane halkının nüfusa kayıtlı oldukları ile ait liste bu çalışmanın sonunda ekte mevcuttur. Ancak, Esenler İlçesi'nin göçler ile şekillendiğini detaylıca incelediğimiz çalışmanın bu kısmında, ilçeye en yoğun göçü gerçekleştiren 10 ili incelediğimizde, aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3.1: Esenler'de İkamet Edenlerin Nüfusa Kayıtlı Oldukları İller İçerisinde En Fazla Kayda Sahip İlk 10 İl.

	Malatya	İstanbul	Kastamonu	Sivas	Sinop	Giresun	Samsun	Siirt	Tokat	Ordu	Mardin
2007	34.992	40.486	29.839	30.357	25.935	23.476	22.895	16.201	20.956	16.583	10.376
2008	32.827	31.977	28.807	27.827	24.896	22.263	21.713	16.277	18.477	15.479	10.420
2009	32.703	31.417	28.642	27.276	24.595	22.386	21.339	16.759	17.903	15.126	10.964
2010	32.902	31.233	28.821	27.051	24.501	22.462	21.187	17.373	18.762	15.099	11.423
2011	32.872	30.980	28.644	26.621	24.316	22.489	21.348	17.866	18.297	14.914	11.838
2012	32.537	30.612	28.507	26.155	23.953	22.312	20.919	18.313	17.754	13.976	12.467
2013	32.654	30.043	28.310	25.821	23.623	21.982	20.644	18.847	17.962	13.839	13.012
2014	32.662	29.463	28.100	25.050	23.309	21.778	20.340	19.118	17.795	13.857	13.188

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.1 TÜİK'in nüfusa kayıtlı olunan il istatistikleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bu istatistikler dâhilinde, bölgede en yoğun popülasyonu oluşturan ilk 10 il Malatya, Kastamonu, Sivas, Sinop, Giresun, Samsun, Siirt, Tokat, Ordu ve Mardin'dir. Esenler ilçesinde doğmuş ve nüfusa kayıtlı olan bir bireyin, en nihayetinde İstanbul'da nüfusa kayıtlı olması gerektiği düşünüldüğünde, Esenler Bölgesi'nde doğan ve büyüyen Esenlilerin sayısı maksimum 29.463 olabilmektedir. Bu iki faktör bir arada değerlendirildiğinde, Esenler'in göçler ile şekillenmiş ve bu göçün de kitleler halinde spesifik olarak belirli bölgelerden gerçekleştiği, en nihayetinde de yerleşik Şenerlilerin sayısını aştığı, hatta "Esenlerli" olarak nitelendirilebilecek yoğun bir popülasyonun da olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Göç ile gelen halkın, belirli bölgelerde ve mahallelerde yoğunlaşmış olması da ayrıca gözlemlenebilmektedir. Bu çalışmada ek olarak verilen Esenler 'de kurulu olan dernekler, bkz. EK 2., incelendiğinde belirli mahallelerde çeşitli yörelerin yoğunlukta olduğu görülmektedir.

- Giresun, Sinop ve Erzurum hemşeri derneklerinin Havaalanı Mahallesi'nde,
- Sivas hemşeri derneklerinin Tuna Mahallesi'nde,
- Malatya ve Kastamonu hemşeri derneklerinin Nine Hatun Mahallesi'nde,
- Giresun, Sivas, Kastamonu ve Amasya hemşeri derneklerinin Fatih Mahallesi'nde,
- Göçmen derneklerinin ve Ordu hemşeri derneklerinin Mimar Sinan Mahallesi'nde,

- Kayseri, Malatya ve Sivas hemşeri derneklerinin Kazım Karabekir Mahallesi'nde,
- Çorum hemşeri derneklerinin Namık Kemal Mahallesi'nde,
- Sinop Hemşeri derneklerinin Yavuz Selim Mahallesi'nde,
- Kastamonu, Kayseri ve Çankırı hemşeri derneklerinin Menderes Mahallesi'nde,
- Ordu, Tokat ve Sivas hemşeri derneklerinin Oruç Reis Mahallesi'nde,
- Kastamonu, Tokat ve Sinop, yani Karadeniz Bölgesi'nde yer alan illere ait hemşeri derneklerinin Turgut Reis Mahallesi'nde,
- Niğde, Sivas ve Çankırı hemşeri derneklerinin Fevzi Çakmak Mahallesi'nde,
- Siirt ve Edirne hemşeri derneklerinin Kemer Mahallesi'nde,
- Göçmen derneklerinin, Giresun ve Ordu hemşeri derneklerinin Davutpaşa Mahallesi'nde,
- Sinop, Ordu ve Giresun hemşeri derneklerinin Birlik Mahallesi'nde yoğunlukta olduğu görülmektedir.

Erdoğan (2002) ve Işık ve Pınarcıoğlu (2001)'nin çalışmalarında yoksullar arasındaki dayanışmanın hemşerilik ve ekrabalık ekseninde olduğunu ifade ettiği gibi, Esenler ilçesinde de kurulan yardımlaşma dernekleri hemşerilik ekseninde kurulmuştur. Kısaca özetlemek gerekirse, mübadele sonrasında Rumlardan boşalan bölge iç göçler için bir destinasyon oluşturmuştur. Esenler ilçesine iç göçle gelen bireyler için bir nevi tampon bölge haline gelen Esenler ilçesinde yoksullukla mücadelelerine “birlikte” ve “dayanışma” ile devam etmiş, bunu da aynı mahallelerde yaşama ve yardımlaşma dernekleri aracılığı ile ihtiyaç sahiplerine yardım ederek yapmaya çalışmıştır. Işık ve Pınarcıoğlu (2001)'nin çalışmalarında “nöbetleşe yoksulluk” kavramı ile de ifade etmeye çalıştığı gibi, birlikte yaşayarak ekonomik kalkınmayı ve sosyalleşmeyi kendi içinde başarabilenler, ekonomik koşullarını iyileştirmelerinin ardından kendi yoksulluklarını bu bölgelere gelen yeni yoksullara devretmişlerdir.

Tablo 3.2: Esenler İlçesi Sigortalı ve İşveren Sayıları

Esenler İlçesi Sigortalı ve İşveren Sayıları															
Esenler İlçe Nüfusu (2015)		459.983													
Dönem	İşyeri Sayısı	Sigortalı Sayısı													
		4/a	4/b	4/c	Toplam										
2015/Ocak	9.944	67.637	18.312	4.407	90.356										
2016/Ocak	10.008	67.905	18.312	4.407	90.624										
Esenler İlçesi GSS (Genel Sağlık Sigortalısı) Sayıları (31 Mart 2016 itibariyle)	TESCİL EDİLEN					TESCİL EDİLMEYEN					TESCİL EDİLEN + EDİLMEYEN TOPLAM				
	*60/1-C1 (Yeşilkart)	60/1-G1	60/1-G2	60/1-G3	TOPLAM	60/1-C1 (Yeşilkart)	60/1-G1	60/1-G2	60/1-G3	TOPLAM	60/1-C1 (Yeşilkart)	60/1-G1	60/1-G2	60/1-G3	GENEL TOPLAM
	19.960	17.257	789	48	38.054	523	277	3	0	803	20.483	17.534	792	48	38.857
*Not: 2016 Yılı Asgari Ücret Tarifesine Göre Gelir Durumu Karşılığı Ödenmesi Gereken GSS Prim Miktarlar:															
C1 olanlar		Primi Hazinece Karşılanır													
G1 olanlar		65,88 .-TL													
G2 olanlar		197,64.-TL													
G3 olanlar		395,28.-TL													

Kaynak: SGK

Tablo 3.2’de de görüldüğü üzere, Esenler İlçesi’nin nüfusu ve sigortalı sayısı karşılaştırıldığında, kayıt dışı istihdamın yüksek olduğu anlaşılabilmektedir. Öte yandan, yeşil kart sahibi bireylerin sayısının Gelir Düzeyi 1 olarak adlandırılan G1’den fazla olduğu gibi, G3 yani en yüksek gelir düzeyinde ise yalnızca 48 kişi vardır. Bu da aslında Esenler İlçesi’nde, Işık ve Pınarcıoğlu (2001)’nin çalışmalarında “nöbetleşe yoksulluk” kavramı ile açıkladığı gibi yoksulluğun nöbetleşe bir hale geldiğini ve hiç sona ermediğini göstermektedir. Yeşil kart sahibi olan bu bireylerin, fiziksel ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayarak mutlak yoksulluk düzeyinden görece yoksulluğa geçmeye çalıştığını da bu nedenle ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Bölgede gelir düzeyinin düşüklüğü nedeniyle, ayni ve nakdi yardımlar ciddi önem kazanmıştır. Gerek Esenler Belediyesi ve gerekse de İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından bölgeye sosyal belediyecilik anlayışıyla, ayni ve nakdi yardımlar yapılmaktadır.

Gelir dağılımının Esenler İlçesi’nde Ek 1.’de Esenler İlçe Emniyet Müdürlüğü’nden alınan suç istatistiklerinde de görüldüğü üzere, 2013 yılından bu yana bölgede en yüksek oranlı suçlar hırsızlık ile alakalı olmaktadır. Bölgede 2013 yılında çok yüksek düzeyde olan uyuşturucu kullanımı ve buna bağlı suçlarda azalma kaydedilmişse de, hırsızlık oranlarında azalma kaydedilememiş ve hatta gün geçtikçe hırsızlık suçları artmıştır. 2013 yılı sonrasında hırsızlık oranlarının artmasında, bölgeye yerleşen Suriyeli nüfusun da çok ciddi etkisi olduğu tahmin edilmektedir. Çoğu zaman herhangi bir gelir sahibi olmayan ya da düşük ücret ile enformel sektör dahilinde çalışan Bu nedenle de, Suriyeli nüfusun istihdam edilmesinin bölge suç oranlarının düşürülmesinde etkisi olacağı tahmin edilmektedir.

Öte yandan, bölgede istihdam anlamında Esenler Otogarı, Tekstil Kent ve hal çok ciddi önem taşımaktadır. 1994 yılında hizmete giren Esenler Otogarı, Anadolu’dan gelen halkın ilk uğradıkları yer olduğu gibi, çoğu zaman hemşeri ilişkileri ile şekillenmiş istihdam imkanları da sağlamıştır. Özellikle yeterli kalifikasyonu olmayan bireylerin servis sektöründe hizmeti için Otogar ve hal çok ciddi önem taşımış, bölge ekonomisine ciddi katkılar sağlamıştır. Otogarda 300’den fazla acentenin olduğu,

doğrudan 6000 kişinin istihdam edildiği ve günlük 2 trilyonun üzerinde para akışının olduğu tahmin edilmektedir (Emlak Ansiklopedisi 2016). Tekstil kent ise 1996 yılında açılmış ve şu anda 4297 şirketi içinde barındırmaktadır (Tekstil Kent 2016) Tekstil kent ve bölgede bulunan binlerce konfeksiyonun ise, gerek legal gerekse illegal istihdam sağladığı da ayrıca bilinmektedir. Işık ve Pınarcıoğlu (2001)'nin nöbetleşe yoksulluk ile işaret ettiği, ilişkiler ağı ile oluşan ve yoksulluğun devredilmesi sürecini kapsayan bu süreç esasen bu konfeksiyonlarda, halde ve otogarda çok net biçimde görülmektedir. Göç ile gelen halkı gerek legal ve gerekse illegal biçimde istihdam eden otogar, hal ve tekstil kent zamanla bu istihdam ettikleri bireylerin yönetici pozisyonlarını elde etmesi ve ekonomik olarak durumlarını biraz daha toparlaması ile istihdam edecek yeni bireylere ihtiyaç duyması neticesinde, bölgeye göç ile yeni gelen bireyleri istihdam etmiş ve böylece kendi yoksulluklarını yeni gelen yoksullara devretmişlerdir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, günümüzde Anadolu'dan göç Esenler bölgesi için neredeyse sona erdiği için, bölgeye gelen yeni yoksullar ise Suriyelilerden oluşmaktadır. Yani, sistem yoksullukla beslendiği ve yoksulluğa ihtiyaç duyduğu için, bölge insanının yoksul olması değiştirilmesi gereken bir durum olmak şöyle dursun, sistemin üzerine kurulu olduğu zemini oluşturmuştur. Bu nedenle de, Esenler bölgesi için yoksulluk çözülmesi gereken bir sorun değil, var olan legal ve illegal istihdamın bekası için temel koşul haline gelmiştir. Özetleyecek olursak, bugün itibarıyla bölgeye gelen yeni Suriyeli nüfus ise, 1990'lı yıllarda Anadolu'dan Esenler'e gelen ve hemşeri ya da akrabalık ilişkileri ile legal veya illegal istihdam edilen bu yoksul kitlenin yerini almış, sistemdeki yoksul ihtiyacını karşılamıştır.

Yoksullukları nedeniyle, bölgede birçok vatandaşa Devlet tarafından yapılan ayni ve nakdi yardımlar ile ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Bölgeye yapılan nakdi yardımlara ek olarak, çocuk bezi ve evde bakım hizmeti gibi birçok ayni yardım da yapılmış, sosyal hizmetler bölgede yardıma muhtaç bireylerin yaşam kalitelerini arttırmaya çalışmıştır.

Tablo 3.3: İBB Tarafından Esenler İlçesi'nde Yapılan Maddi Yardımlar
(İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, 2016)

Yıllar	Maddi Yardım Yapılan kişi sayısı	Toplam yapılan maddi yardım
2013	4981	1.603.590 TL
2014	4138	1.942.521 TL
2015	3665	1.865.212 TL
2016 (İlk üç ay)	1330	403.830 TL

Tablo 3.3'de görüldüğü üzere, İBB tarafından Esenler İlçesi'nde yapılan yardımların miktarı ve kişi başına yapılan yardım sürekli olarak artmıştır. Bu yardımlar, sosyal ve ekonomik muhtaçlıkla karşılaşan, asgari seviyede dahi geçinme imkanı bulamayan kişi ve ailelere destek olarak, en kısa sürede kendi kendilerine yeterli hale getirmek amacıyla karşılıksız parasal nitelikte yapılmıştır. İBB'ye başvuran bireylerin, evlerinde ziyaret edilmeleri ve kurul kararı ile bu yardımların yapıldığı bilgisi İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü tarafından ifade edilmiştir.

Tablo 3.4: Geriye Göç İçin İBB Tarafından Yapılan Yardımlar
(İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü 2016)

Yıllar	Yardım yapılan aile sayısı	Yardım miktarı
2015	262	469.496 TL
2016	52	89.604 TL

Esenler ilçesi, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, göç ile şekillenmiş bir bölgedir. Bu nedenle de, İBB tarafından geriye göç etmek isteyen vatandaşlara maddi yardımlar yapılmakta ve böylece hem bu bireylerin mağdur durumda İstanbul'da yaşamaları önlenmeye, hem de geri dönerek Anadolu'da daha önce yaşadıkları bölgeye katkı sağlamalarının önü açılmaya çalışılmaktadır. Ancak, yine belirtmek gerekir ki son zamanlarda bölgede demografik değişiklik oluşturacak kadar en büyük göçün iç göç değil, dış göç olduğu ve Suriyeli nüfusun bölgede ciddi rakamlara ulaştığı da tahmin edilmektedir.

Tablo 3.5: İBB Tarafından Yapılan Eğitim Yardımları
(İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, 2016)

Yıllar	Yardım yapılan şehit çocuğu, yetim, öksüz, engelli ilkokul, ortaokul, lise ve rehabilitasyon mrkz eğitim ve öğrenim gören öğrenci sayısı	Yapılan yardım miktarı
2013	1741	348.200 TL
2014	1629	325.800 TL
2015	1817	363.400 TL

Esenler İlçesi'nde yaşayan şehit çocuğu, yetim, öksüz, engelli ilkokul, ortaokul, lise ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim ve öğrenim gören öğrencilere durumlarını belgelemek kaydıyla bir kereye mahsus yukarıdaki yardımlar yapılmıştır. Bu nedenle de, ailelere yapılan yardımlara ek olarak, muhtaç durumda olan öğrencilere de ayrıca yardım yapılması bölgede eğitim ve öğretime artık daha fazla önem verilmeye çalışıldığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Tablo 3.6: İBB Tarafından Yapılan Eşya, Giyim ve Alışveriş Yardımları
(İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, 2016)

Yıllar	Eşya yardımı yapılan aile sayısı	Giyim yardımı yapılan aile sayısı	Alışveriş kuponu verilen aile sayısı	Verilen alışveriş kuponu sayısı	Verilen alışveriş kuponlarının değeri
2013	34	702	3648	71.449	1.786.225 TL
2014	68	12	2675	-	1.017.086 TL
2015	36	20	2568	-	2.353.482 TL
2016 (İlk üç ayı)	10	13	-	-	-

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, İBB tarafından Esenler İlçesi'nde yapılan yardımlar yalnızca bireylere ve öğrencilere yapılan maddi desteklere ek olarak; eşya, giyim, alışveriş kuponu yardımları da bölgede ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermede ciddi katkı sağlamıştır. Kadın koordinasyon merkezleri aracılığı ile tespit ve bu yardımların dağıtımını yapan İBB, böylece sosyal belediyecilik anlamındaki politikalarına ve faaliyetlerine Esenler İlçesi'ni de dahil etmektedir.

Tablo 3.7: İBB Tarafından Bölgede Yapılan Ayni Yardımlardan Bez ve Medikal Malzeme Yardımı (İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü)

Yıllar	Medikal malzeme yardımı yapılan kişi sayısı	Dağıtılan bez sayısı	Bez dağıtılan kişi sayısı
2013	19	40.956	105
2014	27	64.720	124
2015	12	61.520	115

Esenler İlçesi'nde yapılan maddi yardımlara ek olarak, direk ihtiyacı gidermeye yönelik yardımlar da yapılmaktadır. Medikal malzeme yardımları ve bez dağıtımı da bunların başlıcaları arasındadır. Böylece, ailelere maddi yardımlar ile destek olunmasının yanı sıra, direk ihtiyacı ortadan kaldırmaya ve yaşam kalitesini bir nebze olsun arttırmaya yönelik yardımlar da yapılmaktadır.

Tablo 3.8: İBB Tarafından Sağlanan Kadın ve Aile Sağlığı Hizmetleri, Evde Sağlık Hizmetleri, Vektörlerle Mücadele Hizmetleri (İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü 2016)

HİZMET TÜRÜ			2013	2014	2015	Toplam
E S E N	Kadın ve Aile Sağlığı Hizmetleri	Hizmet Verilen Kişi Sayısı	7.245	4.217	96.156	107.618
		Verilen Hizmet Miktarı	24.087	10.444	43.038	77.569
		Maliyet (TL)	389.677 TL	228.310 TL	957.620 TL	1.575.607 TL
L E R	Evde Sağlık Hizmetleri	Hizmet Verilen Kişi Sayısı	234	215	219	668
		Verilen Hizmet Miktarı	2.128	2.828	3.443	8.399
		Maliyet (TL)	237.389 TL	300.952 TL	381.821 TL	920.162 TL
	Vektörlerle Mücadele Hizmetleri	Gidilen Toplam Kaynak Sayısı	5.880	4.347	5.565	15.792

Yukarıdaki tabloda da görülebileceği üzere, İBB tarafından bölgeye yapılan ayni yardımlar sağlık hizmetlerini de kapsamış ve bölgeye birçok sağlık hizmeti direk olarak götürülmüştür. Özellikle kadın ve aile sağlığı hizmetlerine ağırlık verilmesi, bölgede doğum kontrole, aile ve nüfus planlamasına da özen gösterilmek istendiğini de ortaya koymaktadır. Ayrıca, hasta ve ihtiyaç sahibi bireylere de evde sağlık hizmetinin götürülmesi ile bireyler çoğu zaman hastaneye gitme gereği duymaksızın tedavi olabileme şansını elde etmekte.

Kısaca özetleyecek olursak, Esenler ilçesinin büyük bir kesimini Anadolu'dan İstanbul'a göç ile gelen bireyler oluşturmuştur. Bu bireyler Esenler ilçesine ilk geldikleri zaman hemşerilik ya da akrabalık ilişkilerine göre yerleşmişler ve bölgede gecekondulaşma bu şekilde başlamıştır. Ancak daha sonraları bu bireylerin kalifikasyonlarındaki yetersizlikler nedeniyle ya çok düşük gelirle ya da illegal biçimde istihdam edilmesi neticesinde ilçe geneli yoksul bireylerden oluşan, eğitim ve öğretim oranının çok düşük olduğu bir ilçe haline gelmiştir. Kalifikasyonlarındaki yetersizlikler nedeniyle de, bireyler otogar, tekstil kent ya da hal gibi yerlerde illegal ya da çok düşük ücretle çalışmışlardır. Gelirlerindeki yetersizlikler nedeniyle, son dönemlerde devletin sosyal devlet politikalarına ağırlık vermesi ile daha iyi durumda olsalar ya da ihtiyaçlarını kısmen karşılayabilseler de, göçle geldikleri ilk dönemlerde ne yazık ki bu durum bu şekilde sonuçlanmamıştır. Barınma ihtiyaçlarının yoğun gecekondulaşma, iş ihtiyaçlarının ise illegal ya da çok düşük ücretlerle sağlanması, eğitim düzeylerinin ve okuma yazma oranlarının düşüklüğü gibi birçok faktör Esenler İlçesi'nde yoksulluğun bir arada yaşayan, hemşeri ve akrabalar arasında kümелendiği bir hal almıştır. Yoksullukları nedeniyle toplumun geri kalanından izole olan ve sosyal dışlanmaya uğrayan bu bireyler, hem bu sosyal dışlanma hem de yoksullukları ile baş etmek için yine bu yoksullukları ekseninde birleşmiş ve dayanışmayı tercih etmiştir. Çalıştıkları işlerde zamanla yükselmeleri, Anadolu'dan gelen yeni göç dalgalarının ve Suriye'den gelen dış göçün de etkisi ile, bu yoksulluklarını yeni gelenlere devretmişler ve böylece Işık ve Pınarcıoğlu Nöbetleşe Yoksulluk (2001)'nin nöbetleşe yoksulluk kavramı ile ortaya koyduğu sistemin ihtiyaç duyduğu yeni yoksullar ortaya çıkmıştır. Bireyler arasında bu yoksulların devri esasen tam olarak yoksul dayanışması olarak nitelenen, akrabalar ve hemşeriler arasında iş-aş yardımı olarak kendini gösteren bir dizi eyleme tekabül etmektedir. Şüphesiz ki, çalışma şartlarının çok az iyileştirildiği, illegal çalışmanın hala önüne geçilemediği, çoğu zaman açlık düzeyinde yaşayan bu insanlar için yalnızca gelir düzeylerini yükseltmek değil, daha iyi bir hayat sürmek de temel beklenti haline gelmiştir. İşte bu nedenle, çalışmamızın ileriki bölümlerinde yer alan Türkiye'nin sorunlarını fakirleri gözetten bir yönetimin çözüp çözemeyeceği hakkındaki görüşleri sorulduğunda %76 evet demiş, bölgede ve hatta Türkiye genelinde temel sorunun yoksulluk olduğunu bir bakıma tescillemişlerdir.

70'li yıllara kadar tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olduğu bu bölge kırdan kente göç eden nüfusun kentte kıra en yakın nitelikteki ve o güne kadar yoğun tarım ve hayvancılığın yapıldığı Esenler'i tercih etmesine sebep olmuştur. Yoğun göç dolayısıyla yeni yerleşim alanlarının oluşmuş ve Esenler aldığı göç yoğunluğunu bugüne kadar sürdürmüştür. Esenler'in aldığı bu niteliksiz göç sosyal dışlanmanın sebebi olan eğitimi ve ekonomisi yetersiz bir kitlenin buraya yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu durumun üstesinden gelmek için ise bireyler, çoğu zaman hemşeri-aile içerisinde sosyalleşerek sosyal dışlanmayı aşmaya çalışmaktadırlar.

3.2. Bulgular ve Yorum

Tablo 3.9: Araştırmaya Katılan Kişi Sayısı ve Bu Kişilerin Cinsiyet Dağılımı

	N	%
KADIN	224	49
ERKEK	233	51
TOPLAM	457	100

Araştırmanın örneklemini 224 kadın ve 233 erkek olmak üzere toplam 457 kişiden oluşmaktadır. 2015 TÜİK verilerine göre Türkiye'nin cinsiyete göre nüfus dağılımı 39.511.191 erkek, 39.299.862 kadından oluşmakta, yani oransal olarak Türkiye'nin nüfus dağılımı %50,17 erkek ile %49,83 kadın şeklindedir. İstanbul'un dağılımı ise, Türkiye verilerine paralellik göstermekte, 7.360.499 ile % 50,21'i erkek ve 7.296.935 ile % 49,79'u kadın şeklindedir. Esenler'de ise dağılım 237.018 ile %51,52 erkek ve 222.965 ile % 48,48 kadın şeklindedir (TÜİK 2015). Bu da, araştırmaya örneklem katılımcı sayısının ve bu kişiler arasındaki cinsiyet dağılımının, Türkiye ve İstanbul nüfusunun cinsiyet dağılımı ile de paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 3.10: Katılımcıların Yaş Dağılımı

	N	%
18 - 24	126	28
25 - 34	117	26
35 - 44	97	21
45 - 54	65	14
55 VE ÜZERİ	52	11
TOPLAM	457	100

Araştırmamıza katılan bireylerin %53,2'si genç, 34 yaş altı, bireylerden oluşmaktadır (18-24 yaş arası 126 birey ve 25-34 yaş arası 117 birey). %46,8'i ise orta yaş, yani 34 yaş ve üzerini kapsamaktadır. Bu durumun, bölgeye gelen göç, doğum oranı ve eğitim durumu ile de alakası bulunmaktadır. Öte yandan, Türkiye geneline baktığımızda ise, TÜİK 2015 verilerine göre 20-34 yaş arası nüfusun 19.005.566 ile oranı % 24,13 orta yaş ve üzerinin ise 34.263.767 ile oranı % 43,51'dir. İstanbul'da aynı verilere bakıldığında 20-34 yaş arası nüfus 3.899.241 ile %26,6 orta yaş ve üzeri 6.3407.47 ile %43,25'tir. Esenler'de ise şu şekildedir; 20-34 yaş arası nüfus 126.950 ile %27,59 orta yaş ve üzeri 211.708 ile %46,02'dir yani aslında Türkiye ve İstanbul ortalaması ile de paralellik göstermektedir.

Tablo 3.11: Katılımcıların Medeni Hali

	N	%
EVLİ	283	62
BEKAR	155	34
BOŞANMIŞ	12	3
DUL	7	2
TOPLAM	457	100

Araştırmamıza katılan bireylerin, %62'si evli ve %34'ü bekârdır, ayrıca araştırmamızın verileri Esenler Belediyesi'nin 2011 yılı Hane Halkı Araştırmasıyla da uyushmaktadır ki bahsi geçen bu araştırmaya göre Esenlerde evli birey oranı %62,9 bekar birey oranı %31,1'dir. TÜİK 2015 verilerine göre, 15 ve üstü yaş grubu içerisinde evli oranı 215.232 kişi ile %63 ve bekâr oranı 103.575 kişi ile %30,5'tir (TÜİK 2015). Ancak dikkat çeken bir diğer nokta da yalnızca %3 düzeyinde olan boşanma istatistiğidir. Bu veri bize dini kanaatler, aile kurumunun toplumdaki yeri, araştırmanın yapıldığı bölge vb. faktörler göz ardı edilmemek kaydıyla toplumun boşanma konusuna bakışını göstermektedir. Seküler karakterli ilçeler, daha muhafazakâr bir yapıya sahip olan Esenler ile karşılaştırıldığında boşanma oranının daha yüksek olduğu görülecektir. İlçe bazında elimizde veri olmamakla birlikte TÜİK'in boşanan bireylerden erkeğin ikamet ettiği ilçe verisi bulunmaktadır. Bu veriden hareketle örneğin daha seküler bir karaktere sahip olan Kadıköy'de 1.342 birey nüfusa oranı %0,28 veya Beşiktaş'ta 542 birey nüfusa oranı %0,28 ya da Bakırköy'de 581 birey nüfusa oranı % 0,26 ama Esenler'e baktığımızda 672 bireyle nüfusa oranı %0,14'tür. Bu konuda Türkiye ve

İstanbul verileri şu şekildedir; Türkiye genelinde 131.830 kişi nüfusa oranı %0,16 İstanbul ise 28.023 kişi nüfusa oranı %0,20'dir (TÜİK 2015).

Tablo 3.12. Katılımcıların Eğitim Durumu

	N	%
OKUR-YAZAR DEĞİL	9	2
SADECE OKUR-YAZAR	8	2
İLKOKUL MEZUNU	170	38
ORTAOKUL MEZUNU	79	18
LİSE VE DENGİ MEZUNU	138	31
YÜKSEKOKUL VEYA FAKÜLTE MEZUNU	37	8
YÜKSEK LİSANS VEYA DOKTORA	6	1
TOPLAM	447	100

Araştırmamıza katılan bireylerin eğitim durumu aslında Türkiye ve Esenler genelindeki durumla paralel niteliktedir. Fakülte ve doktora mezunu oranının %8 olduğu ve Türkiye ortalamasının altında kaldığını görülmektedir. TÜİK verilerine göre Fakülte ve doktora mezunu sayısının Türkiye nüfusuna oranı %10,3 iken bu oran Esenler'de %8'dir. Araştırmamıza katılan bireyler incelendiğinde, %38'inin ilkokul mezunu olduğu görülmektedir ki bu istatistik aslında bölgede eğitim oranının ne kadar düşük olduğunu gösterebilmektedir. Yeterli düzeyde eğitim alamamış bireyin, kalifikasyonu da yine bu nedenle limitli olacağından, eğitim düzeyi düşük bir bölgenin temel problemlerinden biri de yoksulluktur. Bu nedenle de, en fazla ilkokul düzeyine kadar eğitim almış bireylerin oranının %42 olduğu düşünüldüğünde, bölgedeki istihdam ve gelir düzeyi hakkında da bir fikir sahibi olunabilecektir. TÜİK tarafından 2014 yılında açıklanan eğitim durumuna göre yoksulluk oranları şöyledir; Okur-yazar olmayanların %27,7'si, bir okul bitirmeyenlerin %25,1'i, lise altı mezunlarda %12,5, lise ve dengi mezunlarda ise %5,7, Yükseköğretim mezunları %1,3 (TÜİK 2015).

İstatistiklerdeki düşüklüğe ek olarak, aslında bölgede birçok eğitim kurumu bulunmaktadır. Esenler genelinde; 56 kamu eğitim kurumu (1 anaokulu, 19 ilkokul, 5 imam hatip olmak üzere 21 ortaokul, 3 imam hatip olmak üzere 10 lise ve Halk eğitim merkezinin bünyesinde 5 eğitim kurumu) ve 41 özel eğitim kurumu (5 anaokulu, 2 ilkokul, 5 ortaokul, 3 lise, 7 öğrenci yurdu, 6 rehabilitasyon merkezi ve 13 dil kursu-sınavlara hazırlık merkezleri-etüt merkezleri) bulunmaktadır (MEB 2016). Bunlara ek

olarak, bölgede yüksek öğrenim almış birey sayısı az da olsa, Esenler’de Yıldız Teknik Üniversitesi’nin Davutpaşa Kampüsü bulunmaktadır.

Tablo 3.13: Katılımcıların Doğum Yeri

	N	%
ESENLER	110	27
ESENLER DIŞI	303	73
TOPLAM	413	100

Araştırmamıza katılan kişilerin %73’ü Esenler dışında doğan ve daha sonra bu ilçeye gelen bireylerden oluşurken, bu bölgede yaşayanların yalnızca %27’si Esenler İlçesi’nde doğmuştur. Esenler dışı cevabı verenlerin oranının yüksek olması, Esenler’in yoğun göç alan bir bölge olduğunu ayrıca ispatlar niteliktedir. Bu durum, bölgede yaşayan bireylerin nüfusa kayıtlı oldukları iller incelendiğinde de ayrıca ortaya çıkmaktadır. Esenler İlçesi’nde yaşayan bireylerin nüfusa kayıtlı oldukları ile göre sıralamaları ve bu sıralamaların son 5 yılda nasıl değiştiği çalışmamızın arkasında ek bir liste olarak ayrıca verilmiştir.

Öte yandan, bu göçün de büyük kısmı ekonomi/istihdam kaynaklı sebeplerle ortaya çıkmaktadır zira Esenler Belediyesi’nin 2011 yılı Hane Halkı Araştırması’na göre, Esenler merkezli İstanbul’a göç edenlerin %33,9’u iş aramak/iş bulmak sebebiyledir. TÜİK verilerine göre; 1990’da bir önceki sayıma göre esenler nüfusu %35 artmıştır. 1997’de %21, 2000’de %38 2007’de %19 artış göstermiştir (Karakuzulu vd. 2010). 2008 yılına gelindiğinde her ne kadar düşük göçükse de bu belediyelerin mücavir alanlarının değişmesinden kaynaklanmaktadır

Öte yandan, Esenler ’de yaşamak denekler açısından bir nevi “kader” olarak da görülmektedir. Zira Esenler ’de yaşamının Sosyal dışlanmışlık kaynaklı bir zorunlu ikamet tercih yeri olduğunu 2014 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesini yaptırmış olduğu “İstanbul Çevre Üzeni Planının Kentsel Yaşam Kalitesine İlişkin Yaklaşımının Mekana Yansıtılmasına Yönelik Beklentilerin Tespit Edilmesi Araştırması’nda da görmekteyiz. Katılımcılara, “Hangi semte/ilçeye taşınmak istersiniz?” şeklinde sorulduğunda Esenler’e taşınmak isterim diyenlerin oranı %0,9 ile oranı en düşük ilçeler arasındadır. En çok tercih edilen ilçeler ise Beşiktaş, Bakırköy, Şişli gibi

ilçelerdir. Cevap yok diyen 44 bireyi göz önünde bulundurduğumuzda bu kişilerin kimlik bunalımı yaşadıklarını söyleyebiliriz.

Sadece ekonomik yoksulluk değil aynı zamanda sosyal dışlanmışlık da kişinin kendini doğum yeri tanımını içerisinde bir yere ait hissetmemesine sebep olabilir. Örneğın, bireyin doğum yeri Artvin ve bir yaşında iken aile İstanbul'a yerleşmiş. Bu bireye nerelisin diye sorulduğunda İstanbul'da doğmadığı için kendini buralı hissetmemekte, aynı zamanda Artvin onun yaşam çevresi olmadığı ve oranın sosyal dokusuna da uyum sağlayamadığı için kendini Artvinli de hissetmemektedir.

Tablo 3.14: Katılımcılar Arasında Esenler' de Doğmayanların Esenler'e Kaç Yaşında Geldiğı.

	N	%
1 - 10 YAŞ	35	22
11 - 20 YAŞ	62	39
21 - 30 YAŞ	50	31
31 - 40 YAŞ	7	4
41YAŞ VE ÜZERİ	6	4
TOPLAM	160	100

Daha önceki tabloları açıklarken de ifade edildiğı gibi, Esenler İlçesi göçler ile şekillenmiş bir bölge ve bu nedenle de bölgeye gelenler küçük yaşta aileleri ile bölgeye göç edenlerden oluşmaktadır, zira bu aileler ekonomik nedenlerle bölgeye göç etmektedir. Tablo 14 ve Tablo 15'i bir arada değerlendirdiğimizde, İstanbul dışında doğanların sayısı ile Esenler 'de doğanların sayısı karşılaştırıldığında, Esenler 'in İstanbul'un içinden de göç aldığı görülmektedir. İstanbul'un gelir düzeyi daha düşük ilçelerden biri olduğu kendini bu karşılaştırmada da göstermektedir, zira İstanbul'da yaşayan ancak gelir düzeyinin düşüklüğü nedeniyle yaşadığı bölgede görece yoksul olan bireyler için Esenler yeni bir göç destinasyonu haline gelmiştir.

Tablo 3.15: Katılımcıların Aile Kökenleri

	N	%
İSTANBUL	12	3
KARADENİZ BÖLGESİ	124	28
GÜNEY DOĞU VE DOĞU ANADOLU BÖLGESİ	93	21
DİĞER BÖLGELER	171	38
YURTDIŞI	45	10
TOPLAM	445	100

Işık ve Pınarcıoğlu (2001)'nin nöbetleşe yoksulluk kavramını ortaya koydukları çalışmalarında da ifade edildiği gibi, Türkiye’de içgöç hareketlerinin çok büyük bir kısmı aynı ilden ya da ilçeden ve çoğu zaman da aralarında akrabalık ilişkisi bulunan bireylerin bir arada ve aynı yere göç etmeleri ile olmuştur. Akabinde, yeni gelinen yerde ekonomik şartları iyileşen ve sosyal statüsünü de yükseltebilen birey, kendi yoksulluğunu bu bölgeye yeni gelen bireylere devretmekte ve Işık ve Pınarcıoğlu (2001)'nin nöbetleşe yoksulluk adını verdikleri durum ortaya çıkmaktadır.

Gökçe vd. (1993)'nin yapmış olduğu çalışmada da ifade ettiği üzere, Türkiye’de 1960’lı yıllarda yapılan ilk gecekondu araştırmaları aynı yöreden, ilden ya da ilçeden göç eden kimselerin büyük kentlerin gecekondu bölgelerinde bir arada yaşamalarının Türkiye’de kentleşmenin önemli özelliklerinden birisi olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum da aslında göç öncesi var olan dayanışma ve bir arada yaşama duygusuyla son derece paraleldir zira bu kümelenme; hemşerilik ya da akrabalık, çoğunlukla her ikisinin iç içe geçmiş şekliyle ortaya çıkmaktadır. Yani hemşeri kümelenmesi ile akraba kümelenmesi iç içe geçmiş bir olgudur ki bu da aslında Erdoğan (2002)'in çalışmasında yaptığı saha araştırmasında da ortaya çıkmıştır. Kentlerde özellikle gelir ve çevre standardı düştükçe, akrabalara yakın olma eğiliminin arttığı gözlenmektedir ki bu da daha önce de ifade edildiği gibi dayanışma ve bir arada yaşama isteği ile ilgilidir. Günümüzde gecekondulaşma minimum seviyeye düşmüş olsa da ikamet edilen ilçe ve konut noktasında değişen bir şey yoktur. Araştırmaya katılan bireylere “aileniz aslen nereli” diye sorulduğunda %28 Karadeniz ile %21 Güney Doğu ve Doğu Anadolu Bölgesi cevabı alınmıştır. Bu veri Esenler’in nüfusunsun yaklaşık %50’sinin bu bölgelerden, Esenler’e göç ettiği göstermektedir. Bu veri aynı zamanda hem araştırmamızı hem de yukarıdaki açıklamayı doğrular niteliktedir; ikamet edilen ilçe ya da semt anlamında aile, akraba, hemşeri gibi etkenler öncelik arz etmektedir. TÜİK 2016 verilerine göre Esenler’de ikamet eden bireylerin %36,5’i Karadeniz Bölgesi’nden ve %33,7’si de Güney Doğu ve Doğu Anadolu Bölgesi’ndendir (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>). Araştırmaya katılan bireylerin bölgesel dağılımdaki oranlar ile TÜİK’ten alınan oranlar arasındaki farklılığın sebebi hane halkı nüfusunun oranlara yansımamasıdır. Doğurganlık oranı yüksek olan Karadeniz, Güney Doğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinden olan ve ankete katılan birey

bir kişi iken hanedeki birey sayısı eş ve çocuklarla birlikte 5-6 kişi olabilmektedir. Ama diğer bölgeleri doğurganlık oranını da göz önünde bulundurarak, ankete katılan birey bir kişi iken hanedeki birey sayısı eş ve çocuklarla birlikte 3-4 kişidir. Ayrıca Araştırmamızın örneklemini (457) ile yurtdışı ve cevap vermeyen (57) birey göz önünde bulundurulduğunda farklılığın sebebi ortaya çıkmaktadır. Bu da esasen araştırmamızın güvenilirliği noktasında bizi doğrulayan bir veridir.

Konuya başka bir açıdan yaklaşacak olursak: T  K 2016 verilerine göre Karadeniz Bölgesi'nden Kastamonulu 27.867, Sinoplu 23.073, Giresunlu 21.993 kişi bunların Esenler nüfusuna oranı %16; Güney Doğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinden Malatyalı 32.660, Siirtli 19.475, Mardinli 13.666 kişi bunların Esenler nüfusuna oranı %14'tür. Görüldüğü  zere Esenler'de en yüksek nüfusu barındıran ve bu bölgelerden olan ilk üç ile baktığımızda Karadeniz Bölgesi'nin ilk üç ili %16 ve Güney Doğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nin ilk üç ili %14 şeklindeyir (T  K 2015). Karşımıza çıkan %30, ancak bölgelerin diğer illeri de hesaba katıldığında yine yukarıda verdiğimiz oranlara ulaşılmaktadır.

Tablo 3.16: Katılımcıların İstihdam Durumu

	N	%
ALIşIYOR	202	44
ÇALIşMIYOR	255	56
TOPLAM	457	100

Araştırmaya katılan bireylerin yarısının kadın olduğu, araştırmanın yapıldığı ilçe, araştırmaya katılan bireylerin sosyokültürel yapıları (muhafazakar) ve araştırmaya katılan bireylerin eğitim düzeyleri düşünüldüğünde bölgedeki işsizlik oranları gayet açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır. Eğitim düzenin düşüklüğünün, özellikle bölgedeki istihdam oranları üzerinde de ciddi etkisi olmaktadır.

Tablo 3.17: Katılımcıların İstihdam Edildikleri Kurumlar

	N	%
KAMUDA İŞÇİ	7	3
MEMUR	7	3
ÖZEL SEKTÖRDE İŞÇİ	118	58
ÜST DÜZEY YÖNETİCİ	1	1
UZMANLIK GEREKTİREN MESLEKLER	3	2
ESNAF	59	29
EV HANIMI	5	2
EMEKLİ	1	1
SPORCU	1	1
TOPLAM	202	100

Araştırmanın yapıldığı bölge olan Esenler’de, yukarıda da çokça belirttiğimiz üzere, eğitim düzeyinin düşüklüğüne paralel olarak bireyin kalifiye olması da söz konusu değildir. Bu nedenle de çoğu zamanla enformel sektöre yönelmekte ve işçi olarak özel sektörde çalışmaktadır. Bölgede özel sektörde işçi olarak çalışanların oranının %58 olması da, bu tezimizi doğrular niteliktedir. Memurluk toplumda daha etkin kültürel çevre talep eden bir meslektir. Bu açıdan bakıldığında çalışanlar içerisindeki memur oranının düşüklüğü tam da bu kültürel çevreye uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır.

Kamuda çalışan işçi oranının düşük olma sebebi ise kamunun kendi işçi istihdamı yerine taşeron şirketler üzerinden bu ihtiyacı karşılamasından kaynaklanmaktadır. Üst düzey yönetici ve uzmanlık gerektiren mesleklerin oranının düşüklüğünün sebebi ise yerleşim birimi ve yakınlarındaki fabrika ya da kurumsal yapıların sayıca minimum düzeyde olmasıdır.

Özel sektörde işçi grubunun diğer gruplara oranla çok olmasının sebebi; daha geleneksel üretim sathına sahip olan işletmelerin/atölyelerin olmasıdır. Esenler yoğun bir şekilde irili ufaklı tekstil atölyelerinin/imalathanelerinin olduğu bir bölgedir. 2006 yılı İBB, İstanbul Sanayi Kümelenmesi Anket Çalışmasına göre de Esenler İlçesinde kümelenen iş kolu Tekstil’dir. Atölyeler işgücünü vasıfsız ya da yarı nitelikli çok sayıda personel ile karşılarlar ve bunların tamamı neredeyse eğitim seviyesi düşük bireylerdir. Bu sebeple ekonomik çalışma ortamı ve diğer nedenlerden kaynaklı İstanbul’a göç eden ailelerin tercih ettiği daha kenar ilçelerden biridir. Bu itibarla burada işgücü açığı bu bireylerden karşılanır. Esenler’de sosyal yaşama kalite katacak alanların yokluğu da tam

bu sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bireylerde bunu talep edecek ne eğitim geçmişi ne de ekonomik güç bulunmamaktadır.

Tablo 3.18: Katılımcıların Sosyal Güvence Durumu

	N	%
EVET	182	90
HAYIR	20	10
TOPLAM	202	100

Geçmişte enformel sektörün ve buna bağlı olarak sosyal güvencenin olmaması, iş kazalarının çokluğu gibi unsurlar aslında devletin denetimi arttırmasına ve kayıt dışı istihdamın önüne geçmesine neden olmuştur. Çalışanların sosyal güvence durumu tablosuna bakıldığında; sosyal güvencesinin olduğunu belirtenlerinin oranının %90,1 olması sağlık politikasının ve güvencesiz işçi çalıştırmamaya yönelik denetimlerinin olumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir. SGK verilerine göre Türkiye'nin aktif olarak çalışan sigortalı oranı %26³ iken İstanbul'un aktif çalışan sigortalı oranı %35,7'dir.

Bu veriler çalışan bireylerin güvenceli çalışmayı talep ettiklerini de göstermektedir. Sosyal güvencesinin olmadığını belirtenlerin oranının 9,9 olması denetimlerde gözden kaçan veya denetlenmemiş alanların hala mevcut olduğunu da göstermektedir. Çalışan ancak sosyal güvencesi olmadığı için resmi anlamda çalışmıyor gözükken bu bireylerin GSS kapsamına alınmamış olması da kurumlar arası bir kopukluk olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.19: Katılımcıların İşsiz Kaldıkları Süre

	N	%
1 YILDAN AZ BİR SÜRE	67	50
1 - 5 YIL	33	25
6 - 10 YIL	11	8
11 - 15 YIL	6	5
16 - 20 YIL	15	11
20 YIL ÜZERİ	1	1
TOPLAM	133	100

6-10 yıl, 11-15 yıl, 16-20 yıl, 20 yıl ve üzeri gruplarındaki bireyler kendilerini işsiz olarak tanımlamalarına rağmen aslında ekonomik olarak bir gelire ihtiyaç

³

Burada genel bir veri olmadığı için SGK websitesinden (<http://www.sgk.gov.tr/>) 81 ilin verilerini toplayarak çıkardık

duymayan ve bu anlamda bir yükümlülüğü olmayan bireylerden oluşmaktadır. Bir yıldan az bir süre ile 1-5 yıl gruplarındaki bireyler ise aramasına rağmen iş bulamayan ve istediği niteliğe göre iş bulamayan bireylerden oluşmaktadır. Özellikle bu iki grupta genel anlamıyla vasıfsızlıktan kaynaklı bir iş bulamama durumu söz konusudur ki bu durum da daha önce de ifade edildiği üzere yetersiz eğitim alma ile paralel bir durumdur. Çalışmayanların işsiz oldukları süre sorusunda cevap vermeyen bireyler çalışmamalarına rağmen herhangi bir işe gereksinim duymayan, asgari geçim düzeyi veya üzerinde bir gelire sahip olan (emekli, ev hanımı, öğrenci vb.) bireylerin oluşturduğu orandır. Bu bağlamda Türkiye'nin işsizlik oranlarına baktığımızda TÜİK verilerine göre 15-24 yaş arası grupta işsizlik oranı % 18,5'tir. Tüm gruplar içerisinde (15-64 yaş grubu) işsizlik oranı %10,5'tir (TÜİK 2015).

Burada cevap vermeyen 122 birey; sosyal güvencesinin olmaması, çalışma ücretini yetersiz bulması, çalıştığı işin niteliğini beğenmemesi, çalıştığı iş koluyla ilgili mesleki edinimini yetersiz bulması gibi nedenlerle iş değiştirme veya işten ayrılma olasılığı yüksek olduğu için çalışıyor olmasına rağmen çalışmadığını belirten kişilerdir. Yine bu 122 bireyin içerisinde bir kısım da ev hanımı olması nedeniyle çalışmadığını belirtmiştir.

Tablo 3.20: Katılımcıların Ortalama Aylık Geliri

	N	%
1000TL VE ALTI	99	22
1000-2000TL	184	42
2000-3000 TL	96	22
3000 -4000 TL	35	8
4000 TL VE ÜZERİ	28	6
TOPLAM	442	100

Daha önce de belirtildiği üzere, Esenler ilçesi bireyler mutlak yoksulluk ile göreceli yoksulluk arasında nöbetleşe yoksulluk kısır döngüsünde yaşayan bireylerden oluşmaktadır. Bu tezimiz, araştırmaya katılan bireylere gelir düzeyleri sorulduğunda da ortaya çıkmıştır. Esenler ilçesine genel olarak bakıldığında, çoğunluğun alt ve orta düzey gelir grubunda olduğu görülecektir. Öyle ki, neredeyse her 4 kişiden biri 1000 TL ve altında gelir elde etmektedir. Asgari ücret düzeyinde gelir sahibi olan bireyler yoksulluk düzeyinde yaşamını sürdüren bireylerdir. 1000 TL ve altı gelir grubundakiler

açlık düzeyinde gelire sahip olanlardır, bunlar barınma ve beslenmenin de içinde bulunduğu bütün ihtiyaçlarını bu gelire karşılamak zorunda olan gruptur. 1000 ile 2000 TL gelire sahip grupta bulunan bireyler ise yoksulluk düzeyindedir. Bunlar pazardan meyve alabilen, bir defa şarküteriye gidebilen, temel ihtiyaç listesinin içerisine yılda bir bayram alışverişi ekleyebilen gruptur. Bu grupların üzerinde gelire sahip bireyler ise orta ve üst gelire sahip bireyler olarak tanımlanabilirler. Bu durumda da, Esenler İlçesi genelinde %65 oranındaki bir nüfusun ayda 2000 TL'nin altında bir gelir ile yaşamak zorunda olduğu ve bu nedenle de toplumun geri kalanına göre görece yoksul olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tablo 3.21: Katılımcıların Şu An İkamet Ettikleri Konutun Kime Ait Olduğu

	N	%
KENDİMİZİN	231	60
AKRABAMIZIN - KİRA VERMİYORUZ	15	4
KİRA	141	36
DİĞER	1	0,3
TOPLAM	388	100

Araştırmaya katılanların %60'ının oturduğu evin kendisine ait olduğunu belirtmesi, Esenler ilçesi genelinde bireylerin kendi yaşam kalitelerini arttırabilmek için en temel ihtiyacı barınma olarak gördüklerini göstermektedir. Bir üst tablo ile karşılaştırıldığında gelir düzeyine bağlı olarak ev sahibi olabileceklerin oranı yaklaşık %35 iken %60'ın ev sahibi olması bir kısım bireylerin yaşam kalitelerinden ödün vererek, günlük ihtiyaçlarından kısarak ev sahibi olabildikleri anlaşılmaktadır. Bu durum da, bireylerin ev alabilmelerinin yalnızca Esenler ya da Esenler gibi ev fiyatlarının düşük olduğu bölgelerde mümkün olduğunu ve bu nedenle de bu bireylerin Esenler'i tercih ettiği tezini doğrulamaktadır. Öte yandan, 2014 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesini yaptırmış olduğu "İstanbul Çevre Düzeni Planının Kentsel Yaşam Kalitesine İlişkin Yaklaşımının Mekâna Yansıtılmasına Yönelik Beklentilerin Tespit Edilmesi Araştırması'nda, deneklere "Bu Eve / Daireye Taşınmanızda Konut Fiyatlarının Ucuz Oluşu Ne Kadar Etkili Olmuştur?" şeklinde soru sorulduğunda, deneklerin %75'i son derece etkili olduğunu belirtmiştir. Bu durum da aslında, Esenler'de yaşamının zorunlu bir tercih olduğunu ve temel nedeninin ekonomik olduğu tezini son derece doğrulamaktadır. Daha önce de maddi koşulların yetersizliğine vurgu yapıldığı gibi, Esenler ilçesinde konut ediniminin sebebi, yoksul insanların kendilerini

güvencede hissetmesinden kaynaklanmaktadır. Hem aile, hemşerileri ile aynı mahalle ve bölgede yaşayabilecekleri, hem de maddi imkanlarının yettiği bir yer olarak kendilerini güvence altına almak istemektedirler. TÜİK verilerine göre 2016 ilk iki ayında konut satışı şu şekildedir; Ocak ayında 208, Şubat ayında 236'dır (TÜİK 2015)

3.2.1. Sosyal Dışlanmanın Ekonomik Boyutu - Yoksulluk

Bu bölümde sosyal dışlanmanın ekonomik boyutunu, yani yoksulluğu, ailenin maddi durumunu analiz ederek ortaya koymaya çalıştık. Bunu yaparken de, bir önceki bölümde var olan demografik özellikleri ve koşulları da göz önünde bulundurarak, bölgeye bakışımızın objektifliğini daha sağlam bir analiz üzerine oturtmaya çalıştık.

Tablo 3.22: Katılımcıların Banka Hesap Sahibi Olmaları

	N	%
EVET	214	49
HAYIR	226	51
TOPLAM	440	100

Araştırmamıza katılanların yarısının banka hesabının olmaması, Esenler İlçesi'nde bireylerin online ya da banka hesapları üzerinden değil de, geleneksel yöntemler ile bankacılık işlemlerini gerçekleştirdiklerini ifade etmemizi sağlamaktadır. Daha çok nakit para ile işlem yapmaya yönelen bir bireyin, bankalara ihtiyaç duyması ve bu nedenle de bankada hesap açması pek de beklenemez.

Katılımcıların gerçek ekonomik veriler anlamında yoksul insanlar olduklarını söyleyebiliriz. Tablo 16'dan da anlaşıldığı gibi yarıdan fazlasının bir banka hesabı yoktur. Yaklaşık her 10 katılımcıdan 6'sının borçlu olması da göz önünde bulundurulduğunda, insanların borçlanmadan çekinmedikleri yalnız bunu geleneksel yöntemlerle gerçekleştirdiği ve borçlu olduğu kurum banka bile olsa hesap açmak yerine şubeye giderek ödeme yaptığı anlaşılmaktadır. BDDK 2015 verilerine göre Türkiye'de banka hesap sayısı 61.827.822'dir. Hesap sayıları her ne kadar yüksek gözükse de bir kişinin birden fazla bankada hesabının olması ve kurumsal hesapların ayrı açılıyor olması sayının yüksek olma sebebini ortaya koymaktadır.

Tablo 3.23: Katılımcıların Borçluluk Durumları

	N	%
EVET	265	58
HAYIR	190	42
TOTAL	455	100

Esenler ilçesi genelinde, toplumun büyük kesiminin borçlu olduğu görülmektedir. Dahası borcu olanların %72 si bankaya borçludur ki bu da az olan banka ilişkisinin yatırım amacıyla değil borç amacıyla olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Tablo 17 incelendiğinde de borçlu olunan kurumun %71,7’sinin bankalar olması da, banka kredilerinin ve kredi kartlarının yaygın bir şekilde kullanıldığına işaret eder. Bankalardan alınan kredilerin ev alma, iş kurma, evlilik gibi gerekçelerle açıklanması mümkünken; kredi kartına olan borcun açıklanması mümkün değildir. İnsanların cebinde olmayan parayı kredi kartı sayesinde varmış gibi zannedip yaptıkları harcamalar borçlanmalarına neden olmaktadır. Bu da toplumun “ayağını yorganına göre uzat” düsturundan uzaklaştığını görmemiz açısından önemlidir. Bankalar arası Kart Merkezi’nin verilerine göre 2015’in Ocak ayında Türkiye’deki kredi kartı sayısı 57 milyon adet iken 2016’ın Ocak ayına gelindiğinde bu sayı 58,4 milyon adete yükselmiştir. Yine bu çerçevede 2015’in Ocak ayında Türkiye’de kredi kartıyla yapılan alışveriş miktarı 37,2 milyar TL iken 2016’ın Ocak ayına gelindiğinde bu miktar 40,9 milyar TL’ye yükselmiştir (BKM 2015).

Tablo 3.24: Katılımcıların Borçlu Oldukları Kişi Ve Kurumlar

	N	%
AKRABA	40	15
BANKA	190	72
KOMŞU	6	2
DEVLET	15	6
DİĞER	7	3
MAĞAZA	7	3
TOPLAM	265	100

Burada dikkat çeken bir diğer önemli nokta toplumda borçlu olan insanların akraba veya komşuya değil de bankalara borçlu olmasıdır. Bu toplumsal güvenin zedelenmesi noktasında ince bir ayrıntıdır. Borcu olduğunu belirten bireylerin %71,7’si bankalara borçludur. 2015 yılında BBKD tarafından yayınlanan verilere bakarak kullanılan kredilerin niteliğini; %37 konut kredisi, %41 İhtiyaç ve diğer krediler, %20

bireysel kredi kartları ve %2 taşıt kredisi şeklinde görmektedir. Verilen ihtiyaç kredileri miktarının yüksek olması aile, eş-dost ve akrabadan alınan borçlar dışında kalan miktarı tedarik etmek için çekilen ihtiyaç kredileri olabilmektedir (BDDK, 2015).

Ayrıca, akrabaları ve hemşerileri ile bir arada yaşayan ve hatta bunun için yardımlaşma dernekleri dahi Kur'an ancak borç almak gerektiğinde bankaya giden bu bireylerin davranışı da ayrı bir inceleme konusudur. Öte yandan, dinin de emrettiği “akrabaya yardım” acaba göz ardı mı edilmektedir yoksa akrabadan bu yönde bir talep mi gelmemektedir sorusu akla gelmektedir.

Tablo 3.25: Katılımcıların Evlerine Haciz Gelmesi Ya Da Gelmemesi Durumu

	N	%
EVET	23	5
HAYIR	403	95
TOPLAM	426	100

Esenler İlçesi’nde bireylerin borçluluk oranlarının yüksek olmasına karşın, kendilerine haciz gelme durumu daha düşük orandadır. Öte yandan, hacze maruz kalmış bireylerin oranını göz önünde bulundurduğumuzda ise bireylerin risk almamaya çalıştıklarını görmekteyiz. Hacze maruz kalan %5’lik oran içerisinde kiracı olanların oranı, bir önceki ev sahibi olma istatistiği ile karşılaştırıldığında, %62 iken ev sahibi olanların oranı ise 38’dir. Muhafazakâr bir davranış olarak görebileceğimiz bu tablo ışığında şunu ifade edebiliriz; borçlu bireyler ekonomik şartları uygun olmazsa da haciz gelmesine izin vermeyecek kadar borcuna sadıktır. Bu soruya cevap vermeyen 31 bireyin durumları iki farklı şekilde açıklanabilir: Birincisi, bu bireyler içerisine düştükleri ekonomik sıkıntılardan dolayı yaşadıkları haciz travmasını alt edememekten kaynaklı bu soruya cevap dahi vermemişlerdir. İkincisi, evine veya mülküne haciz gelemeyeceğini düşünecek kadar iyi ekonomik şartlara sahip bireylerdir.

Tablo 3.26: Katılımcıların Maddi Yardım Alıp Almamalarına Göre Dağılımı

	N	%
EVET	22	5
HAYIR	435	95
TOPLAM	457	100

Maddi yardım alanların oranı olan %5'i oluşturan birey sayısı 22'dir, bu veri "ailenizin ekonomik durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz" sorusu ile birlikte değerlendirildiğinde yardım aldığını belirten 22 kişinin %18'lik oranı kendini çok yoksul olarak tanımlarken %32'lik oranı ise kendini yoksul olarak tanımlamaktadır. Bunun aksine maddi yardım aldığını belirtenlerin %50'lik oranı ailesinin ekonomik durumunu orta düzey olarak tanımlamıştır. Bu durumu da belirtmek istemedikleri şeklinde düşünülebilir. Bununla beraber maddi yardım almadığını belirten %95,2'lik oran olmasına rağmen Esenler'in sosyal yardımların yoğun yapıldığı bir bölge olduğu bilinmektedir. İBB'nin 2014 Faaliyet Raporuna göre İstanbul genelinde 90.269 kişiye/aileye 43.287.089 TL tutarında nakdi yardım yapılmıştır. Bu veri Esenler'de 2014'te 4.138 kişiye/aileye 1.942.521 TL, 2015'te 3.665 kişiye/aileye 1.865.212 TL ve 2016'da 1.330 kişiye 403.830 TL şeklindedir ve çalışmanın önceki bölümünde detaylı olarak sunulmuştur. Yine bu kapsamda İBB'nin 2014 Faaliyet Raporuna göre 70.527 aile 40.243.508 TL tutarında Sosyal Yardım İstanbul Kart kullanmıştır. Esenlerde ise bu veri 2014'te 2.675 aileye 1.017.086 TL ve 2015'te 2.568 aile 2.353.482 TL şeklindedir. İstanbul ve Esenler özelinde değerlendirildiğinde yapılan yardımlar sadece nakdi ve gıda/eşya yardımı ile sınırlı değildir. Örneğin İBB'nin 2014 Faaliyet Raporuna göre İstanbul genelinde 64.000 Şehit Çocuğu, yetim, öksüz, engelli; ilkokul, ortaokul, lise ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim ve öğrenim gören öğrenciye 12.800.000 TL tutarında eğitim yardımında bulunulmuştur. Esenlerde ise 2014'te 1.629 çocuğa 325.800 TL ve 2015'te 1.817 çocuğa 363.400 TL şeklindedir. Yine engelli yardımları kapsamında 2015 yılı içerisinde Esenlerde 12 kişiye medikal malzeme ve 115 kişiye 61.520 adet bez dağıtımı yapılmıştır (İBB 2014).

Tablo 3.27: Katılımcıların Maddi Yardım Aldıkları Yere Göre Dağılımı

	N	%
AKRABA	7	32
DEVLET	8	36
CEMAAT (DİNİ GRUP)	2	9
DİĞER	2	9
MAĞAZA	3	14
TOPLAM	22	100

Tablo 3.27'de görüldüğü üzere, devlet yardımları akraba dayanışmasından daha fazladır. Burada önemli gördüğümüz, toplumun akraba bağlarının üzerinde bir

güvenceyi sağladığıdır. Yardımların kaynağının devlet ve akraba olması eski gecekonduların araştırılmalarının altını çizdiği hemşerilik bağlarının var olsa da görece zayıfladığı şeklinde de değerlendirilebilir. Devlet yoksul insanlar için kaçınılmaz bir şekilde varlık kaynağı haline gelmiştir. Bireyler, her ne kadar sorunlarının nedeni de sınıflar aynı zamanda varlıklarının da nedeni olarak görmektedirler.

Tablo 3.28: Katılımcı Yakınlarının Son Bir Yılda Ciddi Bir Sağlık Sorunu

	Yaşayıp Yaşamadığı	
	N	%
EVET	118	26
HAYIR	339	74
TOPLAM	457	100

Yoksulluğun en önemli göstergelerinden biri de, sağlık problemleri görülmesinin sıklığıdır. Araştırmamız dâhilinde görüşülen her dört kişiden birinin, aynı evde yaşadığı bir kimsenin son bir yılda ciddi bir sağlık sorunu geçirdiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum da, azımsanmayacak oranda bir katılımcının son bir yılda kendisi veya bir aile üyesinin ciddi sağlık problemleri yaşadığı görülmektedir. Ciddi bir sağlık problemi yaşayan bireylerin oranının %26 olması bu bölgede yoksulluk ve sağlık problemleri arasındaki bağı güçlendirmektedir. Bununla birlikte, ilçe ölçeğinde bireylerin yaşam kalitesi, sosyal yaşam çevresinin yetersizliği, sağlık kuruluşlarında, hastalığın takibi ve hastalığın sonlandırılması için tedavi yaklaşımının olmamasından da kaynaklanmaktadır. Konuyu Türkiye ölçeğinde ve sadece kalp rahatsızlığı üzerinden değerlendirecek olursak, verilere göre Türkiye’de 3,5 milyon kalp hastası vardır ve bunun nüfusa oranı %4,4’tür. Bunun yanında diğer ciddi hastalıklar (dolaşım sistemi hastalıkları, tümör, solunum sistemi hastalıkları, sinir sistemi hastalıkları) hesaba katıldığında Esenlerde ortaya çıkan %26 oranının daha yüksek olduğu ancak yukarıda saydığımız yoksulluğa bağlı nedenlerden dolayı bu hastalıkların daha sık görüldüğü ve tedavi sürecinde de yoksullukla baş etmek zorunda kaldıkları göz ardı edilmektedir.

Araştırmada bireylerin %74’ü evlerinde son bir yıl içerisinde ciddi bir sağlık problemi yaşamadıklarını belirtse de, bu durum ile yoksulluk arasında da ciddi bir bağlantı vardır. Bu konunun sadece bir tarafıyla alınan sosyal yardıma bakıldığında veriler bunu doğrular niteliktedir. İBB’nin 2015 verilerine göre Esenlerde 96.156 kişi

957.620 TL tutarında Kadın ve Aile Sağlığı Hizmetlerinden ve 219 kişi 381.821 TL tutarında Evde Sağlık Hizmetlerinden yararlanmıştır (İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, 2015).

2012 yılından önce ihtiyaç sahiplerine sağlık hizmetlerinden yararlanmak üzere devletin verdiği Yeşil Kart her ne kadar bugün kaldırılmış ve yerine herkesin yararlanabildiği GSS sistemi getirilmiş olsa da Yeşil kart uygulamasına Esenlerdeki katılım oranları bize yoksulluğun bu bölgede hep var olduğunu göstermektedir. Özellikle, sıklıkla yoksulluğunu dile getirdiğimiz Esenler İlçesi 2010 yılı verilerine göre nüfusunun %10'dan fazlasının Yeşil Kart sahibi olduğu ilçeler arasında yer almaktadır. Örneğin, yeşil kart kullanımının %10'dan fazla olan ilçeler sırasıyla; Beyoğlu, Gaziosmanpaşa, Çatalca, Sultanbeyli, Eyüp, Esenler ve Küçükçekmece'dir. Dönemin Esenler nüfusuna göre Yeşil Kart kullanan birey sayısı 51.197 bunun nüfusa oranı %11,13'tür (İl Sağlık Müdürlüğü 2015).

Tablo 3.29: Katılımcı Ailelerinin Ekonomik Durumu

	N	%
ÇOK YOKSUL	12	3
YOKSUL	69	15
ORTA DÜZEYDE	364	80
ZENGİN	10	2
ÇOK ZENGİN	2	0,4
TOPLAM	457	100

Kavramsal çerçevede de bahsettiğimiz gibi, sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki bağ üzerine yapılmış birçok araştırma ve çalışma vardır. Bu araştırmaların ve çalışmanın ışığı dâhilinde, sosyal dışlanmanın önemli bir boyutunun da yoksulluk olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmamıza katılan bireylerin verdiği cevaplar dâhilinde de, katılımcılarımızın ekonomik anlamda bir dışlanma pratiği içinde olduklarıdır. Ama ilginç olan bir nokta var ki katılımcılarımız bu ekonomik yoksulluğu algı düzeyinde hissetmemektedirler. Şöyle ki, araştırmamız kapsamında katılımcıların kendilerini yoksulluk bağlamında nasıl tanımladıkları sorulduğunda, Tablo 3.22'de de görüleceği gibi, katılımcıların azımsanmayacak bir oranı kendini yoksul ve çok yoksul diye adlandırsa da ki bu oran %18'e tekabül etmekte, her 10 katılımcıdan 8'i kendini orta düzey diye tanımlamaktadır. Ailenizin ekonomik durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz

tablosunda çok yoksul ve yoksul grubunda bulunan bireylerin oranı aylık gelir tablosu ile karşılaştırıldığında; kendine çok yoksul diyen bireylerin gelir tablosunda kendini 1000 TL ve altı gelire sahip bireyler arasında görmemesi yoksulluk tanımının toplum psikolojisindeki yansıması olarak görülebilir.

Öte yandan, çalışmamızın İslam ve Yoksulluk bölümünde detaylı bir biçimde ifade edildiği gibi, tevekkül gereği bireyler var olan gelirlerine şükür etmekte ve aza kanaat getirmektedir. Var olan gelire şükür eden, itaat eden ve “bunu bulamayanlar da var” güdüsü ile bir nevi durumunu korumaya çalışan ama aynı zamanda da kendinden kötü durumda olanları ibret ve örnek alan bireylerin bu %80’i oluşturduğunu söylemek hatalı olmayacaktır. Bu nedenledir ki muhtaçlığın dilencilik gibi algılanmasında, kendini yoksul olarak adlandıran bazı bireylerin aslında çok yoksul /muhtaç olduğu ortadadır. Çok yoksul ve yoksul gruplarındaki bireylerin kendilerini çoğunlukla bir üst gruptaki kesim ile tanımlamalarının sebebi muhtaçlık duygusundan duyulan rahatsızlıktan kaynaklanmaktadır. Bu aynı zamanda bir üst ekonomik sınıfa geçme/atlama özlemini de içermektedir ki bu durum da aslında “nöbetleşe yoksulluk” tanımlamasındaki yoksulun bir üst sınıfa geçme davranışlarıyla uyum sağlar niteliktedir. Kendini yeniden tanımlama hali sınıf yanılgısından çok toplumsal anlamda hor görülme ve aşağılanmaya karşı alınan psikolojik tedbir ve diğer bireylerin yaklaşımlarına karşı bariyer koymaktır. Üst gelir grubundaki bireylerin kendilerini orta gelir grubuna kaydırmalarının sebebi ise ya zenginliğini yetersiz görme ya da zenginliğini saklama ihtiyacı hissetmesinden kaynaklanmaktadır. Bunu bir savunma korunma mekanizması olarak kullanmaktadır.

Tablo 3.30: Katılımcıların Esenler ‘de Yaşayanların Ekonomik Durumu

	Hakkındaki Düşüncesi	
	N	%
ÇOK YOKSUL	16	3
YOKSUL	112	25
ORTA DÜZEYDE	323	71
ZENGİN	4	1
ÇOK ZENGİN	2	0,4
TOPLAM	457	100

Esenler İlçesi'nde yaşayan bireylere, ilçede yaşayan diğer bireylerin ekonomik durumları hakkında ne düşündükleri ve bu konudaki gözlemleri sorulduğunda, %71'inin orta düzeyde ve %28'inin çok yoksul veya yoksul olduğu cevabı alınmıştır. Kısacası, bir önceki tablo ışığında analiz ettiğimizde çoğunluğun Esenler'de yaşayan bireyleri kendileriyle özdeşleştirerek cevap verdiği görülmektedir. Birey, kendini toplumun diğer bireylerinin dâhil olduğu statüye yakın görerek yorumlamıştır. Bu durum, bir önceki tabloda da ifade ettiğimiz gibi, bireylerin kendilerini toplumun muhtaç olmayan kısmı ile aynı konumda görmeleri ve muhtaçlığı kimseye yakıştıramamaları ile ilgilidir. Yine bir önceki tabloya göre değerlendirdiğimizde, kendini orta gelir grubunda görenlerin başkaları hakkındaki kanaatlerinde farklılık ortaya çıkmakta onları yoksul olarak tanımladıkları görülmektedir. Bir önceki tabloda kendini zengin olarak tanımlayan bireylerin bu tabloda aynı şekilde Esenler'de yaşayan bireyler hakkındaki yargısı değişmektedir. Dolayısıyla, örnekleme katılanların reel anlamda yoksulluk çektiklerini, yani ekonomik dışlanmayı yaşadıklarını söyleyebiliriz. Öte yandan şu tespiti de yapmamız gerekir ki katılımcıların kendi algı düzeyleri bu dışlanmışlığı hissetmiyor görünmektedirler. Bunun da nedeninin karşılaştırma için daha zengin bir referans grubunun yakın çevrelerinde veya bölgelerinde yaşamaması olabilir. Başka bir deyişle yoksullukta homojenleşmiş bir gruba karşı karşıyayız demektir.

3.2.2. Sosyal Dışlanmanın Sosyo-Kültürel Boyutu

Sosyal dışlanmanın sosyo-kültürel boyutlarını; boş zaman kullanımı, mekân olarak tatil amaçlı İstanbul dışında bir yere gitmiş olmak ve son olarak da dışlanma tecrübesi üzerinden analiz etmeye çalıştık. Bütün bunlar kişilerin ne ölçüde kamusal alanı kullanabildikleri ve daha geniş toplumsal gruplara ne derece entegre olabildiklerini gösterir. Bir başka deyişle sosyal hayata ne kadar dahil edildiklerini gösteren önemli kriterlerdir.

Tablo 3.31: Katılımcıların Boş Zamanlarında Kitap Okuyup Okumadığı

	N	%
EVET	164	36
BAZEN	140	31
HAYIR	153	34
TOPLAM	457	100

Boş zamanlarında gazete/kitap okuduğunu belirten bireylerin oranının %36 olması ülke genelindeki gazete/kitap okuma oranları göz önünde bulundurulduğunda bu oranın Türkiye ortalamasının üstünde olduğu görülmektedir. Kitap okuduğunu belirten bireylerin yılda bir veya iki kitap okumayı kitap okurluğu olarak değerlendirmekte olduğu, aynı zamanda gazete okurluğunu da çevrede bulunan kütüphane, çayhane gibi yerlerde edindiği gazeteleri okumasını da göz önünde bulundurarak cevaplandırmakta ve kendini gazete okuru olarak değerlendirmektedir. Bu kanaatimiz örneklem evrenine mensup insanlara anket formlarını dağıtma anında yaptığımız sohbetlerde açıkça ortaya çıkmıştır.

Öte yandan, niceliksel olarak okuma oranlarına ek olarak, okunan materyallerin niteliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, okunan gazetelerin niteliği, en yüksek tirajlı gazetenin magazin içerikli bir gazete olması, çoğu gazetenin verdiği şans oyunları (iddia, at yarışı) ekleri de göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin toplumsal olaylardan haberdar olmak dışında, daha genel geçer yorumları okumaya ve bu yorumları barındıran gazetelere yönelmelerinden anlaşılmaktadır. Bu da, toplumda kitap/gazete okurluğunun bilgi ve birikimden çok niteliksiz okurluğa yöneldiğini göstermektedir. TÜİK (2006) verilerine göre, İstanbul'da son bir yıl içerisinde yapılan faaliyetler kapsamında, kitap okuma sorusunda katılımcıların %21,3'ü kitap okuduğunu ancak %44,3'ü ise kitap okumadığını belirtmiştir. Yine bu kapsamda gazete okuma sorusunda katılımcıların %58,8'i gazete okuduğunu %15,7'si ise gazete okumadığını belirtmiştir (TÜİK,2006).

Tablo 3.32: Katılımcıların Boş Zamanlarını Aileleriyle Geçirip Geçirmediği

	N	%
EVET	88	88
HAYIR	12	3
BAZEN	44	10
TOPLAM	457	100

Araştırmamıza katılan bireylerin %88 gibi yüksek bir oranı boş zamanlarında ailesi ile vakit geçirdiğini belirtmiştir. Bireyin yüksek bir düzeyde boş zamanlarını ailesi ile geçirmesi, sosyal ilişkilerin ve ağların ağırlıkla aile üzerinden kurulduğunu da göstermektedir. Bir başka deyişle kamusal alanda kendilerini ekonomik, sosyal ve

kültürel olarak var etmek için gereken sosyal sermaye oldukça kısıtlıdır ve dar bir alana sıkışmıştır. Bu nedenle de bireyler, kısıtlı olan boş zamanlarını yine kısıtlı olan bir sosyal çevre içerisinde ve çoğu zaman da aile ile geçirmektedirler. Öte yandan, özellikle ilkbahar ve yaz aylarında, ailenin birlikte geçirdiği zaman Esenler'deki park, bahçe gibi yeşil alanların azlığından dolayı, yol ve otoban kenarlarındaki yeşil alanlarda olmaktadır. Kişi başına düşen yeşil alanların en az olduğu ilçeler 0,07 hektar ile Sultanbeyli İlçesi ve 0,1 hektar ile Esenler son sırada yer almaktadırlar (İstanbul Kalkınma Ajansı, 2011). Çalışmanın arkasında, ek olarak, Esenler'deki tüm park ve bahçelerin sıralı tam listesi mevcuttur.

Bölgede yer alan hemşeri dernekleri, çalışmanın arkasında sıralı tam listeleri ek olarak mevcuttur, özellikle ilkbahar ve yaz aylarında piknikler düzenleyerek bu hemşerilik ve akrabalık bağlarının pekişmesini de sağlamaktadır zira bu pikniklere katılım oranları çok yüksektir. Böylece, bireyler yalnızca kendi çekirdek ailelileri ile değil, aralarında hemşerilik bağı bulunan ve geniş ailelilerinin de bir parçası olan bu bireylerle iletişimlerini sürdürmektedirler.

Tablo 3.33: Katılımcıların Boş Zamanlarını Çoğunlukla Arkadaşlarıyla Geçirip Geçirmediği

	N	%
EVET	311	68
BAZEN	116	25
HAYIR	30	7
TOPLAM	457	100

Boş zamanlarında ailesi ile vakit geçirenlerin oranı %88 de olsa, bireylerin boş zamanlarında arkadaşları ile sosyalleşme oranları %68'dir ve görece olarak düşüktür. Bu nedenle de denilebilir ki, katılımcıların büyük çoğunluğu arkadaşları yerine aile ile vakit geçirmektedir. Öte yandan, sahadaki gözlemlerimizden çıkardığımız katılımcıların büyük kısmının arkadaşlarının da daha geniş akraba çevresinden veya hemşerilerinden oluşmaktadır. Tekrar etmek gerekirse, sosyal ağlar bağlamında toplumun geri kalanından bir dışlanma yaşadıkları muhakkaktır.

Tablo 3.34: Katılımcıların Boş Zamanlarında Çoğunlukla TV İzleyip İzlemediği

	N	%
EVET	353	77
BAZEN	65	14
HAYIR	39	9
TOPLAM	457	100

Ayrıca, kamusal alanı kullanma anlamında da sosyal dışlanmışlığı katılımcılar arasında gözlemlemekteyiz. Katılımcıların %77'si boş zamanlarında televizyon seyretmeyi tercih ettiklerini söylemişlerdir. Tablo 3.32'deki verilerle bağlantılı olarak aile ile birlikte geçirilen zamanın evde de aynı şekilde televizyon başında geçen bir zamana dönüştürülerek, değerlendirilebilecek bir zaman iken yitik ya da kaybedilmiş bir zamana dönüştürülmektedir. Bunun sebebi kültürel yoksulluktan kaynaklanmaktadır. Bireyin sosyal yaşamı, kültür çevresinden uzaklığı ve ekonomik zayıflığı daha içine kapanık bir hayat sürmesine neden olmaktadır. Verilere bakıldığında TÜİK'in 2014-2015 Zaman Kullanım Araştırmasına göre 10 yaş ve üzeri bireylerde en fazla yapılan faaliyetlerde %94,6 ile televizyon izlemek birinci sıradadır. Bunu %69,9 ile akraba ziyareti ve %55,7 ile arkadaş ziyareti takip etmektedir (TÜİK 2015).

Tablo 3.35: Katılımcıların Boş Zamanlarında Çoğunlukla Uyuyup Uyumadığı

	N	%
EVET	209	46
BAZEN	157	34
HAYIR	91	20
TOPLAM	457	100

Benzer şekilde boş zamanlarında hemen hemen yarısı uyumayı tercih ettiklerini söylemişlerdir. Bu konuda verilere bakıldığında TÜİK'in 2014-2015 Zaman Kullanım Araştırması'na göre hafta için günde ortalama 8 saat 35 dakika hafta sonu ise 9 saat 20 dakika uykuya ayrıldığı görülmektedir (TÜİK 2015).

Boş zamanları uyuyarak ya da televizyon seyrederek geçirmeyle ilgili bulgular incelendiğinde, boş zamanlarınızda uyur musunuz ve boş zamanlarınızda çoğunlukla televizyon seyredersiniz önermelerinde görüldüğü gibi bireyler sosyal dışlanmayı biraz da kabullenmiş durumdadır. Yoksulluğun, kendini ifade edememenin, toplumda bir varlık gösterememenin etkisiyle daha da kabuklarına çekilmektedirler. Sosyal dışlanma nedeniyle kamusal alan yerine özel alanda var olmaktadır, bu süreçte de ya

aileleriyle ya da televizyon izleyerek vakit geçirmekte, sınırlı düzeyde sosyalleşebilmektedirler.

Tablo 3.36: Katılımcıların Boş Zamanlarında Çoğunlukla Derneklere Gidip Gitmediği

	N	%
EVET	47	10
BAZEN	55	12
HAYIR	355	78
TOPLAM	457	100

Kamusal alan kullanımına sosyal ve politik içerikli derneklere gitmek üzerinden de baktığımızda sosyal dışlanmışlıklarını görebiliyoruz. Öte yandan, sosyal yardımlaşma ve dayanışma derneklerinin neredeyse tamamına yakınının ülkemiz genelinde kıraathane olarak işletildiği de göz önünde bulundurulursa, kamusal mekânı basit sosyalleşme alanı olarak bile kullanmamaktadırlar. Aynı zamanda derneklerin büyük kısmının aidat ücreti talep etmesi, bu tür derneklere gidilmemesinin nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Böylece, bireylerin kendi hemşerileri ya da politik anlamda benzer görüşte oldukları üyelerden oluşan derneklere dahi erişimi sınırlı hale gelmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında ise, yaşadıkları metropolde yalnızlaşmış olan bu bireyler herhangi bir sosyal veya kültürel çevreye dâhil olmak yerine daha dar bir çevre içerisinde yaşamayı tercih etmektedirler. Esasen, bu oranlar birebir değilse de, eğilim olarak İstanbul geneli ile bir paralellik göstermektedir. Zira TÜİK 2006 Aile Yapı Araştırması verilerine göre, İstanbul’da son bir yıl içerisinde yapılan faaliyetler kapsamında Lokal, Kulüp ve Dernek gibi yerlere gitme sorusunda katılımcıların %4,9’u sık sık gittiğini, %13,6’sı nadiren gittiğini, %81,6’sı ise hiç gitmediğini belirtmiştir (TÜİK 2006).

Tablo 3.37: Katılımcıların Düzenli Olarak Camiye Gidip Gitmediği

	N	%
EVET	116	25
BAZEN	140	31
HAYIR	201	44
TOPLAM	457	100

Kuşkusuz din sosyolojisinin temel arayışlarından bir de dinin temel ritüellerinin insan davranışları üzerindeki etkisidir. Cami, İslam inancının en büyük sosyolojik hamle ve aynı zamanda bireyin sosyalleşme merkezidir. Çok daha önemli bir etkisi de

çekirdekilişki gelişimin önemli bir alan olan mahallelerde insanların sosyal ilişkilerinin zenginleşmesine katkı yapmasıdır. Camiyi bir sosyolojik obje olarak ele almamız bizi oradaki namaz vakitlerini spesifik olarak ele almaktan alıkoymuştur. Büyük bir kesiminin Müslüman olduğu bir toplumda, camiye gitme oranının %51 olması esasen başlı başına bir büyük olgudur. Ancak yine de, bu veri bize bireylerin ibadetlerinin yerine getirmek için camiyi az kullandıklarını göstermektedir (Evde ve İşyerinde de namaz kılınmaktadır). Hayır diyenlerin oranını yüksek olmasının sebeplerinden biri de araştırmaya katılan kadın sayısıdır, zira toplumumuzda cami ibadet için kadınlar tarafından az kullanılır. Ayrıca, zaten bu durum kendini camilerde kadınlar için ayrılan alanların küçük olmasında da göstermektedir. Bazen diyenler ise genellikle Cuma namazında, bayram namazında ve teravih namazlarında camiyi tercih edenlerdir.

Tablo 3.38: Katılımcıların Tatil Amaçlı Olarak En Son Ne Zaman İstanbul Dışında Bir Yere Gidip Gitmediklerine Göre Dağılımı

	N	%
1 AY	13	7
2 AY	16	9
3 AY	43	23
4 AY	5	3
5 AY	28	15
6 AY	2	1
9 AY	1	0,5
1 YILDAN FAZLA OLDU	79	42
TOPLAM	187	100

Sosyal dışlanmanın bir önemli göstergesi de yine kamusal alan kullanımına ve farklı sosyal ağlarla ilişkilerde bulunmaya yarayan bir gösterge olarak İstanbul dışında tatile çıkabilmektir. Zira, tatile çıkabiliyor olabilmek bile kendi başına önemli bir sosyal içermeyi beraberinde getirir. Bu tablo bizlere, katılımcıların % 40'nın tatile zaman ayırmayan/ayıramayan bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Ancak yine de, objektif bir değerlendirme yapmak gerekirse, toplumsal anlamda tatil alışkanlığı olmayan bireyler olmamızdan kaynaklı bir durumun da bu sonuçlar üzerinde ekili olduğunu söylenebilir.

Ülkemizde vatandaşın seyahat sebepleri sıralamasında; birinci sırada %71,7 ile yakınları ziyaret, ikinci sırada %11,6 ile sağlık ve üçüncü sırada % 8,4 ile gezi, eğlence, tatil gelmektedir (Şimşek 2012). Buradan da anlaşılabileceği gibi, maddi ve sosyal

imkânsızlıkları nedeniyle, birey ya tatile gitmemekte ya da gittiğinde de eş dost akraba ziyaretini kapsayan “yakınları ziyaret etme”yi tercih etmektedir.

Öte yandan tatile neden ihtiyaç duyulduğu da burada cevabını bulabilmektedir. Zira, araştırmaya katılan bireylerden, tatil amaçlı İstanbul dışında bir yere gittiğini belirtenlerin içerisindeki 42’lik oran bir yıldan fazla bir süredir herhangi bir yere gitmediğini belirtmiştir ki esasen bu da tatil algımızın dinlenme amaçlı olmadığını, ekonomik imkan bulunca yaptığımız bir aktivite olduğunu göstermektedir. Yine de, tatil amaçlı İstanbul dışında bir yere gittiğini belirtenler içerisindeki bir kesim aslında tatile gitmemekte ama bunu tatil olarak görmekte/ değerlendirmektedir. Bu kesim memlekete yapılan aile ziyaretini, yabancı bir kentte yaşayan akraba ziyaretini, il dışına yapılan arkadaş ziyaretini de yine aynı nedenle tatil olarak görmektedir.

Buradaki en önemli nokta da, araştırmada 270 bireyin bu soruya hiçbir biçimde cevap vermediğidir. Araştırmadaki demografik veriler hatırlandığında, araştırmamıza katılan bireylerin çok büyük bir çoğunluğu yani %53 kadarının 35 yaş altında olduğu hatırlanacaktır. Bu kadar genç bireyi dahil eden bir araştırma olmasına rağmen, bu soruya cevap vermeyen 270 birey esasen tatili kendi yaşam dinamiklerinin dışında bir eylem olarak gördüğü için sorulan soruyu kendisiyle ilişkilendirmemiştir.

Özetleyecek olursak, buraya kadar katılımcıların kısıtlı ağırlıklı aile ve arkadaş çevresinin üzerinde yükselen bir sosyal sermaye ile yaşamlarını sürdürdükleri ve kendi içlerinde sosyalleştikleri, ancak kamusal alanı hemen hemen hiç kullanmadıkları veya kullanamadıkları bir sosyal dışlanma varoluşu yaşadıkları net bir biçimde ortaya çıkabilmektedir.

Tablo 3.39: Katılımcıların Bugüne Kadar Herhangi Bir Konuda Horlandığını Düşündüğü Bir An Yaşayıp Yaşamadığı

	N	%
EVET	84	18
HAYIR	373	82
TOPLAM	457	100

Burada tıpkı bir önceki bölümde ekonomik dışlanmada gördüğümüz gibi algı düzeyinde katılımcıların sosyal dışlanmışlık durumlarını da büyük oranda tecrübe etmedikleri görülmektedir. Burada esasen katılımcılara kamusal alanda horlanıp horlanmadıkları yani ayrımcılık yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Bu nedenle de, horlandığını belirtenlerin oranının %18 olması bizleri horlanmanın düşük olduğu yanılgısına götürmemelidir. Katılımcıların %18'inin horlandığını düşünmesinin temel sebebi toplumdaki ötekileştirici yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Her ne kadar katılımcıların %82 oranında horlanmadığını düşünmesi, tıpkı bu bireylerin yoksul olmadıklarını düşünmeleri gibi sübjektif bir değerlendirme olabileceği göz önünde bulundurulsa da yine de bu verilerin en çarpıcı sonucu, Türkiye'de %82 oranında katılımcının "herhangi bir konuda horlanmadığını" düşünmesidir, aynı zamanda bu ifade kendilerinin inançlarından dolayı da horlanmadığını anlamına gelmektedir. Aslında bu durumun altında yatan ana olgu, toplumun Türkiye'de son 15 yılda sosyo-politik dünya ile yakın ilişkisi kurabilme imkanlarının gelişmesi ve bir açıdan da bu bağları kendi inanç dairesinde kullandığı ontolojik dil ile kurabilmesidir. Devlet, vatandaşlarıyla sorunlu olan bütün alanlarını düzeltmiş, özellikle başörtüsü gibi hayati bir sorunu kamuda dahil çözerek büyük rahatlamalar sağlamıştır. Bu anlamda bu çalışmanın verileri Türkiye'deki diskriminasyonun (din üzerinden yapılan) yok denecek kadar az olmasının akademik kanıtı niteliği taşımaktadır.

Tablo 3.40: Katılımcıların Horlanma ve Aşağılanmaya Uğradığı Yere Göre Dağılımı

	N	%
HASTANEDE	31	37
DEVLET KURUMLARINDA	15	18
BELEDİYEDE	4	5
SOKAKTA	8	9
KARAKOLDA	5	6
OKULDA	5	6
ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNDE	1	1
İSTANBUL'UN MERKEZ SEMTLERİNDE	3	4
İŞYERİNDE	8	9
DİĞER	4	5
TOPLAM	84	100

Araştırmamız sırasında, horlandığını düşünenlere nerede horlandıkları- aşağılandıkları sorulduğunda hastanelerin (%31) oranının yüksek olduğu görülmektedir. Hastane, belediye, devlet kurumları, karakol ve okul cevabı verenlerin oranının toplamı %72 ile bize devlet kurumlarında çalışan bireylerin edindikleri konum / toplum

içerisindeki statüde kendilerini erk olarak gördükleri, hizmetinde bulundukları toplumun üstünde kendilerini tanımladıkları anlaşılmaktadır. Alışveriş merkezi ve iş yerinde bu durumla karşılaştığını belirtenler için de şunu söyleyebiliriz; buralarda kendilerine verilen/atfedilen görev sınırlarının ötesine geçen bireylerin toplum önünde daha yoksul, giyim kuşama özen gösteremeyen veya kendini ifade edemeyen bireylerin orada bulunan görevliler tarafından aşağılanma, hakarete maruz kalma gibi durumlar yaşanmaktadır.

Tablo 3.41: Katılımcılardan, Horlanma ve Aşağılanmaya Uğradıklarını Düşünenlerin Horlanma ve Aşağılanmalarındaki Gerekçe

	N	%
FİZİKSEL GÖRÜNÜMÜM	7	8
DİNİ İNANCIM	4	5
KONUŞTUĞUM DİL	10	12
MADDİ DURUMUM	16	19
ESENLERDE YAŞAMAM	6	7
EĞİTİM DURUMUM	6	7
ETNİK KÖKENİM	7	8
AKSANIM	3	4
DİĞER	25	30
TOPLAM	84	100

Araştırmamıza katılan bireyler içerisinden ayrımcılığa uğradıklarını düşünenlerden, %20'si maddi sebeplerle olduğunu belirtmiştir. Ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtenlerin çoğunluğu kimlik ve statüleri yüzünden bu durum ile karşılaştıklarını belirtmektedir. Konuştuğu dil %12 oranıyla bireylerin kendilerini ait hissettikleri kimlik üzerinden başkalarına karşı ayrımcı bir dil kullandıklarını ortaya çıkarırken, %19 ile maddi durumunda ise bu toplumun içerisindeki bireyler tarafından mensubu bulundukları ekonomik grup yüzünden aşağılandıklarını belirtmişlerdir. Bunların yanında katılımcılar fiziksel görünüm, dini inanç, eğitim durumu, etnik köken vb. ötekileştirici diğer nedenler ile ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan bireylerin %18'inin horlandığını-aşağılandığını düşünmesi azımsanmayacak bir orandır. Burada ortaya çıkan kimlik sorunu toplumun kültürel bir yapılanma içine girmediği için bu bireylerin yapılanmamış bu dinamik içerisinde kendilerine yaşam alanı bulamadığından birileri onları ötekileştirmeden kendilerini ötekileştirmek gibi bir yol benimsemekteler. Yani aslında, çalışmamızın genelinde de ifade edildiği gibi, toplumun geri kalanından farklı olan özellikleri bireyleri toplumdan

soyutlar ve dışlarken, aynı zamanda kendi aralarında da birleştirici bir unsur haline gelmiştir. Bu soruya verdikleri cevaplardan da, bu birleştirici unsur etrafında ve kendi aralarında birleştiğini görsek de, yine aynı unsur sebebiyle toplumun geri kalanından farklılaşarak, ayrıştıklarını ortaya koymaktadır. Üstelik burada verdikleri cevaplardan da bunun yoksulluk, dil farklılığı ve din ekseninde toplumun geri kalanından farklılaşma ile başlayan ve farklılaşanlar arasında yeni bir dayanışma eksenini yarattığını da görebilmekteyiz.

Öte yandan, bir diğer önemli nokta da bireyin bu dışlanmanın ve dışlanmanın getirdiği dışlananlar arasında dayanışma ve birleşmenin tam da farkında olmayışıdır. Bunun temel nedeninin de, sosyal anlamda kısıtlı bir sosyal sermaye ile kamusal alandan dışlanan katılımcıların algı düzeyinde kısıtlı olan kamusal katılımlarında ayrımcılığa uğramadıklarını düşünmektedirler. Bu da katılımcıların aslında bir kısır döngüde olduklarını gösterebilir, zira kısıtlı kamusal alan katılımı farklı sosyal ağlara ait ilişkiler geliştirilmemesine ve en nihayetinde de daha az dışlanmaya veya en azından daha az dışlanma algısına götürebilir. Araştırmamıza da katılımcıların bir kısmının, en azından %30 düzeyinde olan “diğer” kısmının bu grup içerisinde yer alması bu nedenle olabilir, ancak yine de kamusal alanın bu kısıtlı kullanımı da sosyal dışlanmayı aşmanın önünde bir engel olarak durmaktadır.

3.2.3. Sosyal Dışlanmanın Politik Boyutu

Literatür sınırları dâhilinde, politik içerme aktif ve pasif katılım olarak iki ekseninde değerlendirilmektedir. Aktif katılım kavramı, aktif vatandaşlık çerçevesinde de ayrıca tartışılmakta ve vatandaşların dâhil oldukları toplumdaki problemleri tanımlamada ve bunlarla baş etmede ve aynı zamanda yaşam kalitelerini yükseltmede aktif biçimde yer almalarını sağlayan imkânlarla sahip olmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca, demokrasiler için vatandaşlarını aktif olmaya ve toplumla ve siyasi süreçlerle bütünleşmeye motive etmek gittikçe daha zor hale gelmektedir. Demokratik toplumlar devam etmek için, politik ve ortak süreçlere katılan vatandaşlara ihtiyaç duymaktadırlar yani aktif vatandaşların varlığı demokrasilerin bekası için de hayati önem teşkil etmektedir. Öte yandan, aktif vatandaşların içinde yaşadıkları

topluma da doğrudan katkıları vardır. Aktif vatandaşlığın önemi, bireylerin yaşadıkları topluma doğrudan ve pozitif katkı yapmak suretiyle daha iyi bir toplum yaratma gücüne ve potansiyeline sahip olmalarından da kaynaklanmaktadır (Sarıpek 2006).

Aktif katılımdan farklı olarak pasif katılımda, diğer adıyla temsili katılımda ise esasen şehir-devletinden başlayıp günümüze kadar geçen sürede “yurttaş” kavramıyla kastedilen iki farklı anlayışın etkili olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, yurttaşlığı bir görev, bir sorumluluk, gururla kabul edilmiş bir yük olarak tanımlarken; ikincisi ise, yurttaşlığı bir statü, bir yetki, bir hak veya pasif şekilde kullanılan haklar manzumesi olarak görür. Birinci anlayışta yurttaşlık hayatımızın çekirdeğini oluşturur; ikincisinde ise hayatımızın dışsal çerçevesi olarak belirir. Hayatımızın çekirdeği olarak yurttaşlıkta aktörlerin bir diğerine sıkı sıkıya bağlılığı söz konusudur. Dışsal çerçeve olarak yurttaşlıkta bu sıkı bağa rastlanmaz; aktörlerin ayrı bağlılıkları vardır. Bu itibarla, yurttaşlığı bir görev olarak tanımlayan anlayış yurttaşı aynı zamanda siyasal hayatın baş aktörü olarak görür; o hem kanun yapıcıdır, hem de kendi günlük işlerinin yönetimini ifa eder. Oysa statü olarak yurttaşlık anlayışında kanun yapma ve yönetim başkalarının işidir, yurttaşın işi ise özeldir. Ancak şüphesiz ki, günümüz demokrasileri yukarıda sözünü ettiğimiz birinci tür yurttaşlık anlayışına dayanmaktadırlar. Zaten, çağdaş demokrasiler üzerine yapılan araştırmalarda da ortaya konulduğu üzere bir demokrasinin başarısını (performance) belirleyen, tüm yurttaşların siyasete katılmaları ve aktif olmaları; kısacası yurttaşlık kültürünün (civil culture) o toplumda egemen olmasıdır (Almond ve S.Verba 2008) .

Araştırmamızın bu kısmında ise, araştırmaya katılan bireylere derneklere üyeliği, cemaate yakınlığı ve herhangi bir kuruma şikâyet dilekçesi verip vermediğini sorarak aktif vatandaşlık ekseninde, pasif vatandaşlığı ise oy verme değilse de vatandaşlık aidiyeti üzerinden bölgeyi incelemek istedik.

Tablo 3.42: Katılımcıların Herhangi Bir Derneğe Üye Olup Olmamalarına Göre Dağılımı

	N	%
EVET	50	11
HAYIR	407	89
TOPLAM	457	100

Çalışmamızın önceki bölümünde yer verdiğimiz, “boş zamanlarınızda çoğunlukla derneklere gider misiniz?” sorusunda da karşılaştığımız gibi bu soruda da katılımcıların ancak %11’lik kısmı derneklere ilgi göstermektedir. Bu orandaki düşüklüğün nedenleri incelendiğinde, esasen STK'lara yaklaşımının olumsuzluğunu hemşeri derneklerine yaklaşımlarından da anlaşılmaktadır. Bu durum da, en basit haliyle, daha önce de belirttiğimiz gibi bu tür derneklerin çoğunun kıraathane olarak işletilmesi ve dernek olarak varlıklarının çoğu zaman şüpheli olmasındandır. Derneklerin ve dolayısıyla beraberinde getirdiği sosyal birleşmenin en aktif kullanım ve hizmet amacı olarak en yoğun kullanımı düğün, cenaze ve taziye durumlarında taraflarından kurulan köy ve hemşeri çevresince kullanılmasıdır.

Her şeyin ötesinde, Esenler’de derneklere üyelik oranı Türkiye oranlarıyla da uyuşmaktadır. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı’nın verilerine göre faal dernek sayısı 109.369 iken üye sayısı yaklaşık 10 milyon civarındır ve nüfusa oranı %13’tür (Dernekler İdaresi Başkanlığı 2006) Esenler İlçe Emniyet Müdürlüğü’nden aldığımız, Esenler’de kurulu Dernekler Listesi’ne göre, çalışmanın arkasında tüm liste ek olarak verilmiştir Esenler’de ise 2016 itibarıyla 632 dernek faaliyet göstermektedir ve bunun da nüfusa oranını aldığımızda, yaklaşık olarak %13,7 oranını bulmaktayız.

Araştırmamızı doğrulayan bir başka veri de, TÜİK’in 2014 yılı Yaşam Memnuniyeti Araştırması’dır. Bireylerin Toplumsal konulara İlgiyi üst başlığı altındaki dernek başlığında sivil toplum kuruluşlarıyla çok ilgililerin oranı %7,5 iken, ilgisizlerin oranı %5.7’dir, özetle katılımcıların %94.3’ü bir şekilde derneklere ilgilidir (TÜİK 2014).

Tablo 3.43: Herhangi Bir Derneğe Üye Olan Katılımcıların Üye Oldukları Derneklere Göre Dağılımı

	N	%
SİVASLILAR DERNEĞİ V.B.	1	2
KÖY DERNEKLERİ	41	82
GÜVERCİN DERNEĞİ	1	2
ENGELLİ VE ORTOPEDİK DERNEĞİ	1	2
RUMELİLER DERNEĞİ	6	12
TOPLAM	50	100

Araştırmamıza katılan bireylere üye olunan dernek sorulduğunda ise, hizmet veya mesleki anlamda toplum faydasına daha nitelikli faaliyetler yürüten dernekler yerine, neredeyse tamamının hemşeri derneklerine üye olduklarını görmekteyiz. Ayrıca, tüm bu oranın içerisinde sadece bir kişinin (oransal olarak %2'ye tekabül etmekte) engelli ve ortopedik derneğine üye olduğunu görmekteyiz. Buradan da şu anlaşılmaktadır; bir engelli derneğine sadece engelli bireylerin üye olabileceği ya da yalnızca engelli bireylerin üye olması gerektiği algısı hakimdir. Bu veri kendini dernek sayısında da doğrulamaktadır. 2016 yılı itibarıyla Esenler'de 5 adet Engelli ve Ortopedik Derneği bulunmaktadır. Ancak, elbette ki engellilerin ihtiyacı için bir derneğe üye olunabileceği, gönüllü hizmetlerde bulunabileceği ve aidatlar ile maddi kaynak desteğinde bulunabileceği algısıyla hareket edilebilir. Ancak Esenler bölgesi için dernekler hemşeriler arasında dayanışma ve bir arada olma fonksiyonuyla kurulmuş ve ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, derneklerin gerek kiraathanelerde varlıklarını göstermesi ve gerekse de üyelik ücreti alması nedeniyle çok da fazla üye kazanamamışlardır.

Tablo 3.44: Katılımcıların Kendilerini Herhangi Cemaat veya Tarikata Yakın Hissedip Hissetmediği

	N	%
EVET	34	7
HAYIR	423	93
TOPLAM	457	100

Toplumda cemaat ve tarikatların etkin olduğu fikrine karşılık, araştırmamıza katılan bireylerin sadece %7'lik oranının bir cemaate bağlılık hissettiğini, düşünülenin aksine cemaatlerin toplumun üzerinde büyük bir etkiye sahip olmadıkları görülmektedir. Bu oranlar "Boş zamanlarınızda çoğunlukla camiye gider misiniz?" sorusunda camiye gittiğini belirtenlerin %25'lik oranının da altında kalması, camiye giden bireylerin bir cemaate tabi olmak gibi bir arayışa girmedikleri anlaşılmaktadır. Öte yandan, bireylerin herhangi bir biçimde dini ibadetlerini yapmak ya da dini eksende bir arada olmak için de cemaatlere ciddi bir talebinin olmadığını da ortaya koyabilmektedir.

Tablo 3.45: Katılımcıların Çevresindekilerle Siyaset Konuşup Konuşmadığı

	N	%
EVET	344	75
HAYIR	113	25
TOPLAM	457	100

Araştırmamıza katılanlara, çevrenizdekilerle siyaset konuşur musunuz sorusu yöneltildiğinde ise, evet diyenlerin oranı yani siyasete ilgi gösterenlerin oranı daha da yükselmektedir. %75 ile toplumun yoğun bir biçimde siyasete ilgi göstermektedir. Evde siyaset konuşanlara oranla çevresiyle siyaset konuşanların arasındaki oransal farklılığın sebebi ise, hem kendi aile bireyleriyle birlikte kurdukları iletişimin sınırlarını hem de onlara duydukları alaka içerisinde aile bireylerine karşı bir konu veya fikir üzerine konuşmak, onları yetersiz bulmaktan kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 3.46: Katılımcıların Herhangi Bir Sebeple Herhangi Bir Kuruma Şikâyet Dilekçesi Verip Vermediği

	N	%
EVET	80	18
HAYIR	375	82
TOPLAM	455	100

Araştırmamıza katılanlar arasından, herhangi bir nedenle herhangi bir kuruma şikâyet dilekçesi verenlerin oranı %18'dir. Bu durum aslında yalnızca Esenler'de değil İstanbul'un genelinde de bu şekildedir. Örneğin, aynı veri 2014 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesini yaptırmış olduğu "İstanbul Çevre Düzeni Planının Kentsel Yaşam Kalitesine İlişkin Yaklaşımının Mekâna Yansıtılmasına Yönelik Beklentilerin Tespit Edilmesi Araştırması"nda da deneklere "Siz ya da ailenizden biri telefon veya internet yoluyla belediyeye şikâyetle bulundunuz mu?" şeklinde sorulduğunda evet diyenlerin oranı %12,9, hayır diyenlerin oranı 87,1 şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu durumun nedenleri arasında, toplumun çoğunluğunun aslında devleti kutsadığı için şikâyet etme konusunda da daha çekimser davrandığı da yer alabilmektedir. Aynı zamanda, şikâyet ettikleri konuya ilişkin bir çözüm beklentilerinin olmayışı, yani bir çeşit zorunlu kabullenme halinde olmaları da aslında bu durum üzerinde etkili olabilir. Öte yandan, devletin kutsallığı ve bekası vatandaşlar için aslında bir erişilmezlikten kaynaklanmaktadır. Bu erişilmezlik karşısında, oranların bu derece düşük olması da esasen pek şaşırtıcı değildir. Bu nedenle de, %82'lik oranda herhangi bir şikâyet

bulunmayanların ise bir sorun yaşasalar bile, muhtaç oldukları devlete karşı “boynu kıldan ince olan makul vatandaş olma” yaklaşımı da yine aynı temellere dayanmaktadır.

Tablo 3.47: Katılımcılar İçin Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Olmanın Ne Kadar Önemli Olduğu

	N	%
ÇOK ÖNEMLİ	390	87
BİRAZ ÖNEMLİ	40	9
NE ÖNEMLİ NE ÖNEMSİZ	6	1
PEK ÖNEMLİ DEĞİL	8	2
HİÇ ÖNEMLİ DEĞİL	6	1
TOPLAM	450	100

Araştırmamıza katılanlara, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın ne kadar önemli olduğu sorulduğunda çok önemli diyenlerin oranının %87 olması, tam da bir önceki tabloda dile getirdiğimiz makul vatandaş olma gayretinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan, diğer oranlara baktığımızda; biraz önemli %9, ne önemli ne önemsiz %1, pek önemli değil %2 ve hiç önemli değil %1 durumdadır.

Tablo 3.48: Katılımcılar Açısından Hangisinin Daha Önemli Olduğu

	N	%
TC. VATANDAŞI OLMAK	198	44
AB ÜYESİ OLMAK	78	17
İSTANBUL'LU OLMAK	1	0,2
DÜNYA VATANDAŞI OLMAK	3	0,7
SAHİP OLDUĞUM ETNİK KÖKEN	173	38
SEMPATİ DUYDUĞUM CEMAAT	2	0,4
TOPLAM	455	100

Araştırmamıza katılanların, bir önceki soruda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın %87 oranı ile çok önemli olduğunu belirtmelerinin akabinde, aynı soru bir kez daha ve farklı değişkenlerle sorulduğunda bu oran değişmektedir. Burada etnik köken ve AB üyesi olmak gibi iki seçeneği devreye koyduğumuzda ise, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın önemi büyük oranda azalmakta ve %87’den %44’e yani yarı yarıya düşmektedir. Bireyin içinde bulunduğu yaşam koşullarının kendi varlığını tanımlamaya yetmediğini, mevcut şartlarda kendini gerçekleştirememiş bireylerin farklı grup, yapı veya kültür çevresiyle tanımlamak isteyeceğini görmemiz gerekiyor. Zira bireye , bir nevi seçme hakkı tanındığında ve bir önem sıralaması yapması istendiğinde, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayı ilk sıraya koyanların neredeyse yarısına yakını önem

sıralamasında %38 ile kendini etnik kökeni ile tanımlamış, etnik kökenlerini ilk sıraya koymuştur.

Aynı zamanda, AB üyesi olmayı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaya tercih eden %17 oranındaki kitle de son derece önemlidir. Zira bu %17 oranındaki kitle esasen, sosyal dışlanmışlık yaşayan ve yaşadığı yoksulluğun ancak AB üyesi olmuş bir Türkiye'de ortadan kalkabileceğine inanan, refah yüzeyi daha yüksek koşullarda yaşama isteğini ortaya koymuş bir kitledir.

3.2.4. Dini Aidiyet ve Kimlik Sahiplenilmesi

Buraya kadar sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarını hem reel koşullar temelinde hem de katılımcıların algı düzeyini dikkate alarak ele alınmıştır. Bu ve izleyen bölümde sosyal dışlanma ile katılımcıların dini aidiyet ve kimlik sahiplenmesi arasındaki ilişkiyi tartışılmaktadır. Fakat önce katılımcıların dini aidiyetlerinin düzeyini ve boyutunu vermek istiyoruz. Bunu da dini pratikleri yerine getirme ve İslam dinine göre önemli olan içki kullanımı, başörtüsü, faiz, tevekkül gibi konulara yaklaşım üzerinden yapılacaktır.

Tablo 3.49: Katılımcıların Kur'an Okumayı Bilip Bilmemelerine Göre Dağılımı

	N	%
EVET	191	42
HAYIR	266	58
TOPLAM	457	100

Araştırmaya katılanlar arasından, Kur'an okumayı bildiğini belirtenlerin oranının bilmediğini belirtenlerin oranından düşük olması toplumun mensubu bulunduğu dinin gereklerini yerine getirme noktasında eksik kaldığını göstermektedir. Daha açık bir ifade ile Kur'an'ın ilk ayeti olan “oku” her ne kadar sadece Kur'an okumayı değil, Kur'an ile birlikte diğer ilimleri de okumayı emremiştir. Ancak bu istatistikler, çalışmamızın önceki bölümlerinde de yer verilen kitap okuma istatistikleri ile birlikte düşünüldüğünde, toplumun büyük oranda Kur'an okumayı bilmediği görülmektedir.

Tablo 3.50: Katılımcıların Kur'an Okumayı Nerede Öğrendiği

	N	%
AİLE / AKRABA	19	10
CAMİ / KUR'AN KURSU	145	76
İMAM HATİP OKULU	13	7
KENDİM ÖĞRENDİM	6	3
DİĞER	8	4
TOPLAM	191	100

Araştırmamıza katılanlara, Kur'an okumayı nerede öğrendikleri sorusu yöneltildiğinde ise çok daha ilginç bir durum ile karşılaşmaktadır. “Kur'an okumayı nerede öğrendiniz” sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplardan oluşan gruplamaya bakıldığında, Kur'an'ın zaruri durumlar dışında, yoğun olarak aile ve akraba çevresinde ya da okullarda öğrenilmediği ortaya çıkmaktadır. Kur'an öğretmek için tahsis edilmiş mekânlarda ve uzman kişilerden oluşan bir organizasyonla yapılması gerektiğini göstermektedir, zira araştırmamızda da ortaya çıktığı üzere, bireyler Kur'an öğrenmek için Kur'an kurslarını ve camileri (%76) tercih etmektedir.

Öte yandan, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2015 Faaliyet Raporuna göre, Türkiye genelinde 2014-2015 Eğitim-Öğretim yılında 15.457 Kur'an kursunda bütün yaş gruplarında 1.193.057 öğrenci eğitim görmüştür ki esasen bunun Türkiye nüfusuna oranı %1,5 düzeyindedir (Diyanet İşleri Başkanlığı 2016). Türkiye geneli istatistiklerine ek olarak, İstanbul genelinde 1.061 Kur'an kursu bulunmakta ve bu kurslarda toplam 134.176 kursiyer öğrenci bulunmaktadır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014). Esenler İlçesi'ne ait istatistikleri ayrıca incelediğimizde ise, Esenler İlçe Müftülüğü'nün verilerine göre ise Kur'an Kursu sayısı 13'tür (Esenler Müftülüğü 2014).

Tablo 3.51: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Bütün Kur'an'ı Anlayarak Okuyabilmelidir" Önerisine Katılıp Katılmadığı

	N	%
EVET	434	95
HAYIR	12	3
BİLMİYORUM	11	2
TOPLAM	457	100

Araştırmamıza katılan katılımcıların büyük çoğunluğu, % 95 oranında Kur'an'ın anlaşılabilir olarak okunması gerektiğine olan inancından bahsetmiştir. Ancak bir önceki

soruda, Kur'an okuma oranlarına baktığımızda ise Kur'an'ı anlamadan kabul ediyor olduğu görünmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, gerçekten olan durum ve bireylerin takdir ettiği ve ideal olarak gördüğü bu durumlar arasında bariz bir çelişki olduğu söylenebilir. Zira esasen, katılımcıların %95'i iyi bir Müslüman'ın bütün Kur'an'ı anlayarak okuması gerektiğini belirtmiştir ki bu durum toplumun Kur'an'a duyduğu saygının temenni noktasıdır. Bu noktada Kur'an anlaşarak okunmadığı için toplum dini vecibeler noktasında da eksiklik yaşayabilmektedir. Örneğin içki içilebileceğini belirten %5, başörtüsüne önem vermez diyen %12, namazı beş vakit kılmayan %67'lik kesim bu çerçevede değerlendirilebilir. Bununla beraber anket verilerinin dışında yapmış olduğumuz sohbetler ve buna dayalı gözlemlerde katılımcıların dindarlık tipolojilerine ilişkin negatif bir bakış açısının varolduğu söylenemez. Bu durum bir anlamda Türkiye dindarlığı olarak tanımladığımız sosyolojik imajın toplumda infial yaratacak ötekileştirmelere uygun zemin yaratmadığı anlamına da gelmektedir.

Tablo 3.52: Katılımcıların Oruç Tutup Tutmama Durumlarına Göre Dağılımı

	N	%
EVET	420	93
HAYIR	33	7
TOPLAM	453	100

Araştırmamıza katılan bireyler %93 oranında oruç tuttuğunu belirtmiştir. Esasen, bu tablo bizlere orucun toplum arasında dini bir ritüel olarak görüldüğünü göstermektedir. Kur'an'ı okuma noktasında eksiklikleri olan ancak yine de Kur'an'ı anlayarak okunması gerektiğini düşünen (%95), beş vakit namaz kılan oranının düşük olduğu (%33) ama büyük kesiminin (%93) oruç tuttuğu bir toplum profili karşımıza çıkmaktadır. Karşılaştırmalı olarak baktığımız bu tabloda oruç ibadetinin görünür bir inanç eylemi olması vasfının tek bir sebep olmadığı aynı zamanda toplumun oruç ibadetini içselleştirdiğini ortaya koymaktadır. Kuşkusuz bu durum inancın araçsallaştırılması değil inancın çok daha içten yaşanması istenci olarak yorumlanabilir.

Tablo 3.53: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Dini Vecibelerini Yerine Getirir" Önermesine Katılıp Katılmadığı

	N	%
EVET	415	91
HAYIR	24	5
BİLMİYORUM	18	4
TOPLAM	457	100

Araştırmamıza katılan bireylerin %91 gibi çok yüksek bir oranı, iyi bir Müslüman'ın dini vecibelerini yerine getirmesi gerektiğini belirtmiş olması bizi son derece ilginç bir durum ile karşı karşıya bırakmaktadır, çünkü esasen şekilce yaşanan İslam kendini burada ortaya çıkarmaktadır. İyi bir Müslüman dini vecibelerini eksiksiz yerine getirir diyenlerin oranı % 91 gibi çok yüksek bir oranken, “dinin direği olan namazı” beş vakit kılarım diyenlerin oranı %33'te kalmaktadır. Aidiyet anlamında İslam'ı özümseyen toplumun, vecibeleri yerine getirme noktasında yeterli hassasiyeti göstermediği görülmektedir. Öte yandan, iyi bir Müslüman'ın Kur'an'ı okuması gerektiğini düşünenlerin oranı %95, iyi bir Müslüman'ın dini vecibelerini yerine getirmesi gerektiğini düşünenlerin oranı %91 iken, Kur'an okuma oranının %42 ve namaz kılma oranının %33 düzeyinde olması başlı başına İslam'ın ritüelleri konusunun inanç olgusundan ayırt edilebilen yanına işaret etmektedir. Zira Kur'an okumanın ve dini vecibelerini yerine getirmenin ne denli önemli olduğunun farkında olan birey, kendini Müslüman olarak tanımlamakta ancak vecibelerini, bir neden ile yerine getirememektedir bu durum da yukarıda ifade ettiğimiz gibi, dinin farkında olmadan iman-amel ayrımının sadece ontolojik bir tartışma olmadığını aynı zamanda sosyolojik bir gerçeklik olduğunu ifade eder..

Tablo 3.54: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Yaşadığı Bütün Zorlukları Tevekkülle Karşılar" Önermesine Katılıp Katılmadığı

	N	%
EVET	400	88
HAYIR	28	6
BİLMİYORUM	29	6
TOTAL	457	100

Araştırmaya katılanların %88 gibi çok yüksek bir oranı, iyi bir Müslüman'ın yaşadığı bütün zorlukları tevekkülle karşılaması gerektiğini belirtmiştir. Bu veriler değerlendirildiğinde Türk toplumunun dindarlık algısında tevekkül olarak

nitelendirdiğimiz (Allaha kalpten bağlılık) olgusunun yüksek seviyede olduğu görülmektedir.

Tablo 3.55: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Faizle İş Yapabilir, Borç Verip Alabilir" Önermesine Katılıp Katılmadığı

	N	%
EVET KATILIYORUM	65	14
HAYIR KATILMIYORUM	350	77
BİLMİYORUM	42	9
TOPLAM	457	100

Araştırmaya katılanların %77 gibi büyük bir çoğunluğu toplum içerisinde faizle iş yapılmasının herhangi bir sorun teşkil etmediğini ifade etmiştir. Bunun altında yatan temel nedenlerden biri, en nihayetinde bu bireylerin borçlanmalarının büyük çoğunluğunun bankalar üzerinden gerçekleştiğidir. Bireyin tüketici, ev, araba gibi aslında günlük hayattaki temel gereksinimlerini karşılayacak kredilere yönelmek zorunda kalması da bunun üzerinde en ciddi etkenlerden bir diğeridir. Öte yandan, faizsiz bankacılık ülkede ne kadar yaygınlaşmış olsa da, faizsiz bankalardaki tüketici kredilerinin faiz oranları diğer bankalara göre daha yüksek düzeydedir (Örneğin 13.10.2016 itibarıyla Albaraka Türk 1.35 iken, Finansbank 1.20 düzeyinde vermekte. Bu düzey de, 100 bin TL tutarındaki bir kredide dahi 15 bin TL gibi büyük bir değişime neden olmaktadır). Bireylerin bankalarla ve finansal piyasalarla ilişkisi borç alma yönündedir, birey de rasyonel davranma yolunda giderek en düşük faizle ihtiyacını karşılama yöntemini tercih etmektedir. Var olan sistem içerisinde barınma ya da temel ihtiyaçlarını karşılama nedeniyle borç alabilecekleri tek yer bankalardır çünkü işlerinde bulundukları sosyal çevre, toplumun geliri daha yüksek ve borç verebilecek durumda olan diğer kesiminden bağımsızdır, bu iki kesim arasında borç alma- verme ilişkisi olmadığından da, bireyin yönelebileceği tek yer bankalar olmaktadır.

Araştırmaya katılanlar içerisinde, bu önermeye “evet” diyenlerin oranının %14 olarak belirmesi, sahada yapılan sohbetlerde de ortaya çıktığı üzere; ilk olarak toplumun faizle iş yapılmasına, ekonomik yetersizlikleri nedeniyle kategorik olarak karşı oldukları (bu yöntemin kendilerini daha fazla yoksullaştırdıklarının farkındalar), ve ikinci olarak, her ne kadar yaşadıkları kesin bir ekonomik gerçeklik olsa da, inanç ekseninde haram

bir kazanç yolu olarak faizin insanların sosyal yaşantıları inanç dünyalarında yaptığı tahribatın da farkında oldukları söylenebilir.

Tablo 3.56: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Politikayla Uğraşabilir" Önerisine Katılıp Katılmadığı

	N	%
EVET	299	65
HAYIR	129	28
BİLMİYORUM	29	7
TOPLAM	457	100

Araştırmamıza katılan bireylere sorduğumuz sorular neticesinde, İslam'ı çok önemli gördükleri sonucuna ulaştığımızı daha önce belirtmiştik ve daha önemlisi %81 ile iyi bir Müslüman'ın bütün hayatını İslami kurallara göre düzenlemesi gerektiğini söylediklerini görmüştük. Katılımcıların, ama iyi bir Müslüman'ın politikayla uğraşabilir önermesine,%65'inin evet, %28'inin hayır dediğini görüyoruz. Burada toplumun politikayı nasıl ve ne olarak algıladığı sorusu ortaya çıkıyor. Örneklem %65 ile büyük bir kısmı Müslümanların politika içerisinde yer almalarını olumlamaktadır. Sahada yapılan sohbetlerde, katılımcılar ilk önce "iyi bir Müslümanı" sadece dini pratiklerle değil, daha önemlisi iman boyutunda bir içerme olduğunu ve kastedilenin salih, emin ve ahlaklı bir insan olduğunu görmekte ve bu bağlamda, siyaset ile uğraşan, içerisinde Allah korkusu olan Müslüman bireyin siyasette ahlaklı bir çizgiyi yakalayacağını kabul etmekte oldukları gözlemlenmiştir. Öte yandan katılımcıların %28'i iyi bir Müslüman'ı politikanın öznesi olarak görmemektedir. Ancak, yine saha sohbetlerinde, %28'lik bir oran ile Müslüman bireyin politika ile ilişkilendirmek istemeyen katılımcıların çoğu, politika gibi tartışmalı bir alanda Müslümanların yer almasını politikanın yapılış şekilleriyle uyumlu olamayacağını ifade etmişlerdir. Açık ifadesiyle, Müslümanın siyaset ile uğraşması yanlış değil ama mevcut siyaset yollarının ve yapılış şekillerinin Müslüman bir zihnin kavrayacağı bir olgu olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.57: Katılımcıların "Dini Vecibelerini Yerine Getiren Müslüman Bir İşveren Çalışanlarının Hakkını Daha Fazla Gözetir" Önermesine Katılıp Katılmadığı

	N	%
KATILIYORUM	313	68
KATILMIYORUM	123	27
BİLMİYORUM	21	5
TOPLAM	457	100

Yukarıdaki tabloda, katılımcıların %68 oranında dini vecibelerini yerine getiren işverene güven duyduğunu görmekteyiz. Bu durum da, araştırmamıza katılan bireylerin kendi aralarında birleşmeyi ve birbirlerine destek olmayı arzuladıklarını ortaya koymaktadır. Bireylerin kendilerini dışarıda, izole hissetmek yerine sahip oldukları Müslüman kimlik üzerinden dayanışmayı istemesi de aslında Müslüman kimlik ekseninde bir birleşmenin arzulandığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle de, esasen Müslüman ve ibadetlerini yerine getiren bir işveren tarafından yönetilmeyi tercih ediyorlar.

Tablo 3.58: Katılımcıların "Dini Vecibelerini Yerine Getiren Müslüman Bir Lider Ülkeyi Daha İyi Yönetir" Önermesine Katılıp Katılmadığı

	N	%
KATILIYORUM	283	62
KATILMIYORUM	138	30
BİLMİYORUM	36	8
TOPLAM	457	100

Katılımcıların bu soruya verdiği cevaplara baktığımızda %62 oranında dini vecibelerini yerine getiren Müslüman lider karakterine güven duyulmaktadır. Bu sonuç Tablo 57'deki sonuçlarla örtüşmektedir. Tablo 57 ve 58'de sorularda verilen cevapların ortak özelliği, Müslüman ve ibadetini yerine getiren bireylerin, diğer bireylere tercih edilmesidir. Hem işverenin, yöneticinin hem de ülkeyi yöneten liderin Müslüman olması ve ibadetlerini yerine getiriyor olması bireyler açısından önemlidir. 57 ve 58. Tablolar bir arada incelendiğinde görülüyor ki, bireyler yalnızca toplum içerisinde ibadet eden Müslümanlar arasında dayanışma olmasını değil, hem iş hayatlarında hem de toplumsal ve siyasal düzende de Müslüman arasında dayanışma ve işbirliği olmasını arzu ediyor.

Tablo 3.59: Katılımcıların "Müslümanlar Türkiye'de Hakkettikleri Yere Ulaşmıştır" Önerisine Katılıp Katılmadığı

	N	%
KATILIYORUM	296	65
KATILMIYORUM	121	26
BİLMİYORUM	40	9
TOPLAM	457	100

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında 3.56, 3.57, 3.58 nolu tablolardaki sonuçlara benzer bir tabloyla karşılaşmaktayız. Özellikle Türkiye'deki son 15 yıldır devam eden siyasal iktidarın dini hayata ilişkin rahatlatıcı ve özgürleştirici politikaları etkili gözükmemektedir. Türkiye son on beş yılda gözle görülür bir inanç özgürlüğü alanıyla yoluna devam etmektedir. Bu durum mülakat sorularının yanı sıra sohbet esnasında da dillendirilmektedir.

Tablo 3.60: Katılımcıların "Müslümanlar Dünyada Hak Ettikleri Yere Ulaşmıştır" Önerisine Katılıp Katılmadığı

	N	%
KATILIYORUM	122	27
KATILMIYORUM	280	61
BİLMİYORUM	55	12
TOPLAM	457	100

Türkiye'de Müslümanların hak ettikleri yere ulaştığını düşünmelerine karşın, dünyada durumun tam tersi olduğunu düşünmektedirler. Burada, bireylerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülke karşılaştırmasını da zihinlerinde yapıyor olduğunu düşünebiliriz, zira çoğunluğu Müslüman halkın oluşturduğu ülkelerin genelde gelişmemiş ülkeler arasında olması bunda etki ediyor olabilir.

Örneğin İslam İşbirliği Teşkilatı (eski adı İslam Konferansı Örgütü İKÖ) bünyesinde bulunan ülkelere bakıldığında petrol üreticisi olması dolayısıyla ekonomik açıdan güçlü olsalar bile bu ülkelerdeki baskıcı rejimlerin ve hak ihlallerinin bulunduğu ve toplumsal eşitliğin olmadığı ülkelerdir. Libya'da süren iç savaşta ülke beş parçalı bir bölünmeye doğru gitmektedir. Suriye'de iç savaşın sürmekte olduğu, Sudan'ın Güney ile ayrılarak iki ülkeye dönüştüğü, üstelik Irak, Yemen ve Filistin gibi ülkelerde de hem iç hemde dış müdahalelerin olduğu çatışmalı bölgeler olması gibi daha birçok faktörün,

yukarıda ifade ettiğimiz %61 oranında katılımcının Müslümanların dünyada hak ettikleri yere ulaşamadığı gibi bir sonuca varmalarına etki ediyor olabilir.

3.2.5. Dini Aidiyetin Sosyal Dışlanma Dinamikleri ile Olan ilişkisi - Sosyal Farkları İslam'la Açıklamak (mı), Dışlanmayı İslamla Sağaltmak (mı)?

Bu bölümde, dini aidiyetin sosyal dışlanma ile ilişkisine dışlanmanın yukarıda bahsedilen ekonomik, sosyal politika boyutları bağlamında bakılacaktır. Öncelikle ekonomik olarak neden yoksulluk ve neden zenginlik sorusuna verilen cevaplarda dini referansların yeri ölçülmüştür.

Tablo 3.61: Katılımcıların Neden Yoksul Oldukları Hakkındaki Fikirleri

	N	%
Fikrim Yok-Cevap Yok	49	11
Rasyonel Bireysel Nedenler (Eğitimsizlik, tembellik, iş beğenmeme)	82	18
Rasyonel Yapısal Nedenler (İşsizlik, Yolsuzluk, Göç, Maddi Sıkıntı, teknoloji, gelir dağılımı, ekonomi, devlet)	277	60
Dinsel Nedenler (kader, Kanaat etmemek vs.)	40	9
Diğer	9	2
TOPLAM	457	100

Araştırmamıza katılan bireylerin, yoksulluklarının nedenleri hakkındaki fikirlerine baktığımızda %60 ile en göze çarpan hususun neden olarak rasyonel yapısal nedenlere bağlanması, bireyin yoksulluğunu kendinden bağımsız dışsal nedenlere bağladığını görmekteyiz. İşsizliğe bağlamasında aslında kendi niteliklerini de belirtmesi anlamına gelmektedir ki bu da yeterli düzeyde eğitim almayan ve kalifiye olmayan bireyin bu nedenle mesleki bir becerisi de olmadığını, en nihayetinde de iş bulmakta sıkıntı yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Yolsuzluk olarak tanımlanmasının sebepleri ise torpil, rüşvet, ahbap-çavuş ilişkisi ve adam kayırmacılığı vurgulamaya çalışarak yine kendini toplum içerisinde dışlanmanın nedenlerine bağlı bir yoksulluğa yerleştirmektedir. Göç olarak tanımlayanlar ise yeni bir yaşam çevresine ve koşullarına ayak uydurmanın zorluğunu ifade etmeye çalışmışlardır. Hâlbuki öncül sebep olan ekonomik sebeplerden kaynaklı göç ettiğini ya görmek istememekte ya da göçün sebeplerinden çok, kendisini burada sorunun ana taşıyıcısı olarak tanımlamak istemektedir. Maddi sıkıntı, teknoloji, gelir dağılımı, ekonomi ve devlet başlıklarının altında ise aslında devletin, kendisini kastetmektedir. Yoksulluk için bireyin sürekli

dışsal bir neden araması kendi yoksulluğunun üstesinden gelecek bir arayıştan daha kolaycı bir yaklaşımdır. Bu nedenle de, yoksulluğa neden olan bireysel nedenleri değil, yoksulluğa neden olan yapısal nedenleri işaret etmektedirler.

Rasyonel bireysel nedenlerde ise katılımcılar yoksulluğun temel nedeninin kendi yetersizliklerinden kaynaklandığını direk ifade etmektedirler ki bu da yukarıda ifade ettiğimiz gibi, bireyin yeterli düzeyde kalifiye olmadığını kabul ettiği duruma işaret etmektedir. Ayrıca, toplumun büyük bir kesimi yaşanan zorluklar karşısında tevekkül edilmesi gerektiğini belirtse de, yoksulluğun nedenleri sorulduğunda kadersellik ve kanaat etmeyi bir kenara bırakarak, dini bir neden olarak görmemektedir.

Tablo 3.62: Katılımcıların zenginlerin neden zengin olduğu hakkındaki fikri

	N	%
Fikrim Yok/Cevap Yok	92	20
Rasyonel Bireysel Nedenler	231	50
Rasyonel Yapısal Nedenler	99	22
Dinsel Nedenler	25	6
Diğer	10	2
TOPLAM	457	100

Katılımcıların zenginliğe bakış açıları sorgulandığında, yüksek bir oranla (%50) eğitim, işe sadakat, temel beceri ve yetenekler gibi rasyonel bireysel nedenleri dile getirdikleri görülmektedir. Neden yoksul olduklarıyla ilgili düşünceleri sorulduğunda katılımcılar %60'lık oranla rasyonel yapısal nedenleri yoksulluklarının ana unsuru olarak görürlerken; aynı katılımcılar zenginlerin neden zengin olduklarıyla ilgili zenginliğin nedenleri sorulduğunda tam tersi bir yaklaşımla bunu rasyonel bireysel nedenlere bağlamaktadırlar. Zenginliğin nedenleri arasında oransal olarak bir dönüşüm olsa da dinsel nedenlerin katılımcılar tarafından %6 ile dile getirilmesi, zenginlik anlamında dine bir atıfta bulunulmadığı anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla, ekonomik durum değerlendirilmesi tamamen dünyevi bir çerçeveden olmaktadır. Burada aydınlanmadan beri öne çıkan rasyonel aklın aslında Türkiye'de sadece entelektüel kesimler arasında değil ama sosyal olarak dışlanan gruplar arasında da içselleştirildiğini söyleyebiliriz.

Tablo 3.63: Katılımcıların "Zengin Müslümanlar Yoksul Müslümanların Dertlerini Anlayamazlar" Önermesine Katılıp Katılmadığı

	N	%
KATILIYORUM	271	60
KATILMIYORUM	161	35
BİLMİYORUM	25	5
TOPLAM	457	100

Katılımcıların %60 oranında zengin Müslümanların yoksul Müslümanların dertlerini anlamadıkları önermesine katılmamaları, göz önünde bulundurulduğunda, bu grubun kendini dışlanmış, ötekileştirilmiş hissettikleri şeklinde değerlendirilebilir. Yine bu grup, Müslüman da olsa zengin başka bir dünyası vardır şeklinde düşünmektedir. Araştırmamıza katılan bireyler. Bu nedenle de, katılmıyorum cevabı veren %35 kendini yoksul olarak tanımlamayan ve bir şekilde elinden geldiğince yoksula yardım eden, yoksulu anlamaya çalıştığını düşünen bireylerdir, maddi durumu iyi olan bir zengin Müslümanı da yine yoksulu anlamaya çalıştığı gibi empati yaparak anlamaya çalışmaktadır. Bir başka ifadeyle toplumun genelinde kullanılan İslam kardeşliği kavramının aslında bu dışlanmış kesimlerde pek de karşılığının olmadığını göstermektedir.

Tablo 3.64: Katılımcıların "Zengin Müslümanlar Gerekirse Müslüman Olmayan Zenginlerle İşbirliği Yapar" Önermesine Katılıp Katılmadığı

	N	%
KATILIYORUM	336	74
KATILMIYORUM	87	19
BİLMİYORUM	34	7
TOPLAM	457	100

Katılımcıların %74 oranında bu önermeye katılması, esasen hem yoksul hem de Müslüman olarak dışlanma hissediyor olmalarının ifade edilmesi şeklinde değerlendirilebilir. Yine bulgular hareketle katılımcıların iş dünyasının gerçeklerinin farkında oldukları ve bu konuya rasyonel baktıkları söylenebilir. Yine burda da görüldüğü üzere, zenginliğin sosyal anlamda bağdaşıklık yaratabileceğini düşünmektedirler.

Tablo 3.65: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Çok Para Kazanıp, Zengin De Olabilir" Önermesine Katılıp Katılmadığı

	N	%
EVET	294	64
HAYIR	135	30
BİLMİYORUM	28	6
TOPLAM	457	100

Araştırmamıza katılan bireylerin %64 oranında evet demesi oldukça yüksek bir rakamdır. Bunun anlamı iyi Müslüman aynı zamanda zengin Müslümandır. Şüphesiz İslamın birçok ibadeti (hac, zekat, sadaka v.b) ekonomik güçle ilgilidir. Bu anlamda yeni Müslüman toplum geleneksel bir hırka bir lokma anlayışını dillendiren tasavvuf orjinli bakış açısını terketmiş gözükmekte olup, yeni ifadesiyle dünyayla beraber yürümeyi içselleştiren bir Müslüman kimliğini ifade eder. Bu nedenle de, örnekleme göre, esasen Müslümanlığın yoksullara ihtiyaç duyduğu, yoksulluk ve Müslümanlık arasında bir bağ olduğunu düşündükleri ifade edilebilir. Öte yandan, bu tabloda zenginlik ve yoksulluk üzerinden kendilerini tanımlayabildiklerini görmekteyiz.

Tablo 3.66: Katılımcıların "Sizce İyi Bir Müslüman Para İle İş Olmadığından Yoksuldur" Önermesine Katılıp Katılmadığı

	N	%
EVET	128	28
HAYIR	283	62
BİLMİYORUM	46	10
TOPLAM	457	100

Araştırmaya katılanların, %62 gibi çok yüksek bir oranda iyi bir Müslümanın parayla işi olabileceğini ifade etmiştir. Bu veride Tablo 72. tabloda olduğu gibi örneklem evrenine mensup bireylerin dünyadan kopuk münzevi bir Müslümanlığa rağbet etmediğidir. Türkiye'deki yeni toplumsal gelişmelere bakıldığında (cuma namazlarındaki devamlılığın her geçen gün artışı, hac ve umre ziyaretlerindeki artış vb.) Türkiye dindarlığının ekonomik gelişmeyi olumlu algıladığını ortaya koymuştur.

Tablo 3.67: Katılımcıların "Yoksul Müslümanlar İle Zengin Müslümanların Dini Hassasiyetleri Aynı Değildir" Önermesine Katılıp Katılmadığı

	N	%
KATILIYORUM	249	54
KATILMIYORUM	181	40
BİLMİYORUM	27	6
TOPLAM	457	100

Araştırmaya katılanlar arasında yoksul Müslümanlarla zengin Müslümanlar arasındaki hassasiyetlerin aynı olmadığını düşünenlerin oranı %54 oranında gözükmektedir. Kuşkusuz katılımcılar ile yaptığımız sohbetlerde de bu durumu destekleyen bakış açılarını gözlemleme fırsatı bulduk. Örneklemin önemli bölümü zenginliğin kendine özgü bir toplumsal farkındalık oluşturduğunu ve bu durumda toplumun genel durumunu ifade eden alışkanlıkları farklılaştırdığını yani bir anlamda ibadetlerle ilgili duyarlılıklarda kısmi yetersizlikler ortaya koymaktadır.

Bu değerlendirme sonuçlarına bakıldığında ve katılımcılarla yapılan sohbetlerde, dinin bir zenginleşme aracı olarak görülmediği ortaya çıkmaktadır. Aslında bu durum yukarıdaki anket sorularıyla örtüşmektedir. Günümüzdeki toplumsal dindarlık ekonomik gelişmeyi ve zenginleşmeyi dindarlık için olumlu bir faktör olarak görmekte iken, dinin ticari bir meta ve doğrudan bir zenginleşme aracı olarak kullanılmasını da reddetmektedirler.

Tablo 3.68: Katılımcıların Türkiye'nin Sorunlarını Fakirleri Gözetken Bir Yönetimin Çözüp Çözemeyeceği Hakkındaki Görüşü

	N	%
EVET	336	76
HAYIR	60	13
BİLMİYORUM	46	11
TOPLAM	442	100

Araştırmamıza katılanların %76 gibi çok büyük bir çoğunluğunun buna evet demiş olması, aslında bireyin yoksulluk sorununun hayatında ne kadar ciddi bir yer kapladığını da göstermektedir. Katılımcıların %76 oranında Türkiye'nin sorunlarını fakirleri gözetken bir yönetimin çözebileceği fikrine katılmaları gösteriyor ki, toplumun büyük kesimi konuya tamamen yoksulluk temelli yaklaşmaktadır, zira Katılımcılara

göre ülkenin başat sorunu yoksulluktur ve bu sorunu fakirleri gözetten bir yönetim çözebilecektir.

Buraya kadar araştırmanın bulguları bize göstermiştir ki, sosyal dışlanma din üzerinden açıklanamamaktadır. Dahası, dinin bu dışlanmayı Dini ümmet aidiyeti üzerinden sağaltma yetisinin oldukça güçlü olduğunu görmekteyiz. Dışlanma ve İslam aidiyeti arasındaki bu ilişki katılımcıların bireysel hayat pratiklerinde karşılaştıkları problemleri çözerken benimsedikleri ve danıştıkları noktalarda da kendini göstermektedir.

Tablo 3.69: Katılımcıların Para İle İlgili Konularda En Çok Hangisine Güvendiği

	N	%
SADECE KENDİME	178	39
EŞİME/AİLEME	260	58
ARKADAŞLARIMA	6	1
AKRABALARIMA	5	1
HEMŞEHRİLERİME	2	0,4
DİĞER	1	0,2
TOPLAM	452	100

Araştırmaya katılanlar arasında maddi anlamda yalnızca kendine güvenenlerin oranı %39, eşine ve ailesine güvenenlerin oranı ise %58 gibi çok yüksek düzeydedir. Katılımcılar %58 oranında ailesine güvenmektedir. Toplunun büyük kesiminin bir banka hesabının dahi bulunmamasının net karşılığı burada görülmektedir. Toplumsal güvenin yok denecek kadar az olduğu; bireylerin kendisi dışında evli ise eşine, bekâr ise anne-babasına, %39 gibi yüksek bir oranla da sadece kendine güvendiği/güvenebildiği bir toplum karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3.70: Katılımcıların Ailevi Meselelerde En Çok Kime Güvendiği

	N	%
SADECE KENDİME	121	27
AKRABALARIMA	9	2
UZMANLARA	1	0,2
ARKADAŞLARIMA	2	0,4
EŞİME/AİLEME	319	71
TOPLAM	452	100

Araştırmaya katılanların, bireysel olarak yaşadıkları sosyal dışlanmayı uzmanlarla ya da arkadaşlarıyla çözme eğilimi yerine bireysel (%27) veya aileleri

(%71) ile çözüme eğilimi göstermektedirler. Sorunlarını akraba ile paylaşmak istememeleri ise çoğu meseleleri aile sırrı olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de eşime ve aileme cevaplarına baktığımızda ise aile içinde yaşanan aile içinde kalır yaklaşımının sergilendiğini görmekteyiz. Arkadaşlar ile paylaşma noktasında da aynı şekilde daha içine kapanık bir yol tercih edilmektedir. Uzmanlara danışma alışkanlığı ekonomik yapılanması iyi, eğitim seviyesi yüksek bireylerin tercih ettiği bir yoldur. Bir psikiyatr gözetiminde halledilebilecek basit bir sorun bile içine kapanık bu sosyal grupta yıllarca süren büyük bir probleme dönüşebilmekte ve bu nedenle de bireyin aşmakta zorluk çekeceği travmalara ya da aile içi şiddet olaylarına neden olabilmektedir.

Öte yandan, burada en önemli noktalardan biri de arkadaşlara danışma oranının %0,4 gibi çok düşük bir düzeyde kalması ve bireyin aslında ailesi dışında pek de sosyalleşemediğini bir kez daha göstermektedir. Ailesi dışında derdini anlatabileceği bir arkadaşı, dostu olmayan birey yalnızca ailesi ile sosyalleşebilmekte ve esasen yaşattığı olan bireylerle arasındaki seti de aşamamaktadır.

Tablo 3.71: Katılımcıların Dini Meselelerde En Çok Kime Güvendiği

	N	%
SADECE KENDİME	113	25
AKRABALARIMA	5	1
HEMŞEHRİLERİME	1	0,2
GÜVENDİĞİM BİR CEMAAT VEYA TARİKAT LİDERİNE	33	7
DİYANET MENSUPLARINA (MÜFTÜ, İMAM VS)	200	44
EŞİME	7	2
ARKADAŞLARIMA	10	3
AİLEME	81	18
TOPLAM	450	100

Her ne kadar, Diyanet Mensuplarına (Müftü, İmam Vs) %44 ile diğer gruplardan yüksek olsa da toplumda ağırlığı bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve kurumun dışarıdaki temsilcileri olan müftü, imamların güven verme noktasında daha dikkatli olmaları gerektiğini de göstermektedir. Ancak bu konunun eğitimle de ilişkili olduğunu Akademisyenlerin Din ve Laiklik Anlayışı (Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği) adlı tez bize göstermektedir. 280 Akademisyenle yapılan bu çalışmada "Dini Bilgisine En Çok Güvenilen Kurum" %64,7 ile Diyanet İşleri Başkanlığı cevabı verilmiştir (Kaya, 2011).

Araştırmaya katılan her dört bireyden bir tanesi dini meselelerde sadece kendine güvendiğini belirtmiştir. Bu veri maddi, siyasal vb. konularda bireyselleşmenin yanında dinsel meselelerde de bir bireyselleşmenin olduğunu göstermektedir ve en nihayetinde de, toplumsal bir din değil bireysel bir din anlayışının ortaya çıkmaya başladığının göstergesidir. En azından dini meselelerde dayanak noktaları, referanslar ve danışma ihtiyacından kaynaklı toplumlaşması gerekirken tam tersi bireyselleşmenin olduğu görülmektedir.

Tablo 3.72: Katılımcıların Siyasi Kararlarında En Çok Kime Güvendiği

	N	%
SADECE KENDİME	274	63
EŞİME/AİLEME	127	29
ARKADAŞLARIMA	7	2
GÜVENDİĞİM BİR CEMAAT VEYA TARİKAT LİDERİNE	3	1
DİYANET MENSUPLARINA (MÜFTÜ, İMAM VS)	2	0,5
PARTİ LİDERİNE	21	5
TOPLAM	434	100

Araştırmamıza katılan bireylerin %63'ü yalnızca kendime güvenirim diyerek, bir önceki sorumuzda da ortaya çıkan bireyselliğin altını yine çizmiştir. Özellikle, liderin güçlü/etkin olduğu günümüz siyasi konjonktüründe %63'ün sadece kendime güvenirim cevabı vermesi bireyin siyasi karar noktasını sadece sandık başında oy verme şeklinde algıladığı ve tamamen bireysel farkındalık perspektifinden baktığını göstermektedir. bu bulgular siyasi tercihlerinde bireylerin kendi tercihlerine ve kararlarına güvendiklerinin, başkalarına bağımlı ya da etkisi altında siyasi tercih yapabildiklerinin, sorgulaya bildiklerinin göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

VI. BÖLÜM

4. SONUÇ

Bu çalışmada sosyal dışlanma ile Müslüman kimliği arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Sosyal dışlanma konusu başlangıçta temel olarak ekonomik boyutu ve yoksullukla olan ilişkisi bağlamında incelenmiş olsa da, daha sonraları konunun sosyolojik boyutu da ele alınmış ve sosyal dışlanmanın hem nedenleri hem de sonuçları daha net olarak ortaya konulabilmektedir. Konuya önce uluslararası perspektiflerin sunulması ile başlanılmış, akabinde Türkiye’de bu alanda yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Müslüman kimliği ve bireyin dine bakışı ise yine makro bir perspektiften ele alınmış ve daha sonra Türkiye ekseninde konu detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Hem Müslüman kimliğin hem de sosyal dışlanmanın birlikte ele alınması bu iki unsur arasındaki ilişki ve bu ilişkinin boyutlarını daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmeye olanak sağlamıştır.

Araştırmanın birinci bölümde sosyal dışlanma ve dini kimlik ilişkisi genelinde literatürde yapılmış olan çalışmalara odaklanılmıştır. Öncelikle, sosyal dışlanmanın ekonomik boyutu çerçevesinde, yoksulluk kavramına ilişkin literatüre yer verilmiş ve bu alanda yapılan çalışmalar incelenmiştir. Yoksulluk tanım itibarıyla ekonomik yetersizlik olarak ele alınmış da olsa, sebebi ve sonuçları itibarıyla hem bireyin hayatında hem de toplumun genelinde çok daha büyük etkiler yaratmaktadır. Bireyin yalnızca ekonomik yetersizliğinden öte, sosyal ilişkilerine de etki eden yoksulluk en nihayetinde bireyi toplumun geri kalanının içinde yer aldığı toplumsal hayata katılamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle de birey yalnızca ekonomik yetersizliği ile yaşamak zorunda kalmamakta, aynı zamanda toplum yaşamının da dışına itilmektedir. Yapılan araştırmalarda da ortaya konulduğu üzere, yoksulluk bireyin hem kişisel yaşamını hem de toplumla olan etkileşimini etkilediğinden sonuç itibarıyla

toplum hayatı için genel bir sorun oluşturmaktadır. Bu nedenle de yoksulluğa bulunmaya çalışılan çözümler yalnızca ekonomik boyutlu olmamakta, bireyin toplum hayatına katılımını da düzenler nitelikte olmaktadır. En açık ifadesi ile, yoksulluğu nedeni ile toplumsal hayata katılamayan bireylerin toplum yaşamının dışına itilmesi de ancak yoksulluğu sosyal boyutu ile ele alan ve bir çözüm sunmaya çalışan politika ile ortadan kaldırılabılır. Yoksulluğu nedeniyle toplum hayatının dışında kalan yani sosyal dışlanmaya uğrayan bireylerin bu durum ile baş edebilmesinin yalnızca ekonomik yeterlilik kazanma ile mümkün olamayacağı da hem Dünya Bankası hem de Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konulmuştur.

Yine belirtilmesi gereken, yoksulluk sosyal dışlanmanın en önemli unsuru olmakla birlikte, sosyal dışlanmanın sosyal ve kültürel boyutları da vardır. Yoksulluğun beraberinde getirdiği sorunlardan biri olan sosyal dışlanma ile bireyin başa çıkması kolay olmamakta, toplumsal ayrışmalara ve ötekileştirmeye de varabilen bir süreci de beraberinde getirmektedir (Erdoğan N. 2002). Yoksulluk yalnızca kişilerin çalışma, sağlık, eğitim gibi temel haklarından yararlanamamaları, yurttaş olmanın getirdiği siyasal haklardan haberdar bile olamadan, yoksun kalmaları, toplumda gelir adaletsizliği ve uçurumunu artıran bir etken olmamakta aynı zamanda kişinin kendisini dışlanmış, çaresiz, topluma aidiyet duygularının zayıfladığı bir sürece neden olarak toplumsal kutuplaşmaları artıran bir rol oynamaktadır (Açıkalın 2007).

Kısacası, yapılmış olan araştırmalar ve bizim de yapmış olduğumuz araştırma ortaya koymuştur ki yoksulluk her ne kadar sosyal dışlanmanın temel nedenlerinden biri de olsa, bu durumun kültürel ve sosyal kökenleri de vardır. Bu çerçevede araştırmamızın birinci hipotezi olan sosyal dışlanma yoksulluktan daha kapsayıcı bir kavramdır önermesini bu tez kapsamında doğrulamıştır.

Müslüman kimliği ile sosyal dışlanma ilişkisini ortaya koyan çalışmalara bakıldığında, Öncelikle belirtilmesi gereken, Müslümanlıktaki tevekkül anlayışı nedeniyle bireyler hayır ve şer'in Allah'tan geldiğine, bu nedenle de var olan düzene itaat etmenin esasen Allah'ın yarattığı bu düzene saygı duymak olduğuna işaret etmektedir. "İman edip iyi işler yapan, namaz kılan ve zekât verenler, onların

mükâfatları Rableri katındadır" (Bakara Suresi 277). Demek oluyor ki, birey yalnızca içinde doğduğu ve büyüdüğü bu düzene itiraz etmekten kaçınmamakta, aynı zamanda kendi inancı kapsamında Allah'a da itaat etmekte ve verdiği tüm nimetler için de şükür etmektedir. Böylece Allah'a şükreden, ancak çalışarak ve emek vererek bu yoksulluk durumundan çıkmaya çalışan bireyler ile karşılaşmaktayız. Işık ve Pınarcıoğlu (2001)'nin nöbetleşe yoksulluk kavramı ile ifade etmeye çalıştığı, yoksulların belirli bir eksen etrafında dayanışması ve yoksulluğa karşı hep birlikte savaştığı duruma işaret eden bu durum Müslüman kimlik altında yoksul dayanışması ve yoksullara yardım olarak da kendini göstermektedir. Hoşgör (2015, 147-148)'e göre, dini ağı ekonomik çıkar sağlamada, iş bağlantısı kurmada ve yeni pazarlar keşfetmede dört önemli fonksiyona sahiptir. Bu nedenle de, varlıklı Müslümanlar arasındaki ilişki ağını ticari faaliyetlere de dahil etmekte ve bu ağ üzerinden gelir etmeye ek olarak, yoksul Müslümanlar arasında da benzer bir ilişki ağı olduğu ifade edilmektedir. Yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğrayan bireyin, Müslüman kimliği ile dahil olduğu ilişkiler ağı sayesinde yoksulluğunu ortadan kaldırma yönünde hareket etmesi ve akabinde bu yolla sosyoekonomik durumunu düzeltebileceği yönde birçok çalışma mevcuttur. Ancak bu çalışmalar sosyal dışlanma ve Müslüman kimliğin ne tip bir ilişki içerisinde olduğunu direk cevaplamayan nitelikteydi. Biz de, bu çalışmamız dahilinde, Müslüman kimliği ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi, bu ilişkinin yönü ve biçimini de dikkate alarak inceledik. Yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğrayan bireyin, Müslüman kimliğe sahip olmasının bu sosyal dışlanma üzerinde ne tip bir etki yarattığını incelemeye çalıştık.

Anlaşılan şudur ki, Avrupa'da savaşların bitmesi ve sanayileşme yoksulluk ve sosyal dışlanmanın en yoğun yaşandığı dönemlere işaret ederken, Türkiye'de böyle bir sürecin yokluğu yoksulluk ve sosyal dışlanma konularının hem gündeme gelmesini hem de bu konuda yapılan araştırmaları kronolojik olarak geciktirmiştir. Öte yandan, Türkiye'de yoksulluk ve sosyal dışlanma alanında yapılmış çalışmalar incelendiğinde ise gecekondulaşma çalışmaları ile örtüşen bir kronolojik süreç karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun en temel nedenlerinden biri de tarımda makineleşme ile başlayan, akabinde istihdam kaybı ve terör gibi nedenlerle kentlere göç eden bireylerin yetersiz kalifikasyona sahip olmaları nedeniyle kent merkezleri yerine, kent yaşamının dışında

kalan bölgelerde şantiye evleri olarak başlayan ancak daha sonra gecekondulara dönüşen yerlerde ikamet etmek durumunda kalmalarıdır. Bu bireylerin ekonomik yetersizlikleri nedeniyle kent merkezlerinde ikamet edememeleri gibi, kent merkezine coğrafi ve aynı zamanda kültürel anlamda da uzak yerlerde ikamet etmeleri bu kentli-öteki ayrımını daha da derinleştirmiştir. Ayrıca, yapılan bu gecekondu çalışmaları da incelendiğinde, kente göç ile gelen bireylerin ikamet edebilecekleri bir gecekondu bulmaları da hemşerilik ya da akrabalık gibi ilişki ağları ile mümkün olabilmektedir. Bu nedenle de, çalışmamızda Türkiye’de yoksulluk ve sosyal dışlanma konusu gecekondu araştırmaları da dikkate alınarak, gecekondu bölgeleri ve bu bölgelerde yaşayan yoksul bireylerin sosyal dışlanma durumları incelenmiştir. İlk göçler ile kente gelen bireylerin sahip barınma ihtiyaçları için yaptıkları bu gecekonduların, uzun vadede çok katlı apartmanlara dönüşmeleri ile de gecekondular ve gecekondulular için yeni bir dönüşüm süreci başlamıştır. Bu süreç, bireyin barınma ihtiyacını karşılamasının artık yetersiz olduğu ve sosyal dışlanmaya daha fazla tahammül edemediği duruma işaret etmekte olup, bireyin sahip olduğu çok katlı gecekondunun kullanmadığı kısmını kente yeni gelen hemşeri ya da akrabalarına kiralaması ile devam etmiştir. Böylece, birey kendi barınma ihtiyacını karşılamasının da ötesinde, gecekondusundan elde ettiği rant ile de yeni gelir imkanları yaratarak, kendi yoksulluğunu da kente gelen yeni yoksullara devredebilmiş ve yoksulluk ile sosyal dışlanma arasındaki döngüde yaşayan yeni yoksullar ortaya çıkmıştır. Yoksullar arasında akrabalık ya da hemşerilik ekseninde gerçekleşen bu dayanışma bir noktada sosyal dışlanmaya karşı da bir dayanışma gücü olmuştur.

Araştırmamızda, Türkiye’de Müslümanlık ve Müslüman kimliği üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiş ve bunun sosyal dışlanma ile olan ilişkisi incelenmiştir. Birçok boyutu ile tartıştığımız sosyal dışlanma ve Müslüman kimliği ilişkisinin ek olarak somut yaşamdaki tezahürleri de dikkate alınmıştır.

Araştırmamıza Esenler İlçesi dahilinde yapılan anketler ve mülakatlar ile araştırma bulgusu sağlayarak, sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyal, kültürel ve politik boyutları betimsel olarak ortaya konulmuştur. Esenler ilçesi kayıtdışı istihdamın yüksek olduğu, yeşil kart sahibi birey sayısının “ G1” gibi temel düzeyde gelir elde ederek legal

çalışan bireyden dahi fazla olduğu bir ilçedir. Bu nedenle de çalışmamızda yoksulluk, ekonomik yetersizlik ve sosyal dışlanma kavramlarının hayattaki tezahürlerinin gözlenmesi için Esenler ilçesi birçok farklı bulguyu da sağlamıştır. Örneğin, bu gelir düzeyinin düşüklüğü nedeniyle devletin (Özellikle Büyükşehir belediyesi ve İlçe Belediyesinin, sosyal belediyecilik kapsamında verdiği hizmetlerin) bölgede yaptığı aynı ve nakdi yardımlar bölgedeki bireyler için hayati önem taşır hale gelmiştir. Ayrıca, bölgedeki en yüksek oranlı suçun da hırsızlık olmasının da yine bu ekonomik yetersizlik ile ilişkili olabileceğini düşünmekteyiz. Bir diğer konu da gecekondulaştırmalarında sıkça ifade edilen hemşeri ya da akrabalık bağlarının gecekondulaştırma mahallelerini şekillendirmedeki fonksiyonudur. Esenler İlçesi'nde yaptığımız araştırma dahilinde, belirli mahallelerde belirli illerden gelen göçlerin yoğunlukla ikamet ettiği ile karşılaştık ki esasen bu durum da gecekondulaştırmalarında ifade edilen akrabalık ve hemşerilik bağlarının gecekondulaştırma mahallelerini şekillendirmedeki etkisi ile örtüşmektedir. Araştırmaya katılanların %42 gibi çok yüksek bir oranının en fazla ilkokul okumuş olması da bu bölgede yalnızca yoksulluğun değil, yetersiz eğitim almanın da kümeleştiğini ortaya koymaktadır. Tıpkı Dünya Bankası'nın yoksulluk tanımında da ifade edildiği üzere, bireyin özellikleri ile yoksulluk arasındaki bir ilişki vardır zira yetersiz eğitim alan bir bireyin kalifikasyonu da legal biçimde istihdam edilmek için çoğu zaman yetersiz olabilmektedir. Bu durum da, bireyin içinde yer aldığı sosyal dışlanmanın etkilerinin çok daha derin görülmesine neden olmaktadır. Esenler İlçesi'nde yaptığımız çalışmada da ortaya konulduğu üzere, bölgede özel sektörde işçi olarak çalışanların oranı %58'dir ki bu oranın da çok büyük bir kesimi enformel sektörde çalışmaktadır. Bölgede ortaya çıkan bir diğer sonuç da, %66 gibi çok yüksek bir oran 2000 TL ve altında gelir elde ederken ve bunların %58'i borçlu durumda iken, yoksul olduğunu düşünen bireylerin oranı yalnızca %18'dir. Buradan da ortaya çıkan, esasen birey yoksul olduğunu inkar ederek, toplumun geri kalanından ekonomik olarak farklı olmadığını ifade etmekte ve sosyal dışlanmayı inkar etmektedir. Böylece, yoksulluğu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğrayan birey yoksulluğunu inkar ettiğinde, sosyal dışlanmanın da ortadan kalkabileceği gibi bir fikre sahip olmaktadır.

Çalışmamızın kuramsal kısmında da ifade ettiğimiz üzere, yoksulluk ve sosyal dışlanma etkilerini devletle olan ilişkilerde de göstermektedir. Araştırmamızda da ortaya

çıkan şudur ki, birey için TC vatandaşı olmak çok önemlidir ancak herhangi bir kamu kuruluşuna dilek veya şikayet dilekçesi verip vermedikleri sorulduğunda, alınan cevap olumsuzdur. Buradan da ortaya çıkan şudur ki, birey için TC vatandaşı olmak ne kadar önemli olursa olsun, birey kendini vatandaşı olduğu devlete herhangi bir dilek ya da şikayette bulunamayacak durumda görmektedir. Elbette ki bir vatandaş olarak sahip olduğu şikayetleri ilgili kuruluşlara bildirmesi durumunda, bu durumun değişmesi ve kendisinin de vatandaşı olduğu ülkeye bu yönde bir katkısı da olabilecek durumdadır. Ancak birey kendini böyle bir dilek ya da şikayette bulunamayacak durumda görmekte, kamu kuruluşları ile zorunlu olmadıkça irtibata geçmemeyi tercih etmektedir.

Öte yandan, çalışmamızın ana hatlarından birini oluşturan Müslüman kimlik konusunda da Esenler Bölgesi'nde yapılan araştırmamız dahilinde ampirik bulgular sağlanmaya da çalışılmıştır. Bireyler için inanç ve takva sahibi bir Müslüman olmak ve ibadet etmek çok önemlidir, bu nedenle de bu durumun günlük hayatta çeşitli tezahürlerinin olmasını beklemek pek de şaşırtıcı olmayacaktır. Daha sonra ise sosyal olarak dışlanma yaşayan katılımcıların İslam'ı nasıl tecrübe ettikleri analiz edilmiştir. Böylece, yalnızca inanç sahibi bir birey olarak değil, sahip olduğu inancın ötesinde yoksulluk dahil bir çok kaynaktan beslenerek sosyal dışlanmaya maruz kalan bir Müslüman birey olarak bu durumu nasıl algıladığı ve daha da önemlisi bu kimliğin sosyal dışlanmayı artırmak ve/veya azaltmakta ki rolünü incelenme imkanı elde edilmiştir.

Bireyin yoksulluk ve beraberinde getirdiği zorluklar karşısında, samimi bir Müslüman olmasının da tezahürü olarak tevekkül sahibi olması gerekliliği yaptığımız araştırmada çok açık bir şekilde kendini göstermektedir. Oysa ki Müslüman kimliğinin sosyal dışlanma yaşayan bireylerin yaşam zorluklarını hafifletmekteki rolü bire bir ve apaçık değildir. Zira bireylerin zenginlik ve fakirlik konusuna bakışları da bu durumu aslında çok net ortaya koyar niteliktedir. Kişiler yoksulluğun ve zenginliğin nedenlerini ortaya koyarken İslami referanslar yerine rasyonel aklın ortaya koyabileceği referanslara yaslanmaktadırlar. Bir farkla kendi fakirliklerini yapısal nedenlere bağlarken, diğerlerinin zenginliğini bireysel nedenlere bağlama eğilimindedirler. Şöyle ki, kendi yoksulluklarını ve sosyal dışlanmalarını “Rasyonel Yapısal Nedenler”

(İşsizlik, Yolsuzluk, Göç, Maddi Sıkıntı, teknoloji, gelir dağılımı, ekonomi)’e yayarak açıklarken, zenginlerin sahip olduğu refah seviyesini ise “Rasyonel Bireysel Nedenler”e bağlamaktadırlar. Bir başka deyiş ile yoksul kesimin; bireyi zengin yapan unsurların bireysel özellikleri ile alakalı bir durum olarak algılamaktadırlar. Bireyin tevekkülü ile var olan düzenin toplumsallığı bize Müslüman kimliği ile sosyal dışlanma arasında doğrudan ve birebir bir ilişki olmadığı gerçeğini çıkartmaktadır. Kısacası, sosyal dışlanma ile Müslüman kimliği arasında, sanılanın aksine doğrudan ve birebir ilişkinin varlığından söz etmek mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla araştırmamızın ikinci hipotezi olan Müslüman kimliğinin sosyal dışlanmayı sağaltma etkisi kısmen doğrulanmış, ama kısmen de yanlışlanmıştır.

Yukarıda kısaca ifade etmiş olduğumuz sosyal dışlanmanın Müslüman kimliğinden bağımsız oluşu ve dolaylılığı da bu kapsamda kabul edilebilir. Öte yandan, Müslümanlığı bir dışlanma dinamiği olarak görmemize engel olacak birçok referans görülmektedir ki ayetler bunlar içerisinde sanırız en güçlü olanlardır. Örneğin; "İman edip iyi işler yapan, namaz kılan ve zekât verenler, onların mükâfatları Rableri katındadır." (Bakara Suresi: 277) ayetinde zekatın mükafatı için varlığını pay eden bireyler aslında verdikleri zekat ile kimsenin maddi refaha ulaşmayacağını farkındadır. Ancak burada birey başkalarına yardım ettiği düşüncesiyle, kendi gönül huzurunu da sağlamaktadır. Öte yandan zekat alan bireyin de bu şefkate karşı gösterdiği empati onu bir çeşit dışlanmışlık duygusundan alıkoyabilmektedir. Yoksunluğu diğer bireylerce fark edilmiş bireyin bu ihtiyaçlarının giderilmesi yalnızca kısa dönemli çözüm sağlamasına karşın, bireye “göz ardı edilmediği” mesajını da verebilmektedir.

Ayrıca "Sana neyi infak (harcama, sarfetme, paylaşma) edeceklerini sorarlar. De ki: ihtiyaçtan fazlasını." (Bakara suresi: 219) ayetindeki anlatı dinin içerisinde oluşturulabilecek ekonomik dışlanma yaklaşımlarına karşı önemli bir engeldir. Ancak dinin bu yardımlaşma yoluyla sosyal dışlanmayı sağaltma öğretisi anlaşılacağı üzere gönüllülük temelindedir. Şurası da açıktır ki, ülkemiz de diğer Müslüman ülkeler gibi sınıflı bir toplumdur ve daha da önemlisi sosyal dışlanmanın farklı boyutlarının tartışıldığı bir ülkedir. Bunu yaşayan bireylerde araştırmamızın ortaya koyduğu gibi durumlarını ve çözüm önerilerini bu yardımı sağlayacakların dini duygularına ve

hareketlerine bağlamak yerine daha rasyonel cevaplar ve çözüm önerileri aramaktadırlar.

Bu noktada dinin sosyal dışlanmanın gerekçelerinden biri olma rolünün kısıtlı olduğunu, en azından bizim örneklemimiz çerçevesinde, söyleyebiliriz. İfade edilmesi gereken, bu insanların hayatlarında din önemli, ama hiç bir şekilde dışlanmışlıklarını dini referanslar ile tartışmıyorlar ya da dini bu ayrışmada gerekçe olarak göstermiyorlar. Yaptığımız araştırmada ve bulgular bölümünde de detaylıca tartışıldığı üzere, Müslüman kimliği ile sosyal dışlanma arasında bu nedenle güçlü ve doğrudan bir bağ olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Müslüman kimliğine dair araştırmada bulunan en önemli sonuçlardan biri de Müslüman kimliğinin sosyal dışlanma ile arasında bir bağ olmadığı gibi, bu bağı hiçbir yönde hareket ettiremediği gerçeğidir. Yaptığımız araştırmada ulaştığımız sonuca göre, Müslüman kimliğe sahip bireyler hali hazırda var olan ya da gelecekte olması muhtemel ayrışmanın çözüm yollarını da din üzerinden tartışmamaktadırlar. Bu nedenle de, İslam dini ve inançlar ekseninde sosyal anlamda ayrıştırıcı bir yönünün olmadığı gerçeğini ifade etmek doğru olacaktır. Yaptığımız araştırmada ortaya çıkan bireyin çoğu zaman rasyonel davranmayı seçmesi, karşısındaki bireyin Müslüman olması durumunda dahi bu rasyonellikten çoğu zaman vazgeçmeme yönünde bir eğilim sergilediğidir. Bu da, bizim üçüncü hipotezimiz olan yani Müslüman kimliğin Ümmet üzerinden birleştirici bir gücü olduğu tezini doğrulamaktadır. Keza katılımcıların ekseriyeti sosyo ekonomik durumlarının Ümmetin içinde onları farklılaştırmadığını ve toplumsal bir dışlanmaya yol açmadığını ifade etmektedir.

Örneklem evreni Esenler 1970'li yıllarda Anadolu'dan göç eden, ağırlıklı olarak Karadeniz, Doğu ve G. Doğu Anadolu illerimizden vatandaşlarımızın ikamet ettiği bir ilçe olması nedeniyle Türkiye'nin farklı çevrelerinin tutum ve bakış açılarını yansıtmaktadır.

Bu bağlamda, Esenler v.b. yerleşim bölgeleri geleneksel inanç tipolojisi ile yoksulluğun derin ve anlamlı ilişki kurduğu alanlar olarak belirmektedir. Özünde ifade

bulan taşranın biçimlendirdiği inanç ve eylem durumudur. Ve bu hal kader yazgısı olarak biçimlenen hayatlara rıza göstermek ve bu evreni sonsuz sadakatle kutsamak olarak betimlenebilir.

Örnekleme evreninde yaşayan insanların sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik düzeylerini tanımlamaya çalışan anket soruları değerlendirildiğinde, araştırmamızın temel sorusunu açıklayan çarpıcı detaylarla karşılaşmaktayız. Özellikle "inanç ve ekonomik boyutun" bir dışlanma nedeni olduğu konusu, sorulara verilen cevaplarda yok denecek kadar az görülmektedir. Çalışmada ortaya çıkan veriler ışığında söylenen önemli hususlardan birisi "yoksul Müslüman sınıf" diye bir kategorinin var olmamasıdır. Bu anlamda, Türk toplumu kendi içerisinde, batılı toplum ilişki biçiminin dışında, geleneksel, modern ve post modern bir ilişki biçimini özümseyen kendine özgü yapılar oluşturmuştur.

Burada önemle ifade etmeliyiz ki, çalışma; "toplumun inanca dair tutum ve davranışlarının yeni bir ekonomik ilişki biçimini doğmasına neden olmuştur" tezini çürütmektedir. Toplumun inanca bakış açısı, ekonomiyle ilgili yeni bir önerme ortaya koymamaktadır. Her şey son derece geleneksel kodlar içerisinde evrilmekte ve kendisini ifade etmektedir. Örnekleme gurubunun, %72'si bankaya borçlu, %80 orta gelir seviyesinde ve altında yoksul, %65'i kitap okumuyor ve toplumun sadece %25'i düzenli camiye gitmektedir. Bu dört veri dahi başlı başına alışık olduğumuz geleneksel Türk toplum yapısını ifade etmektedir. Bu anlamda, Türkiye toplumsal yaşantısında aşırı değişim vurgularını içeren metinlerin ve bakış açılarının nedenli tartışmaya açık olduğu aşikardır.

Kuşkusuz üzerinde önemle durmamız gereken diğer bir husus, dindarlığa ilişkin bakış açıları dolayısıyla horlandığını söyleyenlerin oranının %5'te kalmasıdır. Bu önemli veri, Türk toplumunun, bir inanca mensubiyeti dışlanma aracı olarak görmediğini ortaya koymaktadır. Dini ritüellere ilişkin sorulara verilen cevaplar, Türkiye dindarlığına ilişkin tipik verileri oluşturmaktadır. Öncesinde yapılan çalışmalarda da, oruç tutma oranı %93, düzenli namaz kılma oranı %33 civarında

çıkılmaktadır. Yani geleneksel olan her toplumsal düzeyde ve her zaman diliminde kendini tekrarlamaktadır.

Çalışmanın bütün verileri ele alındığında, Türkiye toplumsal tecrübesinin; geleneksel, rasyonel ve olabildiğince muhayyel derinlikte meselelere bakabildiği ve böylesine geniş bir alanda kendisini ifade ettiğini görmekteyiz. Bu husus Türk toplumunu kendisini ifade ediş biçimidir ve birçok bağımsız değişken tarafından oluşturulmaktadır. Esenler örneği, Türk toplumunun oldukça özellikli bir evreni olarak bütün çıkarımlarıyla bu durumu doğrulamaktadır. Yaptığımız bu araştırma Müslüman kimliği ve sosyal dışlanmaya odaklanmış olup herhangi bir doğrudan bağ olmadığından yola çıkarak, gelecekte yapılacak araştırmaların, sosyal dışlanmayı, sosyal devlet, vatandaş hakkı gibi modern dünyayı düzenleyen rasyonel kavramlar çerçevesinde ele almasına olanak tanıyacaktır.

KAYNAKLAR

- Açıkalin, N. (2007). Enformel Sektör ve Yoksulluk: Kentsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri, İstanbul ve Gaziantep Örnekleri. *Sosyo ekonomi*, S. 1-22.
- Açıkgöz, R., Yusufoglu, Ö. (2012). Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S.76-117.
- Adaman, F., Keyder, Ç. (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- Akın, S. İslam’da Tevekkül. Diyanet: (<http://www2.diyanet.gov.tr/DinHizmetleri/GenelMudurlugu/VaazProjeleri/%C4%B0slam'da%20Tevekk%C3%BCI.pdf>, Erişim tarihi: 08.06.2015).
- Akşit, B., Şentürk, R., Küçükural, Ö., ve Cengiz, K. (2012). Türkiye’de Dindarlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Almond, G., S. Verba. (2008). Politik Sosyoloji. (A. Yaşar, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Alpar, İ., Yener, S. (1991). Gecekondu Araştırması. Ankara: DPT Sosyal Planlama Başkanlığı.
- Atasoy, Y. (2009). İslam’s Marriage with Neoliberalism State Transformation in Turkey, Palgrave Macmillan, Houndmills.
- Atılğan, G., Cakar, B. Y. (2007). Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. Sunus. TES-IS.

Aydın, Ö. (1998). Kur'an'da Kader ve Özgürlük . İSAM, 76-80.

Azak, U. (2009). İslami Radyolar ve Türbanlı Spikerler. N. Göle içinde, İslamın Yeni Kamusal Yüzleri (s. 93-110). İstanbul: Metis Yayınları.

Balkan, E. ve Öncü, A. (2015). Reproduction of the İslamic Middle Class in Turkey, (eds) Nesecan Balkan, Erol Balkan, and Ahmet Öncü, The Neoliberal Landscape and the Rise of İslamist Capital in Turkey (eds), Berghahn Books, New York. S. 166-200.

BDDK. (2015). Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri. Ankara: BDDK.

Bhalla, A., Lapeyre, F. (1997, 28). Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework . Development and Change, S. 413-433.

BKM. (2015). Dönemsel Bilgiler. Bankalar Arası Kart Merkezi: (<http://bkm.com.tr/raporlar-ve-yayinlar/donemsel-bilgiler/>, Erişim tarihi: 13.05.2016).

BM. (1995). Report of the World Summit for Social Development. World Summit for Social Development. Kopenhag: Birleşmiş Milletler.

Bora, A. (2002). Kadınlar ve Hane: Olmayanın Nesini İdare Edeceksin. N. Erdoğan içinde, Yoksulluk Halleri (S. 97-132). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bowen, G. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. Qualitative Research Journal, S. 27-40.

Bryman, A., ve Bell, E. (2007). Business Research Method. Oxford: Oxford University Press.

Buğra, A. (2007). Yoksulluk ve Sosyal Haklar. TES-İŞ Dergisi, S. 75-80.

Çakır, Ö. (2002, Cilt 4 Sayı 3). Sosyal Dışlanma. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 83-105.

- Çakır, O. (2008, Temmuz- Aralık). Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 25-47.
- Çakır, S. (2011, Mayıs). Türkiye’de Göç, Kentleşme/ Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi(23), S. 209-222.
- Çakmak, B. Y. (2013). Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Bir Yeniden Kullanım Örneği, Hamdi Gültepe Evi. ARTIUM, 1(1), 54-64.
- Can, K. (2002). Yoksulluk ve Milliyetçilik. N. Erdoğan içinde, Yoksulluk Halleri (s. 175-202). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çarkoğlu, A., Kalaycıoğlu, E. (2014). Türkiye’de ve Dünyada Milliyetçilik. İstanbul: Politikalar Merkezi Sabancı Üniversitesi.
- Chatters, L., Taylor, R. J. (2008). The Role of Social Context in Religion. Journal of Religious Gerontology, 2-3(14), S. 139-152.
- Chen, S., Ravallion, M. (2008). The Developing World is Poorer Than We Thought, But No Less Successful in the Fight against Poverty. New york: Dünya Bankası.
- Clark, D. (2006). The Capability Approach: Its development, critiques and recent advances. University of Manchester: Global Poverty Research Group.
- Dansuk, E. (1997). Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla Ölçülmesi . Ankara: DPT.
- Değirmenci, K. (2011). Kentsel Mekanda 'Yerin' ya da 'Otantik' Olanın Yeniden İnşası. E. Eğribel, U. Özcan içinde, Değişim Sosyolojisi (S. 277-291). İstanbul: Kitabevi.

Dernekler İdaresi Başkanlığı. (2006). Dernek Üye Sayılarının Türkiye Nüfusuna Oranı. (<https://www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/dernek-uye-sayilarinin-turkiye-nufusu.aspx> , Erişim tarihi: 18.05.2016).

Dessalien, R. L. (2000). Review of Poverty Concepts and Indicators. UNDP: New York.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014, 12 31). İstatistikler. (<http://www.diyanet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136>, Erişim tarihi: 18.05.2016).

Diyanet İşleri Başkanlığı. (2016). 2015 Faaliyet Raporu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Dumanlı, R. (1996). Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları. Ankara: DPT.

Durak, Yasin (2013) Emeğin Tevekkülü - Konya'da İşçi-İşveren İlişkileri ve Dindarlık, İletişim Yayınları, İstanbul.

Dünya Bankası. (2005). Introduction to Poverty Analysis. Dünya Bankası.

Dünya Bankası. (2011). Dünya Bankası . Measuring Inequality: (<http://go.worldbank.org/3SLYUTVY00>, Erişim tarihi: 28.03.2015).

Dünya Bankası. (2014, Ekim 7). World Bank. Poverty Overview: (<http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>, Erişim tarihi: 28.03.2015).

Durkheim, E. (2011). The Elementary Forms of Religious Life. Oxford.

Eisenhardt, K. (1989, 532-550). Building Theories from Case Study Research. Academy of Management Review.

Ekim, B. (2007). Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Hak Temelli Yaklaşım:Avrupa Yoksulluk ile Mücadele Ağı. (G. Atılğan, ve B. Y. Çakar, Dü) Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, S. 81-82.

- Ellison, C. G., ve McFarland, M. J. (2013). The Social Context of Religion and Spirituality in the USA. K. P. Pargament içinde, *Psychology, Religion, and Spirituality* (S. 21-50). APA Handbooks in Psychology.
- Emlak Ansiklopedisi. (2016). *Esenler Otogarı*. (<http://emlakansiklopedisi.com/wiki/esenler-otogari>, Erişim tarihi: 20.05.2016).
- Engels, K. M. (1955). *On Religion*. Moskova: Progress Publishers.
- Enneli, P. ve Enneli, Ç. (Çıkacak). At the Intersection of Neoliberalism and İslam - Being a Muslim Woman in Turkish Universities, Education, Neo-liberalism and Muslim Students: Schooling a 'Suspect Community' içinde, (ed. Mairtin Mac an Ghaill ve Chris Haywood), Publisher: Palgrave Macmillan.
- Erdoğan, G. (1998). *Türkiye'de Yoksulluk: Boyutu ve Profili*. DİE: Ankara.
- Erdoğan, N. (2002). *Yoksulluk Halleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erkal, M. (2004). *Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.
- Erman, T. (2001). 'The Politics of Squatter (Gecekondu) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse. *Urban Studies*, 38(7), 983-1002.
- Erman, T. (2004). Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları. *European*, S. 1-20.
- Erol, S. I. (2012, Ağustos- Kasım). İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, S.46-70.
- Esenler Kaymakamlığı. *Mahalle Haritaları*. Esenler Kaymakamlığı Web Sitesi: (http://www.esenler.gov.tr/ortak_icerik/esenler/haritaesenler-.jpg, Erişim tarihi: 11.05.2016).

Esenler Müftülüğü. (2014). Kur'an Kurslarımız. Esenler Müftülüğü: (<http://www.esenlermuftulugu.gov.tr/?pnum=11&pt=Kur'an+Kurslar%C4%B1m%C4%B1z>, Erişim tarihi: 18.05.2016).

Fischer, A. (2011). Working Paper 146, Brooks World Poverty Institute. *Reconceiving Social Exclusion*. Manchester : Brooks World Poverty Institute.

Francis, E. (2006). *Poverty: Causes, Responses and Consequences in Rural South Africa*. London, the UK: London School of Economics, Chronic Poverty Research Centre.

Gaziosmanpaşa Müftülüğü. (2016). Camilerimiz. (<http://www.gaziosmanpasamuftulugu.gov.tr/?pnum=31&pt=Camilerimiz>, Erişim tarihi: 19.05.2016).

Genç, Özge ve İlhan, Ebru (2012) *Başörtüsü Yasağına İlişkin Değerlendirme ve Öneriler*, TESEV Yayınları, İstanbul.

Geiser, A. (2005). *Social Exclusion and Conflict Transformation in Nepal: Women, Dalit and Ethnic Groups*. Bern : swisspeace .

Giddens, A. (1992). *The Consequences of Modernity*. California: Stanford Uni Press.

Gökçe, B., Acar, F., Ayata, A., Kasapoğlu, A., Özer, İ., ve Uygun, H. (1993). *Gecekonduarda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı.

Gözaydın, A. (2014, 02 11). Esenler'in Eski Suyollarının haritası. (<http://www.gazeteesenler.com/Haber/Yerel-Haber/11022014/Esenlerin-Eski-Suyollarinin-haritasi.php>, Erişim tarihi: 11.05.2016).

Green, M., ve Hulme, D. (2005). From correlates and chracteristics to causes: Thinking about poverty from a chronic poverty perspective. *World Development*, 867-879.

- Gündoğan, N. (2008). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele. Ankara: Ankara Sanayi Odası.
- Güner, O. (2015, Ocak). Poverty in Traditional İslamic Thought: Is It Virtue or Captivity. *Studies in İslam and the Middle East*, 1(2), S. 1-12.
- Güney, A., (2010). “Mali Aristokrasi ve Küçük Burjuvazininin Dayanılmaz İttifakı,” *Toplum ve Demokrasi*, 4 (8-9-10), Ocak-Aralık, S. 75-94.
- Hobsbawm, E. (1998). *Sanayi ve İmparatorluk (İkinci Baskı b.)*. (A. Ersoy, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi yayınları.
- Hoşgör, E. (2015). Consent without Consensus - The Question of Akp Hegemony, (eds) Nesecan Balkan, Erol Balkan, and Ahmet Öncü, *The Neoliberal Landscape and the Rise of İslamist Capital in Turkey* (eds), Berghahn Books, New York., S. 201-234.
- Hoşgör, Evren (2015). *İslamic Capital*, (eds) Nesecan Balkan, Erol Balkan, and Ahmet Öncü, *The Neoliberal Landscape and the Rise of İslamist Capital in Turkey* (eds), Berghahn Books, New York. S. 142- 165.
- Howarth, C., Kenway, P., Palmer, G., ve Street, C. (1998). *Monitoring Poverty and Social Exclusion: Labour's Inheritance*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Hunt, M. O. (2002). Religion, Race/ Ethnicity, and Beliefs about Poverty. *Social Science Quarterly*, 3(83), S. 810-833.
- İBB. (2014). *Faaliyet Raporu* . İstanbul: İBB.
- İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü. (2015). *İBB Tarafından Sağlanan Sosyal Yardımlar. Sosyal Hizmetler Müdürlüğü Sağlık Yardımları*. İstanbul.
- İl Sağlık Müdürlüğü. (2015). *Yeşil kart istatistikleri*. İstanbul.

Işık, O., Pınarcıoğlu, M. (2001). Nöbetleşe Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.

Işık, O., Pınarcıoğlu, M. (2003, Temmuz). Nöbetleşe Yoksulluktan Kuralsız Yoksulluğa. Görüş.

İslam Ansiklopedisi, I. (1994). "Din" maddesi (Cilt 9). TDV Yayınları.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2004). İstanbul'a Muhtemel Göç Dalgaları. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi APK Daire Başkanlığı.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. Şehir Haritası. (<https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>, Erişim tarihi: 11.05.2016).

İstanbul Kalkınma Ajansı. (2011). 2010-2013 İstanbul Bölge Planı Ekleri. İstanbul: İstanbul Kalkınma Ajansı.

Janet, S. (2007). Combating Poverty and Social Exclusion in France. OECD Economics Department Working Papers, No. 569, 1-42.

Jelen, B. (2011). 'Educated, independent, and covered: the professional aspirations and experiences of university-educated hijabi in contemporary Turkey', Women's Studies International Forum, 34 (4), pp. 308-319.

Kalof, L., Dan, A., ve Dietz, T. (2008). Essentials of Social Research. New York: Open University Press.

Kamali, A. (2015, 05 22). İslamda Tevekkül Anlayışı. (http://www.hakkarimuftuluk.gov.tr/aylik_hutbeler_dosyalar/İslamda%20tevekkul%2022.05.2015.pdf, Erişim tarihi: 08.06.2015).

Karakuzulu, Z., Kızıloğlu, F., ve Gül, H. (2010). Esenler İlçesi'nde Nüfus Artışı ve Yerleşim Alanı İlişkisi Analizi. V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu. Sakarya: TÜCAUM.

- Karaman, K. (2003). Türkiye'de Şehirleşme Olgusu ve Gecekondü Sorunu. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları(4), S. 108-117.
- Kaya, K. (2011). Akademisyenlerin Din ve Laiklik Anlayışı (Süleyman Demiral Üniversitesi Örneği)., (S. 161-191). Sosyoloji Konferansları Dergisi.
- Kıray, M. (1982). Toplumsal Yapı Analizleri için Bir Çerçeve. Toplum Bilim Yazıları, S. 11-19.
- Kırdar, M., ve Saracoğlu, Ş. (2012). İç Göç, Bölgesel Yakınsama Sorunu ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği. Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Kitapyurdu. (2016, 05 14). En çok satanlar. 05 14, 2016 tarihinde Kitapyurdu: (http://www.kitapyurdu.com/index.php?route=product/best_sellers&list_id=6&filter_in_stock=1&page=1, Erişim tarihi:14.05.2016).
- Kongar, E. (1973). Altındağ'da Kentle Bütünleşme. Amme İdaresi Dergisi , S. 55-81.
- Lameck, W. U. (2013, Temmuz). Sampling Design, Validity and Reliability in General Social Survey. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences (Sayı 3), S. 212-218.
- MacPherson, S., Silburn, R. (1998). The Meaning and Measurement of Poverty. J. Dixon, D. Macarov içinde, Poverty; A Persistent Global Reality (s. 1-288). New York: Routledge.
- Mardin, Şerif (1990). Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları 1990 İletişim Yayıncılık A. Ş.
- Mardin, Şerif (2004). Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları 2004 İletişim Yayıncılık A. Ş.
- Marlier, E., Atkinson, A. B. (2010). Indicators of Poverty and Social Exclusion in a Global Context. Journal of Policy Analysis and Management, 285-304.

MEB. (2016). Kurum Listesi. (<https://mebbis.meb.gov.tr/KurumListesi.aspx>, Erişim tarihi:13.05.2016).

Misturelli, F., Heffernan, C. (2008). What is Poverty, A diachronic exploration of the discourse on poverty from the 1970s to the 2000s. *The European Journal of Development Research*, 666-684.

Müderisoğlu, S. (2006). Çalışmak ya da Çalışmamak: Bütün Mesele Bu! F. Adaman, Ç. Keyder içinde, Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma (S. 54-64). Avrupa Komisyonu.

Ocak, E. (2002). Yoksulun Evi. N. Erdoğan içinde, Yoksulluk Halleri (S. 133-174). İstanbul: İletişim Yayınları.

Okumuş, E. (2005). Dinin Meşrulaştırma Gücü. İstanbul: ARK Kitapları.

Omtzigt, D.-J. (2009, Ocak). Report Working Paper . Survey on Social inclusion: Theory and Policy. Oxford University: Oxford Institute for Global Economic Development .

Özoral, B. (2014). Change and Continuity in a Political-Economic Context in Turkey: The Rise of Economic Power of Religious Segments, *European Scientific Journal* June /SPECIAL/ edition vol.1 pg. 273-279

Öztürk, Ö. (2015). The İslamist Big Bourgeoisie in Turkey, (eds) Nesecan Balkan, Erol Balkan, and Ahmet Öncü, *The Neoliberal Landscape and the Rise of İslamist Capital in Turkey* (eds), Berghahn Books, New York. Pg. 117-141.

Paugam, S. (1996). Poverty and Social Disqualification: A Comparative Analysis of Cumulative Social Disadvantage in Europe. *Journal of European Social Policy*, S. 287-303.

- Peres, R. (2012). 'A history of the headscarf ban in Turkey', *Turkish Review*, 2 (5), pp. 34-46.
- Peter, C. (2010). *The World's Religions*. Londra: Routledge.
- Pew Research. (2010). *Global Religion Landscape*. Washington DC: Pew Research.
- Ravallion, M. (2010, Ocak). Research at the World Bank. Mart 28, 2015 tarihinde World Bank's \$1.25/day poverty measure- countering the latest criticisms: (<http://econ.worldbank.org/external/default/main?theSitePK=469382&contentMDK=22510787&menuPK=574960&pagePK=64165401&piPK=64165026>, Erişim tarihi: 28.03.2015).
- Ravallion, M., Chen, S. (2009). *Weakly Relative Poverty*. Washington: Dünya Bankası.
- Robila, M. (2006). Economic pressure and social exclusion in Europe. *The Social Science Journal*, S. 85-97.
- Sandıkçı, Ö., Peterson, M., Ekici, A. ve Simkins, T. (2015). Development and Quality of Life in Turkey: How Globalization, Religion, and Economic Growth Influence Individual Well-being, *Journal of Macromarketing* ,1-17.
- Şahin, H. (2011). İlk Dönem Kader Tartışmalarında Siyasetin Rolü. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 47-70.
- Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Saith, R. (2001, Mayıs). Working Paper Number 72. *Social Exclusion: the Concept and Application to Developing Countries*. İngiltere: Queen Elizabeth House, University of Oxford.

Sarıipek, D. B. (2006). Sosyal vatandaşlık ve günümüzde yaşadığı dönüşüm: Aktif vatandaşlık (Sosyal politika açısından bir değerlendirme). *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S. 67-95.

Sarlo, C. (2008). The Meaning of "poverty". *Fraser Forum*, 22-25.

Selik, M. (1974). 100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Sen, A. (1985). *Commodities and Capabilities* . Amsterdam : North-Holland.

Sen, A. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny*. Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank.

Şenyapılı, T. (1982). Economic change and the gecekondu family. Ç. Kâğıtçıbaşı içinde, *Sex Roles, Family and Community in Turkey* (s. 237-248). Bloomington: Indiana University Turkish Studies.

Silver, H. (1994). Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Review*, S. 531-580.

Silverman, D. (2001). *Interpreting Qualitative Data*. Great Britatin: SAGE.

Şimşek, L. (2012, Eylül). Uzmanlık Tezi. Avrupa Birliği üye ülkelerinden İngiltere ve Almanya ile Türkiye'nin turizm politikalarının karşılaştırmalı analizi. Ankara: Kültür ve Tuzim Bakanlığı Personel Dairesi Başkanlığı.

Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi. (2009, Mayıs). Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Subasi, N. (2004). *Gundelik Hayat ve Dinsellik*. İstanbul: İz yayıncılık .

Sumner, A. (2004). Economic Well-being and Non-economic Well-being. A Review of yhe Meaning and Measurement of Poverty (S. 1-19). Helsinki : United Nations University.

- Tekstil Kent. (2016). Tekstil Kent Tanıtımı. (<http://www.tekstilkent.com.tr/tekestilkent-tanitimi>, Erişim tarihi: 20.05.2016).
- Tireli, M. (2009, Mayıs). Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz. Ankara, Türkiye: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Townsend, P. (2010). Meaning of Poverty. The British Journal of Sociology, S. 85-102.
- TÜİK. (2006). Aile yapısı araştırması. (<https://biruni.tuik.gov.tr/aileyapidagitimapp/aileyapi.zul>, Erişim tarihi: 14.05.2016)
- TÜİK. (2008). Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı. Ankara: TÜİK.
- TÜİK. (2014). Yaşam Memnuniyeti Araştırması. Ankara: TÜİK.
- TÜİK. (2015). Adrese Dayalı Nüfus Sistemi. (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059, Erişim tarihi: 13.05.2016).
- TÜİK. (2015). Boşanma İstatistikleri. (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=111&locale=tr>, Erişim tarihi: 13.05.2016).
- TÜİK. (2015, 09 18). Haber Bülteni. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18633>, Erişim tarihi:13.05.2016).
- TÜİK. (2015, 12 15). Haber Bülteni. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18644>, Erişim tarihi:13.05.2016).
- TÜİK. (2015). Konut Satış İstatistikleri. (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=73&locale=tr>, Erişim tarihi: 13.05.2016).
- TÜİK. (2015). Yoksulluk İstatistikleri. (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, Erişim tarihi: 10.04.2015).

TÜİK. (2015). Zaman Kullanım Araştırması. Ankara: TÜİK.

TÜİK. (2015). Merkezi Dağıtım Sistemi. (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, Erişim tarihi: 13.05.2016).

TÜİK. (2015). Temel İstatistikler. Türkiye İstatistik Kurumu: (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim tarihi: 13.05.2016).

Türkdoğan, O. (1977). Yoksulluk Kültürü: Gecekonduların Toplumsal Yapısı . İstanbul: Dedekorkut Yayınları.

USAID. (2013). Getting to Zero. United States Agency of International Development.

Uzun, A. M. (2003). Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, S. 155-173.

Weber, M. (1974). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. Londra: Unwin.

World Bank Group. (2015). A Measured Approach to Ending Poverty and Boosting Shared Prosperity. Washington: The World Bank.

Wuthnow, R. (2013). Din ve İktisadi Yaşam Çalışmalarında Yeni Yönelimler. N. J. Smelser, ve R. Swedberg içinde, İktisat Sosyolojisi (E. Gültüvin, ve G. Omay, Çev., S.169-208). Ankara: Sentez Yayıncılık.

Yakar, M. (2012). Türkiye'de İlgöçlerin İlçelere Göre Mekansal Analizi 1995-2000 Dönemi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 9(1), S. 741-768.

Yükseker, D. (2006). Yurtlarından ve Yaşamlarından Koparılmış İnsanlar: Bir Sosyal Dışlanma Süreci Olarak Türkiye'de Kürtlerin Yerlerinden Edilmesi. F. Adaman, ve Ç. Keyder içinde, Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma (s. 40-53). İstanbul: Avrupa Komisyonu.

EKLER

EK 1: Esenler İlçesi Suç İstatistikleri

(01.01.2013-31.03.2016 tarihleri arasındaki dönemi kapsamaktadır ve Esenler İlçe Emniyet Müdürlüğü'nden alınmıştır)

NO.	SUÇ GRUBU	2013	2014	2015	2016
1	Hayata Karşı İşlenmiş Suçlar ¹	26	29	38	8
2	Vücut Dokunulmazlığına Karşı İşlenmiş Suçlar ²	955	1092	1002	186
3	Mal Varlığına Karşı İşlenmiş Suçlar ³	4010	4419	4010	816
4	Kamu Sağlığına Karşı İşlenmiş Suçlar ⁴	2285	948	652	154
5	Genel Ahlaka Karşı İşlenmiş Suçlar ⁵	25	73	71	15
6	Hürriyete Karşı İşlenmiş Suçlar ⁶	598	786	796	145
7	İşkence Ve Eziyet Kategorisi ⁷	640	683	551	124
8	Kamu İdaresinin Güvenilirliğine Karşı İşlenmiş Suçlar ⁸	48	49	49	6
9	Ateşli Silahlar Kanununa Muhalefet ⁹	70	115	134	54
10	Kaçakçılık ¹⁰	105	182	222	51
11	Diğer	848	1010	982	214

¹Kasten Öldürme, Taksirle Öldürme, İntihar (kabahat)

²Kasten Yaralama, Taksirle Yaralama

³Gasp, İş Yerinden Hırsızlık, Oto Hırsızlığı, Otodan Hırsızlık, Evden Hırsızlık, Yankesicilik, Kap-Kaç, Dolandırıcılık, Açıktan Hırsızlık, Mala Zarar Verme, Motosiklet ve Bisiklet Hırsızlığı, Güveni Kötüye Kullanma

⁴Uyuşturucu Kaçakçılığı, Uyuşturucu Kullanmak

⁵Kumar

⁶Kayıp Şahıs, Tehdit

⁷Kötü Muamele

⁸Görevli Memura Mukavemet

⁹6136 SKM

¹⁰5607 SKM Kaçak İçki ve Sigara, 7258 SKM Kaçak İddia

EK 2: Esenler İlçesi'nde Kurulu Dernekler

(31.03.2016 tarihleri arasındaki dönemi kapsamaktadır ve Esenler İlçe Emniyet Müdürlüğü'nden alınmıştır)

Hemşeri Dernekleri Sayısı	Diğer
344	288

EK 3: Esenler’de Yeşil Alan

(2016 yılında Esenler Belediyesi’nden alınmıştır.)

PARKLAR	1,412,944,748.00 m2
REFÜJLER	5,918,424.00 m2

EK 4: Esenler İlçesi Nüfus İstatistikleri: Nüfusa Kayıtlı Olunan İl'e Göre (2016)

Nüfusa Kayıtlı Olunan İl:	Yıl	Nüfus
Adana	2008	1539
	2015	1530
Adıyaman	2008	8997
	2014	10940
	2015	11250
Afyonkarahisar	2008	721
	2015	698
Aksaray	2008	1450
	2015	1460
Amasya	2008	6420
	2015	5974
Ankara	2008	946
	2015	857
Antalya	2008	344
	2015	357
Ardahan	2008	5369
	2015	4844
Artvin	2008	1580
	2015	1338
Aydın	2008	445
	2015	432
Ağrı	2008	1719
	2015	1715
Bartın	2008	2173
	2015	2165
Batman	2008	8698
	2015	9798
Bayburt	2008	2575
	2015	2391
Bilecik	2008	362
	2015	331
Bingöl	2008	2333
	2015	2789
Bitlis	2008	6059
	2015	6809
Bolu	2008	1146
	2015	1092
Burdur	2008	116
	2015	91
Bursa	2008	2129
	2015	1959
Denizli	2008	372
	2015	328
Diyarbakır	2008	9896
	2015	11107
Düzce	2008	1207
	2015	1088

Edirne	2008	7388
	2015	6631
Nüfusa Kayıtlı Olunan İl:Elazığ	2008	5669
	2015	5487
Erzincan	2008	4556
	2015	4041
Erzurum	2008	5416
	2015	4990
Eskişehir	2008	484
	2015	425
Gaziantep	2008	2057
	2015	1906
Giresun	2008	22263
	2015	21993
Gümüşhane	2008	1569
	2015	1491
Hakkari	2008	111
	2015	186
Hatay	2008	2405
	2015	3080
Isparta	2008	2019
	2015	1932
İğdır	2008	404
	2015	453
Kahramanmaraş	2008	2386
	2015	2309
Karabük	2008	3724
	2015	3501
Karaman	2008	489
	2015	380
Kars	2008	5905
	2015	5184
Kastamonu	2008	28807
	2015	27867
Kayseri	2008	11410
	2015	11685
Kilis	2008	1006
	2015	991
Kocaeli	2008	483
	2015	465
Konya	2008	4115
	2015	4103
Kütahya	2008	256
	2015	256
Kırklareli	2008	4182
	2015	3669
Kırıkkale	2008	1897
	2015	1517
Kırşehir	2008	1187
	2015	1053
Malatya	2008	32827
	2015	32660

Manisa	2008	943
	2015	871
Mardin	2008	10420
	2015	13666
Mersin	2008	889
	2015	882
Muğla	2008	74
	2015	90
Muş	2008	3674
	2015	4466
Nevşehir	2008	1550
	2015	1403
Niğde	2008	9263
	2015	11354
Ordu	2008	15479
	2015	13747
Osmaniye	2008	711
	2015	636
Rize	2008	2412
	2015	2182
Sakarya	2008	2788
	2015	2458
Samsun	2008	21713
	2015	19993
Siirt	2008	16277
	2015	19475
Sinop	2008	24896
	2015	23075
Sivas	2008	27827
	2015	24922
Tekirdağ	2008	3302
	2015	2925
Tokat	2008	18477
	2015	18435
Trabzon	2008	8114
	2015	7662
Tunceli	2008	3103
	2015	2544
Uşak	2008	322
	2015	340
Van	2008	3275
	2015	3654
Yalova	2008	204
	2015	195
Yozgat	2008	6380
	2015	5767
Zonguldak	2008	4329
	2015	4004
Çanakkale	2008	2032
	2015	1786
Çankırı	2008	5350
	2015	5008

Çorum	2008	10883
	2015	9174
İstanbul	2008	31977
	2015	29097
İzmir	2008	659
	2015	689
Şanlıurfa	2008	4518
	2015	5215
Şırnak	2008	520
	2015	634

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Cem ZAFER

Doğum Tarihi : 15.06.1967

Doğum Yeri : İstanbul

Eğitim Durumu : 2009 - 2012 Fırat Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Eğitimi

1986 – 1990 Marmara Üniversitesi – Atatürk Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Lisans Eğitimi

1982 – 1986 Kabataş Erkek Lisesi (İstanbul)

1974 – 1979 Kaptan Paşa İlköğretim Okulu (İstanbul)

Yabancı Diller : İngilizce

IELTS:5

Deneyimler : 1995 yılından itibaren Başbakanlık'ta görev aldım, öncesinde Milliyet Gazetesi'nde gazetecilik ve Gemi İşletmeciliği tecrübelerim oldu.